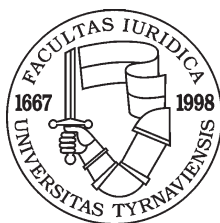

FORUM
IURIS
EUROPAEUM

Journal for Legal Science
Zeitschrift für die Rechtswissenschaft

4/2016/Nr. 2

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

TRNAVA

FORUM IURIS EUROPAEUM – recenzovaný časopis pre právnu vedu
Journal for Legal Science
Zeitschrift für die Rechtswissenschaft

Editor-in-chief/Chefredakteur/Hlavný redaktor:

doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Editorial board/Redaktionsbeirat/

Redakčná rada:

Uni.- Doz. Dr. Christian Alunaru

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș“, România
Vasile Goldiș Western University of Arad, Romania

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská republika
Trnava University in Trnava, Slovak Republic

Prof. Jur. Dr. Michael Bogdan, B.A., LL.M.

Lunds universitet, Konungariket Sverige
University of Lund, Kingdom of Sweden

prof. JUDr. Alexander Brösl, CSc.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach,
Slovenská republika
Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Slovak
Republic

Prof. Dr. Maximilian Fuchs

Katolische Universität Eichstätt–Ingolstadt,
Bundesrepublik Deutschland
Catholic University of Eichstätt–Ingolstadt,
Federal Republic of Germany

Prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.

Masarykova univerzita v Brne, Česká republika
Masaryk University in Brno, Czech Republic

prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská republika
Trnava University in Trnava, Slovak Republic

doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská
republika
Trnava University in Trnava, Slovak Republic

Doz. Dr. sc. Aleksandra Maganić

Sveučilište u Zagrebu, Republika Hrvatska
University of Zagreb, Republic of Croatia

Prof. Dr. Dušan Nikolić

Univerzitet u Novom Sadu, Republika Srbija
University of Novi Sad, Republic of Serbia

prof. JUDr. Mária Patakyová, CSc.

Univerzita Komenského v Bratislave, Slovenská
republika

Comenius University in Bratislava, Slovak
Republic

prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.

Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská
republika

Trnava University in Trnava, Slovak Republic

prof. doc. JUDr. Marek Šmíd, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská
republika

Trnava University in Trnava, Slovak Republic

em. o. Univ. – Prof. DDr. h. c. Dr. Rudolf Welser

Universität Wien, Republic Österreich
University of Vienna, Republic of Austria

Editors and proofreaders/Sprachredakteure und Redakteure/Editori a korektori:

Andrew Billingham

Mgr. Marek Káčer, PhD.

PhDr. Jitka Madarásová

Mgr. et Mgr. Peter Mach, PhD.

JUDr. Marianna Novotná, PhD.

doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Address of editorial office/Redaktionsanschrift/Adresa redakcie:

Kollárova 10, SK-918 43 Trnava

E-mail: fie@truni.sk

ISSN 1339-4401

© Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta 2016

Contents/Inhalt/Obsah

I. Articles/Aufsätze/Články

Eva Puškárová

Obmedzenie slobody prejavu v Spojených štátoch amerických v koncepte militantnej demokracie 5

Mária Patakyová

Right to Privacy and European Competition Law 25

Vojtech Vladár

Graciánov dekrét. Úvod k analyticko-prekladovým štúdiám 37

II. Contributions to a discussion/Diskussionsbeiträge/Príspevky do diskusie

Miroslava Vráblová/Adrián Jalč

Restoratívna justícia a alternatívne tresty z pohľadu probačných a mediačných úradníkov 59

III. Science news/Aus dem wissenschaftlichen Leben/Z vedeckého života

Miriám Laclavíková/Štefan Siskovič

Správa z medzinárodnej vedeckej konferencie: XX Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Kultura Europy Środkowej” na tému „Rola arystokracji w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska”, konanej v dňoch 17.–18. novembra 2016 v Zabrze, Poľsko 67

Branislav Borovský

Review of the conference on “Character education and digital lifestyles”. Professional course in Rome, 18th–20th October 2016 71

IV. Reviews/Rezensionen/Recenzie

Monika Martišková/Viera Valková

Peter Mosný/Miriám Laclavíková (eds.): Právno-historické trendy a výhľady I. Periodicky vydávaný zborník obsahujúci aj príspevky z medzinárodnej vedeckej on-line konferencie konanej 9. novembra 2015 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci výzvy Ministerstva školstva SR „Týždeň vedy a techniky“ ... 79

Róbert Puškár

David Falada: Receptce římského práva 83

Miloš Deset

Eva Szabová: Odvolanie v trestnom konaní 85

Obmedzenie slobody prejavu v Spojených štátoch amerických v koncepte militantnej demokracie

Abstrakt: Sloboda prejavu je označovaná doposiaľ ako jeden z nosných pilierov americkej demokracie, do ktorého nemožno zasiahnuť bez ohľadu na skutočnosť, či je prejav urážlivý, hanlivý, šokujúci, či ním dochádza k šíreniu myšlienok totalitných režimov, alebo je dokonca rasistický či diskriminačný. Spojené štáty americké sa pýšia tzv. zákazom akýchkoľvek zásahov do práva na slobodu prejavu, v dôsledku čoho v tomto ohľade odmietajú vlastnú demokraciu identifikovať ako militantnú v rámci konceptu tzv. brániacej sa (militantnej) demokracie, ktorá prijíma opatrenia proti jej oponentom, v snahe ochrániť tú vlastnú pred zničením. Možno však tvrdiť, že koncept militantnej demokracie sa napriek chýbajúcemu diskurzu vo vzťahu k americkej demokracii, v tejto demokracii ani parciálne neuplatňuje? Je americká demokracia natoľko vyspelá, že skutočne nepotrebuje bojovať voči tým, ktorí sa svojimi prejavmi usilujú podkopať jej podstatu? Tento príspevok si kladie za cieľ identifikovať, za akých podmienok americká demokracia obmedzuje slobodu prejavu z hľadiska konceptu militantnej demokracie uplatňovaného predovšetkým v európskych demokratických štátoch, ktoré sa historicky museli vyrovnávať s fašizmom, nacizmom či komunizmom.

Kľúčové slová: sloboda prejavu – militantná demokracia – nenávisťný prejav – extrémistický prejav

Úvod

Koncept militantnej demokracie sa nielen v súčasnosti, ale aj v historických reáliách zameriaval na opatrenia demokracie proti akýmkoľvek pokusom o jej podkopanie.¹

Teoretickým východiskám a syntéze doktrínálnych názorov samotného konceptu militantnej demokracie v politologicko-právnom európskom a anglo-americkom prostredí sa v tomto príspevku nebudeme bližšie venovať, keďže sme ich rozobrali v samostatnom príspevku, na ktorý nadviažeme. Aj keď je samotná interpretácia tohto konceptu v európskom a anglo-americkom právnom a politologickom prostredí rôzna,² keďže vychádza z rozdielnych historických, politických a kultúrnych skúseností, v rámci dišput o militantnej demokracii vedených na európskej a anglo-americkej pôde môžeme nájsť jednotný rozhodujúci objekt skúmania, ktorým je hľadanie odpovede na otázku, za akých podmienok môže demokratický štát prijímať opatrenia pre vlastnú obranu tak, aby si zachoval svoju demokratickú podstatu. Demokratické štáty, ktoré prijímajú takéto opatrenia, sa tak stávajú tzv. militantnými demokraciami, medzi ktoré akademici

¹ Otcom konceptu militantnej demokracie sa stal Karl Loewenstein, pôvodom nemecký politológ, ktorý v roku 1933 emigroval do Spojených štátov amerických. Loewenstein v júni a v auguste roku 1937 uverejnil dva na seba nadväzujúce články s názvom „Militant Democracy and Fundamental Rights“, v ktorých upozornil na hrozbu nástupu fašizmu v Taliansku a národného socializmu v Nemecku. Loewenstein zastával názor, že cieľom týchto autoritatívnych síl je postupné odstránenie demokracie. Prostredníctvom ich analýzy dospel k záveru, že úspech fašizmu a jeho techniky na získanie moci sa viažu na podmienky, ktoré sú vytvorené demokratickými inštitúciami a na jeho schopnosť prispôsobiť sa demokracii a využiť jej tolerantnosť na jej vlastné zničenie. Q.v. LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamental Rights. I. In *The American Political Science Review*. Vol. 31 (1937), no. 3, s. 423.

² K teoretickým východiskám a syntéze doktrínálnych názorov konceptu militantnej demokracie v politologicko-právnom európskom a anglo-americkom prostredí pozri bližšie e.g. PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In *Právny obzor*. Roč. 99 (2016), č. 4, s. 331–352.

zhodne zaraďujú najmä Nemecko, Rakúsko, Česko, Poľsko, Maďarsko, Francúzsko, či Slovensko.³

Zápas súčasných demokracií o zachovanie vlastnej demokratickej podstaty sa najvýraznejšie prejavuje v stratégiách či nástrojoch, ktoré demokratické štáty na účel vlastnej ochrany prijímajú voči svojim nepriateľom.⁴ Medzi najkontroverzejšie, ale aj azda najčastejšie prijímané nástroje v koncepte militantnej demokracie patrí obmedzovanie slobody prejavu. Sloboda prejavu je pilierom demokracie ako takej, nielen tej americkej. Predstavuje najvýznamnejšie politické právo a súčasne prostriedok na ovplyvňovanie širokých más. Bez slobody prejavu by nemohla existovať politická súťaž, ani participácia občanov na politickej kontrole. Vzhľadom na význam slobody prejavu v demokratickej spoločnosti sa v tomto príspevku budeme venovať jej obmedzovaniu z hľadiska konceptu militantnej demokracie, a to práve v Spojených štátoch amerických presadzujúcich minimálne, ak vôbec nejaké zásahy do slobody prejavu, ktorú chápú ako esenciálny pilier vlastnej demokracie. V anglo-americkom právnom prostredí sa obmedzovaniu slobody prejavu v rámci konceptu militantnej demokracie venuje pozornosť len parciálna, a to predovšetkým v súvislosti s postihovaním páchatelov tzv. nenávistných prejavov (hate speech). Samotný koncept militantnej demokracie z hľadiska obmedzovania slobody prejavu je však značne širší a sústreďuje sa aj na obmedzovanie subverzívnych prejavov smerujúcich proti systému, respektíve demokratickému usporiadaniu, predovšetkým proti šíreniu myšlienok autoritatívnych režimov, ako aj proti demokraciou chráneným hodnotám, napríklad princípu rovnosti, nediskriminácie, bezpečnosti štátu a pod.

V koncepte militantnej demokracie v kontinentálnom práve dochádza k obmedzovaniu slobody prejavu vo vzťahu k tým prejavom nepriateľov demokracie, ktoré sú v politologicko-právnom kontexte označované ako extrémistické. V tomto prostredí sa pojem extrémizmus⁵ používa ako jednotiaci pre čo najširšie pomenovanie prejavov hodnotových nepriateľov demokracie. V nasledujúcich riadkoch sa zameriame nielen na postihovanie tzv. hate speech (nenávistného prejavu) v Spojených štátoch amerických, ktorý by bolo možné v európskom kontexte označiť aj ako „extrémistický“, či azda najvýraznejšie obmedzovaný

³ Československú republiku zaradil medzi militantné demokracie už Loewenstein. Slovenská republika ako samostatný štát bola po revolúcii v roku 1989 spolu s krajinami Vyšehradskej štvorky chápaná a pertraktovaná ako militantná demokracia aj akademikmi ako e.g. Macklem, Thiel, Mareš, Výborný atď. Q.v. VÝBORNÝ, Š.: Konceptualizace brání se demokracie. In *Právník*. Roč. 151 (2012), č. 5, s. 451; MACKLEM, P.: *Militant Democracy, Legal Pluralism and the Paradox of Self-Determination*. Legal Studies Research Paper No. 05–03. Toronto : University of Toronto, Faculty of Law, 2005, 40 s.; THIEL, M.: *Militant Democracy in the Modern Democracies*. Farnham : Ashgate, 2009, 438 s. a MAREŠ, M./VÝBORNÝ, Š.: *Militantní demokracie ve střední Evropě*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, 249 s.

⁴ Nedemokratickí aktéri v uplynulom 20. storočí využili svoju slobodu prejavu skutočne efektívnym spôsobom na šírenie nedemokratických myšlienok. Kým pred zničením demokratického režimu sa dovoľovali práva na slobodu prejavu, po dosiahnutí jej zničenia toto právo dôsledne obmedzili v rámci doktrín totalitných režimov tak, aby šírené názory slúžili na manipuláciu širokých más. Tento paradox je zrejmy na príklade Weimarskej republiky, ktorá sa neubránila zneužitiu demokratických práv nacistami, ako aj v bývalej povojnovej Československej republike uchopením politickej moci komunistickou stranou.

⁵ E.g. Jesse, Backes, Mareš či Výborný. Q.v. BACKES, U.: Limits of political freedom in democratic constitutional states. A comparative study on Germany, France and the USA. In *Totalitarismus und Demokratie* 3. Vol. 2 (2006), s. 265–283; JESSE, E.: Formen des politischen Extremismus. In *Extremismus in Deutschland. Erscheinungsformen und aktuelle Bestandsaufnahme*. Berlin : Bundesministerium des Innern, 2004, s. 7–24; MAREŠ, M.: Theorie extremismu. In HLOUŠEK, V./KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie*. Brno : Masarykova univerzita, 2005, s. 297–326 a MAREŠ, M./VÝBORNÝ, Š.: op. cit. 3, s. 249.

prejav v rámci konceptu brániacej sa, i.e. militantnej demokracie, ale aj na postihovanie iných „extrémistických“ prejavov, ktoré v USA identifikujeme v rámci úvah brániacej sa demokracie a ktoré majú potenciál narušenia americkej demokracie.

1 Legálny rámec pre obmedzovanie slobody prejavu v Spojených štátoch amerických

Pojem militantná demokracia síce v ústavnoprávnom diskurze Spojených štátov amerických (USA) viac menej absentuje, objavil sa však už v roku 1938 v prípade prejednávanej federálnym súdom, ktorý sa týkal zákazu vydaného mestom New Jersey, zakazujúcim odborárom prejavovať v uliciach mesta slobodne názor, keďže podľa predstaviteľov mesta tým mohlo dôjsť k nepokojom a narušaniu verejného poriadku. V rámci rozsiahleho zdôvodnenia súdu a citáciou Loewensteina bol takýto zákaz súdom označený za protiústavný, a tento názor potvrdil aj Najvyšší súd USA.⁶

V 20. storočí sa USA rovnako ako európske krajiny pohrávali s myšlienkou, že niektoré organizácie vzhľadom na svoje ideológie môžu potenciálne ohroziť americkú demokraciu, z dôvodu čoho by mali byť postavené mimo zákona. Ako jediná skutočná hrozba bola v danom čase vnímaná Komunistická strana založená ešte v roku 1919.⁷ Táto myšlienka však nedospela k realizácii a Komunistická strana nebola nikdy rozpustená.

Ako sme už naznačili, z hľadiska podobností s európskym konceptom militantnej demokracie možno tento koncept v USA partikulárne identifikovať v rámci

- a) obmedzovania slobody prejavu na základe právnych aktov jednotlivých štátov alebo interných aktov vysokých škôl a
- b) boja s terorizmom.

Ad a) Podmienky obmedzovania slobody prejavu v prostredí USA môžeme parciálne identifikovať práve prostredníctvom právnych aktov jednotlivých štátov či dokonca interných aktov vysokých škôl aplikovaných v jednotlivých prípadoch, na základe ktorých dochádza k obmedzeniu slobody prejavu buď priamo alebo nepriamo, a to k obmedzeniu nenávistných, ako aj iných subverzívnych prejavov, napríklad šírenia propagandy totalitných režimov, či ich symbolov, propagandy terorizmu, výzvy k násilnému konaniu z rasových dôvodov a pod. Tieto právne akty sú však predmetom súdneho prieskumu, v dôsledku čoho sa zameriame na judikatúru súdov USA, v ktorých boli uvedené právne akty posudzované z hľadiska ich ústavnej konformity.

Pokladáme zároveň za dôležité osobitne upozorniť aj na nenávistný prejav, ktorý je v USA azda najčastejšie pertraktovaným typom prejavu, a je mu venovaná v USA osobitná pozornosť. Jeho nebezpečnosť spočíva v podkopávaní základného demokratického princípu rovnosti a zákazu diskriminácie. V spoločnosti, v ktorej by sa tento princíp neuplatňoval, možno očakávať segregáciu, diskrimináciu a priznanie práv len niektorým skupinám osôb, čo by mohlo spôsobiť pretvorenie demokracie na autoritatívny režim.

⁶ Q.v. prípad Výbor pre priemyselnú organizáciu proti Hague (Committee for Industrial Organization v. Hague), rozsudok z 5. júna 1939: 307 U.S. 496 (1939).

⁷ TUSHNET, M. V.: United States. In THIEL, M. (ed.): *“The Militant Democracy” Principle in the Modern Democracies*. Farnham : Ashgate, 2009, s. 357.

Ad b) Vo vzťahu k hrozbe terorizmu je kladená otázka, či má vôbec koncept militantnej demokracie venovať pozornosť bezpečnostným rizikám, ktoré si vyžadujú mimoriadne stavy pri teroristických činoch. Kým niektorí akademici odpovedajú kladne, keďže teroristické činy narušajú aj základné demokratické hodnoty, usilujú o destabilizáciu štátu, respektíve jeho kľúčových funkcií, niektorí autori s tým nesúhlasia.⁸ Ich argumentácia sa opiera o skutočnosť, že teroristi sa neusilujú o zničenie demokratických princípov využitím zákonných prostriedkov tak, ako je to v prípade krajne pravicových alebo ľavicových aktérov. Teroristické činy predstavujú konanie, ktorým dochádza k páchaniu trestnej činnosti. Demokratické štáty sa proti týmto činom bránia trestnoprávnym postihom podobne ako pri páchaní inej trestnej činnosti, avšak obvykle so sprísnenými trestnými sadzbami trestov odňatia slobody. Z uvedeného dôvodu nie je koncept militantnej demokracie akademikmi rozšírený o protiteroristické opatrenia, ale zameriava sa výlučne na obranu voči nedemokratickým aktérom, ktorí sa zneužitím demokratických prostriedkov usilujú o nedemokratické ciele, respektíve potlačenie demokratických hodnôt.⁹ Od problému terorizmu budeme v tomto príspevku abstrahovať a sústredíme sa len na obmedzovanie slobody prejavu v prípade nenávisťných prejavov, ako aj obmedzovania slobody v prípade ostatných extrémistických prejavov.

Podľa Tushneta americké chápanie konceptu militantnej demokracie spočíva na aplikácii a interpretácii slobody prejavu ako ústavného práva americkej demokracie.¹⁰ Sloboda prejavu je v USA doposiaľ zakotvená prvým dodatkom Ústavy USA schváleným 15. decembra 1791 v nasledujúcom znení: „Kongres... taktiež neschváli žiadny zákon obmedzujúci slobodu slova alebo tlače; neschváli ani žiadny zákon obmedzujúci právo ľudí pokojne sa zhromažďovať a právo odovzdávať štátnym orgánom žiadosti o nápravu krívd“. Štrnástym dodatkom (v ods. 1) Ústavy USA ratifikovaným 9. júla 1868 bolo zakotvené, že zákaz zasahovať do práva na slobodu prejavu sa vzťahuje nielen na Kongres, ale aj jednotlivé štáty USA, a teda platí rovnako na celom území USA. Napriek skutočnosti, že americká legislatíva na federálnej úrovni neobsahuje ustanovenia, ktorými dochádza k obmedzovaniu slobody prejavu v záujme ochrany vlastnej demokracie, na úrovni jednotlivých štátov došlo k prijatiu zákonov či iných právnych aktov, ktorými bol prejav obmedzený. V nadväznosti na tieto právne úpravy sa v judikatúre súdov USA pri posudzovaní ich ústavnej konformity vyprofilovali doktríny, na základe ktorých boli prejavy identifikované ako ústavne nechránené, a teda bol možný ich postih. Uvedené doktríny bližšie vysvetlíme nižšie v rámci rozboru judikatúry súdov USA. Osobitne považujeme za potrebné upozorniť na problematiku obmedzovania nenávisťných prejavov, ktorá síce nie je na federálnej úrovni upravená osobitným právnym predpisom, avšak možno ju subsumovať pod právnu úpravu širšej problematiky trestných činov spáchaných z nenávisťi (hate crimes). Právna úprava trestných činov spáchaných z nenávisťi však neobsahuje žiadne ustanovenie, podľa ktorého by bolo možné postihnúť iba samotný nenávisťný prejav tak, ako to upravujú právne poriadky Nemecka, Rakúska, Česka, Slovenska, Maďarska a pod., ale ustanovuje výlučne skutkové podstaty trestných činov spočívajúcich v protizákonnom konaní a motivovaných nenávisťou voči jednotlivcovi alebo skupine osôb z dôvodu rasy, farby pleti, príslušnosti k etnickej skupine a pod. Jednotlivé skutkové podstaty týchto trestných činov možno najst

⁸ SAJÓ, A.: *Militant Democracy*. Utrecht : Eleven International Publishing, 2004, s. 47–48.

⁹ E.g. András Sajó striktné rozlišuje medzi konceptom „militantnej demokracie“ a „bojom proti terorizmu“. Cf. *Ibid.*, s. 50–68.

¹⁰ TUSHNET, M. V.: *op. cit.* 7, s. 358.

v Zákone o posilnení trestania nenávisťných trestných činov z roku 1994 (The Hate Crimes Sentencing Enhancement Act), ktorý bol prijatý ako súčasť Zákona o kontrole násilných trestných činov a o ich trestnoprávnom postihu z roku 1994 (Violent Crime Control and Law Enforcement Act).¹¹ Zákomom o posilnení trestania nenávisťných trestných činov bola súčasne poverená Sankčná komisia USA, aby sprísnila trestanie trestných činov spáchaných z nenávisťi, ktoré sa malo realizovať v podobe zmeny smerníc. Jej úlohou bolo zadefinovať konkrétne trestné činy spáchané z nenávisťi, čo malo súčasne zabezpečiť, aby nedochádzalo k ich dvojitému trestnoprávnemu postihu a súčasne mali byť vzaté do úvahy poľahčujúce okolnosti, ktoré odôvodňujú výnimky z trestania.

Zároveň bol v USA prijatý Zákon o štatistike nenávisťných trestných činov z roku 1990 (The Hate Crime Statistic Act), podľa ktorého sú o páchateloch a obetiach trestných činov spáchaných z nenávisťi zbierané podrobné štatistické údaje, a to osobitne podľa motívu ich spáchania, napríklad podľa národnosti, farby pleti, náboženského vyznania, etnickej príslušnosti, sexuálnej orientácie, pričom tieto sú súčasne vyhodnocované.¹²

Napriek nožnej polemike, či by nenávisťný prejav nebolo predsa len možné v USA subsumovať pod definíciu trestných činov spáchaných z nenávisťi, nebola na federálnej úrovni prijatá právna úprava, ktorou by bolo umožnené výslovne obmedziť právo na slobodu prejavu šíriaceho nenávisť. Absenciu v legislatívnej oblasti však dopĺňa judikatúra súdov prostredníctvom precedensov ako prameňa amerického práva, v ktorej možno nájsť súdmi označený ako ústavne konformný prístup trestania nenávisťných prejavov ohrozujúcich americkú demokraciu. V rámci nej americké sudy posudzovali právne akty jednotlivých štátov USA, na základe ktorých došlo k obmedzeniu slobody prejavu dotknutej osoby.

Možno konštatovať, že právna úprava slobody prejavu v USA spočíva na zásade žiadnych zásahov do slobody prejavu, pričom tento prístup je premietnutý aj v Zákone o kontrole násilných trestných činov a o ich trestnoprávnom postihu, a to v § 320807, podľa ktorého sa „... nič v konkrétnom ustanovení nemôže vykladať k potlačeniu práva na slobodu prejavu zaručeného prvým dodatkom ústavy, ako ani k obmedzeniu akejkoľvek nápravy pri násilnom zásahu do tohto práva“. Podľa uvedeného zákona sa jeho ustanovenia vzťahujú na konanie, ktoré „nemožno zamieňať s výkonom práva na slobodu prejavu podľa prvého dodatku Ústavy USA“.¹³ Napriek absencii explicitnej právnej úpravy postihu nenávisťných prejavov, sa v súdnej praxi pri postihovaní nenávisťných prejavov prihliada na právnu úpravu nenávisťných trestných činov. Niektorí autori¹⁴ však v tomto súvisе poukazujú na nejasnú deliacu čiaru medzi konaním a samotným prejavom, a to napriek skutočnosti, že kým zákonná kriminalizácia nenávisťných trestných činov postihuje protiprávne konanie, nenávisťný prejav je len manifestáciou protizákonného konania, ktoré môže iba potenciálne spôsobiť škodu.

¹¹ Podľa Zákona o posilnení trestania nenávisťných trestných činov sa trestným činom spáchaným z nenávisťi rozumie taký čin, ktorým si páchatel úmyselne vyberie obeť z dôvodu jej rasy, farby pleti, náboženského vyznania, národnosti, etnickej príslušnosti, pohlavia alebo sexuálnej orientácie, a to bez ohľadu na konkrétnu osobu. Cf. § 2 písm. b) Zákona o posilnení trestania nenávisťných trestných činov z roku 1994. Dostupné na <https://www.congress.gov/bill/103rd-congress/house-bill/1152/text>.

¹² Q.v. napríklad Správa FBI z roku 2015 o údajoch týkajúcich sa nenávisťných trestných činov. Dostupné na <https://www.fbi.gov/news/stories/2015-hate-crime-statistics-released>.

¹³ § 320808 ods. 8 Zákona o kontrole násilných trestných činov a ich trestnoprávnom postihu. Dostupné na <https://www.congress.gov/bill/103rd-congress/house-bill/3355/text>.

¹⁴ JACOBS, J. B./POTTER, K.: *Hate Crimes. Criminal Law and Identity Politics*. Oxford : Oxford University Press, 1998, s. 6.

2 Doktrína „clear and present danger“ a jej odklony

Na posúdenie, či samotný prejav požíva alebo nepožíva ochranu podľa prvého dodatku Ústavy USA, sa v judikatúre Najvyššieho súdu USA od šesťdesiatych rokov 20. storočia aplikuje interpretačná doktrína „preferred-position doctrine“, podľa ktorej osobné a politické práva garantované prvým dodatkom Ústavy majú preferované postavenie zaručujúce im nedotknuteľnosť a nescudziteľnosť, a preto každý zákon, ktorý ich obmedzuje, je potrebné prezumovať ako protiústavný, dokiaľ nebude preukázaný opak.¹⁵

Jednou z prvých vytvorených doktrín, ktorá sa dodnes využíva ako návod na identifikáciu, za akých podmienok možno ústavne konformným spôsobom postihovať prejav, je doktrína „clear and present danger“. Táto doktrína bola prvýkrát sformulovaná v názore vyjadrenom Najvyšším súdom USA roku 1919 v rozhodnutí vo veci Schenck proti USA.¹⁶ Schenck bol protivojnový aktivista, generálny tajomník Socialistickej strany vo Philadelphii, ktorý vydal asi 15 000 letákov, kde vyzýval mužov, aby sa nenechali dobrovoľne naverbovať do USA armády, a to v rámci vlastnej demonštrácie proti Prvej svetovej vojne. Za uvedené bol odsúdený podľa Zákona o špionáži z roku 1917 a Najvyšší súd USA jeho odsúdenie uznal za ústavne konformné s poukazom na obdobie vojny, ktoré podľa názoru väčšiny sudcov, vyjadreného v uvedenom prípade, umožnilo väčšie obmedzenie slobody prejavu ako v čase mieru. Súčasne vyslovil, že prejav Schencka mal vysoký potenciál odradiť od dobrovoľného odvodu mnohých občanov USA. S uvedeným názorom nesúhlasil sudca Holmes, ktorý vyslovil, že „... iba tie výroky, ktoré s ohľadom na konkrétne okolnosti a na povahu slov boli vyslovené s cieľom spáchať trestný čin, môžu nastoliť bezprostredné a očividné nebezpečenstvo jeho spáchania a iba tie možno trestať“. Takýto prejav teda obsahuje znak blízkosti nebezpečenstva spáchania trestného činu a na základe toho dosahuje dostatočne vysoký stupeň závažnosti. Uvedený názor vytvoril doktrínu, podľa ktorej sa kladie dôraz na existenciu bezprostredného a reálne prítomného nebezpečenstva. Táto doktrína bola s menšími odklonmi, ktoré bližšie opíšeme nižšie, aplikovaná v neskôr prejednávanych prípadoch¹⁷ a je aplikovaná aj v súčasnosti.

Jedným z prípadov odlišnej interpretácie doktríny „clear and present danger“, než sme opísali vyššie, bol prípad Abrams proti USA.¹⁸ Bolo v ňom odsúdených niekoľko členov

¹⁵ BLAHOŽ, J.: Ústavní koncepce a interpretace lidských a občanských práv. Srovnávací pohled. In *Právnik*. Roč. 137 (1998), č. 7, s. 591.

¹⁶ Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 3. marca 1919 v prípade Schenck proti USA (Schenck v. United States), 249 U.S. 47 (1919).

¹⁷ Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 16. mája 1949, prípad Terminiello proti Chicago (Terminiello v. Chicago), 337 U.S. 1 (1949), v ktorom bol kresťanský kazateľ odsúdený za podnecovanie k nenávisti v rámci kázne, v dôsledku čoho vyvolal demonštrácie, ktorých účelom bolo šírenie nenávisti voči iným skupinám osôb v Chicagu. Q.v. aj Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 16. mája 1927, prípad Whitney proti Kalifornii (Whitney v. California), 274 U.S. 357 (1927), v ktorom zakladateľka Americkej komunistickej strany pracujúcich v Kalifornii (American Communist Labour Party) bola súdená za prejavy vyzývajúce na zvrhnutie americkej vlády. Najvyšší súd USA napokon za aplikácie doktríny „clear and present danger“ páchatelku oslobodil, keďže bolo vyvrátené, že páchatelka mala v záujme dopustiť sa násilného zvrhnutia americkej vlády alebo, že by takéto zvrhnutie priamo hrozilo v dôsledku jej prejavu, a teda vyslovil, že jej prejavy smerovali len k vyvolaniu politickej diskusie. V uvedenom rozsudku sudca Holmes vyjadril presvedčenie, že práve neobmedzený trh myšlienok najlepšie pôsobí na hľadanie pravdy a dosahovanie všeobecného dobra, čím dal základ pre vznik tzv. teórie trhu myšlienok. Q.v. HERCZEG, J.: Tolerance intolerantních. Svoboda srojevnu versus blasfemie. In *Justičná revue*. Roč. 67 (2015), č. 4, s. 444.

¹⁸ Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 10. novembra 1919 v prípade Abrams proti USA (Abrams v. United States), 250 U.S. 616 (1919).

Komunistickej strany na 3 až 15 rokov väzenia potom, čo v meste New York distribuovali letáky nabádajúce k vyslaniu amerických vojakov do sovietskeho Ruska, a v ktorých označili americkú politiku ako brániacu ruskej revolúciu, a súčasne obhajovali ukončenie produkcie zbraní v USA použitých proti Rusku. Najvyšší súd USA sa v tomto prípade priklonil k odsúdeniu sťažovateľov, pričom aplikoval doktrínu „clear and present danger“ tak, že spôsob propagandy sťažovateľov vyhodnotil ako spôsobenie bezprostredného a zreteľného nebezpečenstva pre vojnové plány USA s cieľom týmto plánom zabrániť, respektíve ich zničiť. Od tohto názoru sa odklonil sudca Holmes, ktorý vyslovil, že páchatelia uvedenými letákmi nevyjadrili zjavný úmysel ochromiť USA vo vojne proti Nemecku, ale namietali len intervenciu USA v ruskej občianskej vojne. Z uvedeného dôvodu podľa Holmesa chýbal jasný úmysel spáchať trestný čin vytvárania prekážok vojenským snahám USA. V uvedenom prípade teda na úrovni samotného súdu došlo k sporu o správnu aplikáciu doktríny „clear and present danger“.

Ďalšou z doktrín uplatňovaných pri postihu extrémistických prejavov bola tzv. doktrína inkorporácie (Incorporation doctrine), v zmysle ktorej sa štrnásty dodatok Ústavy USA vykladá tak, že zákaz zásahu do práv a slobôd garantovaných ústavou platí nielen na federálnej úrovni, ale vzťahuje sa na každý jednotlivý štát USA. Táto doktrína bola prvýkrát aplikovaná v prípade Gitlow proti New Yorku. V uvedenom prípade Benjamin Gitlow ako člen Socialistickej strany Ameriky publikoval v júli 1919 v časopise „Vek revolúcie“ (The Revolutionary Age) manifest krajne ľavicovej strany obsahujúci komunistickú ideológiu. Pre tento čin bol odsúdený za spáchanie trestného činu anarchie podľa Zákona štátu New York o kriminálnej anarchii z roku 1902 (New York's Criminal Anarchy Law of 1902) a bol mu uložený trest odňatia slobody v trvaní 5 rokov. V uvedenom prípade prvýkrát zastupovala odsúdeného Únia amerických občianskych práv (American Civil Liberties Union), ktorá namietala, že štrnásty dodatok Ústavy USA bol v predmetnom prípade porušený, keďže uvedený zákon štátu New York nebral do úvahy, že tento dodatok dáva povinnosť všetkým štátom, aby rešpektovali Listinu práv a slobôd, a teda aj zákaz zásahu do slobody prejavu a tlače.¹⁹ V uvedenej veci Najvyšší súd USA napokon rozhodol v páchatelov neprospech, keď potvrdil prvostupňový rozsudok, pričom v odôvodnení uviedol, že páchatel v manifeste priamo navádzal na zvrhnutie demokratickej vlády USA násilným spôsobom, čo nepožíva ústavnú ochranu. K rozsudku pridali svoje nesúhlasné stanoviská sudcovia Holmes a Brandeis, ktorí sa jednoznačne pridžžali aplikácie doktríny „clear and present danger“, keď uviedli, že Gitlow neznamenal žiadne nebezpečenstvo, pretože jeho názory v manifeste zdieľala len malá skupina ľudí, pričom k zvrhnutiu vlády nabádal v neurčitej budúcnosti, i.e. neurčil deň, v ktorom k zvrhnutiu vlády malo dôjsť, a neexistovalo tak bezprostredné nebezpečenstvo jej zvrhnutia.²⁰ Uvedený prípad tak znamenal odklon od doktríny „clear and present danger“, a vytvorenie tzv. bad tendency test, keď k neposkytnutiu ochrany prejavu postačoval samotný zlý zámer šíriteľa myšlienok.²¹

Až v päťdesiatych rokoch 20. storočia sa doktrína „clear and present danger“ začala aplikovať aj vo vzťahu k samotnému podnecovaniu k činom smerujúcim k využitiu

¹⁹ Pred aplikáciou doktríny „inkorporácie“ sa uplatňovala klauzula „spravodlivého procesu“ (due process clause), pozri prípad *Barron v. Baltimore*, 32 U.S. 243 (1833), podľa ktorej sa Listina práv a slobôd vzťahovala výlučne na federálnu vládu, pričom štáty USA mali voľnú ruku pri vymáhaní tých zákonov, ktoré obmedzovali práva zaručené uvedenou listinou.

²⁰ Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 8. júna 1925, prípad *Gitlow proti New Yorku* (*Gitlow v. New York*), 268 U.S. 652 (1925).

²¹ VLČKOVÁ, V.: Svoboda prejavu v USA. In *Právnik*. Roč. 143 (2004), č. 3, s. 265.

demokratických nástrojov na nedemokratické ciele, pričom táto doktrína sa nakrátko pozmenila na doktrínu „clear and probable danger“, a to v prípade Denis proti USA, v ktorom bolo 10 členov Komunistickej strany odsúdených na trest odňatia slobody na 5 rokov a pokutu každý v sume 10 000 amerických dolárov za presadzovanie návrhov na socialistické reformy. Uvedené konanie bolo označené aj nižším súdom aj odvolacím ako konšpiračné, ktoré smerovalo k násilnej reorganizácii americkej demokracie na socialistický režim, a tým síce nedosahovalo bezprostredné nebezpečenstvo za okolností presadzovania reforiem, avšak pravdepodobné nebezpečenstvo, aké by vzniklo v budúcnosti za predpokladu ich presadenia.²² Tento názor bol neskôr prekonaný a Najvyšší súd USA sa vrátil k doktríne „clear and present danger“ s názorom, že samotné prejavy len z dôvodu členstva v nedemokratickej strane či hnutí nemožno penalizovať, ale k penalizácii môže dochádzať až v prípade bezprostredne hroziaceho, nielen pravdepodobného nebezpečenstva samotnej protizákonnej aktivity, teda nie v dôsledku prejavu samotného.²³

Čiastočný odklon od doktríny „clear and present danger“ predstavoval prípad lídra Ku Klux Klanu Clarence Brandenburga, ktorý v rámci verejnej demonštrácie v roku 1964 vyslovil vetu: „Nie sme organizácia, ktorá sa mstí, ale ak náš prezident, kongres, náš najvyšší súd bude naďalej potláčať bielych, je možné, že bude potrebná aj odvetá“. Za uvedený prejav bol odsúdený na trest odňatia slobody na jeden rok a pokutu vo výške 1 000 amerických dolárov. V tomto prípade sa Najvyšší súd USA, ktorý potvrdil prvostupňové rozhodnutie, priklonil k protiústavnosti postihu takéhoto prejavu, ktorý nebol spojený s bezprostredným nebezpečenstvom protizákonného konania. Názor prezentovaný Brandenburgom označil ako abstraktnú podporu použitia sily alebo porušovania zákona, keď nebolo zrejmé, či ním oznámené protizákonné konanie nastane a kedy v budúcnosti nastane. Podľa názoru Najvyššieho súdu bolo pre ústavne konformný postih nevyhnutné, aby prejav vyvolal alebo podnietil k vyvolaniu tzv. bezprostredného protizákonného konania (imminent and lawless action) alebo pravdepodobnosti takého konania.²⁴ Sudca Williams Brennan v uvedenom rozsudku vyslovil, že „... ústavne zaručená sloboda prejavu a tlače neumožňuje štátu zakazovať prejavy, ktoré obhajujú použitie sily alebo porušenie práva okrem prípadov, keď je takýto prejav zameraný na podnecovanie k spáchaniu protizákonných činov alebo vytváranie hrozby ich spáchania a je pravdepodobné, že k spáchaniu týchto činov tento prejav aj podnieti“. Tento rozsudok zmenil dovtedajšiu interpretáciu prvého dodatku Ústavy USA, keď okrem aplikácie doktríny „clear and present danger“ jasne rozlíšil, že obmedzenie slobody prejavu musí byť vymedzené obsahovo neutrálne, a preto zákaz konkrétne vymedzených prejavov (napríklad fašistických symbolov) by bol v rozpore s ústavou.²⁵

Možno zhrnúť, že Najvyšší súd USA v rámci aplikácie doktríny „clear and present danger“ jasne rozlišuje medzi šírením určitých myšlienok propagujúcich napríklad násilie, ideológie

²² V štyridsiatych rokoch 20. storočia boli členovia Komunistickej strany upodozrievaní, že sú tajnými agentmi Sovietskeho zväzu. Z uvedeného dôvodu panoval názor, že je potrebné akúkoľvek ich aktivitu zastaviť, aby nedošlo ku komunistickému prevratu v USA. Q.v. Rozsudok Najvyššieho súdu USA zo 4. júna 1951 prípad Denis proti USA (Denis v. United States), 341 U.S. 494 (1951).

²³ Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 17. júna 1957 prípad Yates proti USA (Yates v. United States), 354 U.S. 298 (1957); Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 5. júna 1961 prípad Noto proti USA (Noto v. United States), 367 U.S. 290 (1961) a Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 23. marca 1972 prípad Gooding proti páchatelovi Johnny Wilson (Gooding v. Wilson), 405 U.S. 518 (1972).

²⁴ Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 9. júna 1969 prípad Brandenburg proti Ohio (Brandenburg v. Ohio), 395 U.S. 444 (1969).

²⁵ HERCZEG, J.: Anglosaské a evropské tradície postihu trestných činů z nenávisti. In *Právnik*. Roč. 151 (2012), č. 4, s. 375.

autoritárskych režimov či náboženskú netoleranciu a medzi priamym podnecovaním, respektíve výzve k násiliu alebo inému protiprávnemu konaniu. K neposkytnutiu ústavnej ochrany prejavu však pristupuje až potom, čo pri konkrétnom právnom akte, na základe ktorého došlo k postihu páchatela a všetkých okolností, predovšetkým povahy samotného prejavu, adresátov prejavu, verejného charakteru a pod. vyhodnotí, že bol spôsobilý vyvolať protiprávne konanie, respektíve sám o sebe k nemu podnecoval. Mieru obmedzenia slobody prejavu tak chápe v kontexte nebezpečenstva dôsledkov propagácie názorov a ideí, kde charakter každého činu závisí od okolností, za ktorých bol vykonaný.

3 „High value speech“, „low value speech“ a doktrína „fighting words“

Najvyšší súd USA popri doktríne „clear and present danger“ neskôr vyvinul ďalšie prístupy pri posudzovaní extrémistických prejavov, ktoré dodnes súdy USA aplikujú. Samotný prejav môže spadať do rámca prejavu nízkej hodnoty (low value speech) alebo prejavu vysokej hodnoty (high value hate speech). Na základe tohto zatriedenia prejavu možno potom určiť úroveň ochrany prejavu.

Najvyšší súd USA vysoko hodnotí prejav o otázkach verejného záujmu, v dôsledku čoho takýto prejav podlieha vyššej ochrane podľa prvého dodatku Ústavy. Ostatné prejavy sú hodnotené ako tzv. prejavy nízkej hodnoty, ktoré majú tzv. nepatrnú spoločenskú hodnotu, keď záujem na dodržaní morálky či verejného poriadku má prevahu nad záujmom na ochranu takéhoto prejavu. Ako nízkohodnotové prejavy boli označené najmä podnecovanie alebo navádzanie na protiprávne konanie, agresívny či oplzlý prejav alebo urážka na cti.

Pokiaľ Najvyšší súd USA označí určitý prejav ako „high value speech“, obvykle vysloví protiústavnosť jeho postihu. Pokiaľ ho kvalifikuje ako „low value speech“, obvykle sa prikloní k jeho postihu.

Kým prejav vysokej hodnoty nie je predmetom trestnoprávneho postihu, pretože nevyvoláva odôvodnené obavy vo vzťahu k jeho následkom, keďže takýto prejav obvykle prispieva k širokej diskusii o dôležitých otázkach verejného záujmu, prejav nízkej hodnoty vo svojom doslovnom význame spôsobuje bezprávie alebo k nemu podnecuje alebo podnecuje k narušeniu verejného poriadku. Osoby, voči ktorým prejav nízkej hodnoty smeruje, sa v dôsledku tohto prejavu odôvodnene domnievajú, že sú vyňaté zo spoločnosti alebo sú potenciálnymi obeťami násilia.²⁶

Na vyradenie niektorých prejavov nízkej hodnoty z ústavnoprávnej ochrany bola vytvorená doktrína „fighting words“ („bojovných slov“), ktorá bola sformulovaná prvýkrát v prípade *Chaplinsky proti New Hampshire*.²⁷ V uvedenej veci bol *Chaplinsky*, svedok *Jehovov kázucí na verejnosti*, odsúdený za urážlivý prejav voči príslušníkovi polície, ktorého verejne nazval podvodníkom a fašistom. Používanie urážlivých slov na verejnosti bolo zakázané podľa Zákona *New Hampshire o urážlivom správaní* (*New Hampshire's Offensive Conduct law*). V dôsledku skutočnosti, že k prejavu došlo na verejnosti, bol *Chaplinsky* na krátky čas zatknutý. Zákonnosť a ústavnosť zatknutia boli potvrdené zo strany Najvyššieho súdu USA, ktorý uvedený prejav označil za tzv. urážlivé, bojovné slová nepoživajúce ústavnú ochranu, a to s ohľadom na okolnosti celého prípadu. „Bojovné slová“ spadajúce

²⁶ TUSHNET, M. V.: op. cit. 7, s. 373.

²⁷ Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 9. marca 1942 v prípade *Chaplinsky proti New Hampshire* (*Chaplinsky v. New Hampshire*), 315 U.S. 568 (1942).

pod nechránený prejav bližšie interpretoval sudca Frank Murphy nasledujúcim výrokom: „Existuje určitý počet dobre definovaných, úzko vymedzených typov prejavu, o ktorých sa nikdy neuvažovalo ako o niečom, čo môže zapríčiniť ústavné problémy. Zahrňuje oplzlé, obscénne, rúhavé, hanlivé a urážlivé alebo „bojovné“ slová, ktorých použitie je príčinou vzniku škody alebo ktoré vedú k podnecovaniu bezprostredného porušovania verejného poriadku. Bolo preskúmané, že tieto prejavy nie sú základnou časťou žiadneho myšlienkového výkladu a majú taký slabý spoločenský význam a sú také vzdialené pravde, že akýkoľvek prospech, ktorý by z nich mohol byť odvodený je prevážený spoločenským záujmom na verejnom poriadku a morálke“. Tým boli „bojovné slová“ vyňaté spod ústavnej ochrany.

Právo orgánov verejnej moci obmedziť slobodu prejavu však nezávisí len od posúdenia či ide o prejav vysokej hodnoty alebo nízkej hodnoty, ale aj od zohľadnenia či takéto obmedzenie smeruje k obsahu prejavu, i.e. je obsahovo zamerané (content-based) alebo je obsahovo neutrálne (content-neutral). V prípade obmedzenia prejavu zameraného na obsah platí prezumpcia neplatnosti, s výnimkou toho, ak je takéto obmedzenie nevyhnutné z dôležitého dôvodu. Obsahovo neutrálna právna úprava síce neobmedzuje slobodu prejavu z hľadiska jeho obsahu, napriek tomu ju však ovplyvňuje. V prípade, ak takáto úprava je v súlade s významným verejným záujmom, Najvyšší súd USA potvrdí jej legitimitu. Obsahové zameranie regulácie prejavu považujeme za vhodné vysvetliť na známom prípade R. A. V. proti mestu St. Paul, ktorý Najvyšší súd USA v roku 1992²⁸ prvýkrát posudzoval podľa doktríny „fighting words“ a v ktorom súčasne posudzoval aj súlad vyhlášky mesta St. Paul s ústavou USA podľa prístupu obsahovo zameranej a obsahovo neutrálnej regulácie. V tomto prípade došlo k trestnoprávnemu postihu chlapca, ktorý pred domom afroamerickej rodiny spálil kríž, ako prejav nenávisť voči Afroameričanom. Týmto prejavom sa dopustil neprípustného prejavu podľa doktríny „fighting words“, ktoré bolo trestné v zmysle Vyhlášky o rasovo motivovaných trestných činoch mesta St. Paul (St. Paul Bias-Motivated Crime Ordinance). Uvedená vyhláška zakazovala tzv. bojovné slová, ktoré bez ohľadu na spôsob ich vyjadrenia šíрили myšlienky rasovej diskriminácie, diskriminácie na základe pohlavia a náboženskej netolerancie. Najvyšší súd USA napokon páchatela oslobodil na základe vyslovenia protiústavnosti vyhlášky, pričom argumentoval, že vyhláška protiústavným spôsobom obmedzuje slobodu prejavu, keďže obmedzenie slobody prejavu musí byť obsahovo neutrálne. Pokiaľ chcel zákonodarca zakázať bojovné slová, nemohol zakázať len niektoré pre ich obsahové či ideologické zameranie, pretože takéto obmedzenie je samo o sebe založené na posúdení ich obsahu, a nie je teda obsahovo neutrálne. Predmetný prípad vniesol do rozhodovacej praxe súdov USA ako nové kritérium na posudzovanie ústavnosti postihu reguláciu obsahu obmedzenia slobody prejavu. Kým obsahovo neutrálna regulácia nie je zameraná na posolstvo, ktoré prejav obsahuje, ale reguluje iné aspekty prejavu ako napríklad čas, miesto alebo spôsob realizácie prejavu, obsahovo zameraná regulácia je priamo zameraná na obmedzenie posolstva prejavu (i.e. na myšlienky alebo názory), a tým ústavne nechránená.²⁹ Práve z dôvodu, že sporná vyhláška nebola zameraná na postih podľa spôsobu prejavu, ale na obsah prejavu, ktorý smeroval voči definovanému okruhu subjektov, bola v rozpore s prvým dodatkom Ústavy USA a jej aplikáciou v predmetnom prípade došlo k zásahu do práva na slobodu prejavu páchatela napriek skutočnosti, že súd uznal, že prejav odsúdeného smeroval k zastrašeniu afroamerickej

²⁸ Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 22. júna 1992 vo veci R. A. V. proti mesto St. Paul (R. A. V. v. St. Paul), 505 U.S. 377 (1992).

²⁹ BARTOŇ, M.: Obsahově neutrální versus obsahově zaměřená regulace svobody projevu a její víceúrovňová ústavní ochrana. In *Právník*. Roč. 149 (2010), č. 5, s. 442.

rodiny, keďže bol historicky spájaný s Ku Klux Klanom. Doktrína „fighting words“ tak bola v uvedenom prípade interpretovaná tak, že za protiústavný bol označený obsah páchatelom komunikovaného prejavu, ktorý sám v sebe zahŕňal obzvlášť netolerantný spôsob vyjadrenia myšlienky, a to bez ohľadu na to, akú myšlienku chcel šíriť. Tento prípad priniesol zároveň nový pohľad Najvyššieho súdu USA pri prejednávaní obdobných prejavov, podľa ktorého je každý prejav v zásade dovolený, ak nevedie k okamžitému násiliu, čím sa doktrína „fighting words“ priblížila doktríne „clear and present danger“. Správanie páchatela podľa názoru súdu mohlo porušiť viacero zákonov štátu Minnesota, proti zakladaniu požiarov, škodám na majetku, avšak páchatel bol súdený len podľa uvedeného protiústavného právneho aktu, v dôsledku čoho bol, napriek vysloveniu protiústavnosti jeho prejavu, oslobodený.

Skutočne kontroverzným prípadom bol prípad *Wisconsin v. Mitchell*,³⁰ v ktorom Najvyšší súd USA rovnako ako v prípade *R. A. V. proti mestu St. Paul* posudzoval ústavnosť zákona štátu Wisconsin, podobného zákonu mesta St. Paul proti páleniu krížov. V danom prípade bol páchatel podľa zákona štátu Wisconsin odsúdený na trest odňatia slobody v trvaní 4 rokov za vážne ublíženie na zdraví spôsobené v priamej príčinnej súvislosti s jeho prejavom, ktorým priamo podnietil svojich kamarátov k fyzickému útoku voči náhodnému chodcovi vybranému na základe rasy. V uvedenom prípade Najvyšší súd USA vyslovil, že štát je oprávnený zákonom upraviť, či trestný čin bol spáchaný alebo jeho spáchanie zamýšľané v dôsledku statusu obeť spadajúcej do chránenej skupiny a vyslovil súlad posudzovaného zákona s ústavou. Niektorí akademici vyslovili kritiku³¹ tohto rozhodnutia, v ktorom nebol dostatočne vysvetlený odlišný názor súdu od názoru vysloveného v prípade *R. A. V. proti St. Paul*. Súd sa zrejme obával dôsledkov, aké by vyvolalo vyslovenie protiústavnosti zákona, a tým aj oslobodenia páchatela, ktorý svojím prejavom podnietil k fyzickému útoku voči osobe vybranej podľa rasy. Tým by vytvoril nebezpečný precedens, ktorým by mohli byť obdobné fyzické útoky ponechané bez potrestania, a to z dôvodu vášne alebo v očiach súdu nedostatočne naformulovaného zákona toho ktorého štátu.

Názor vyslovený v prípade *R. A. V. proti St. Paul* bol neskôr prelomený, a to v obdobnom prípade pálenia kríža, ktorý prejednával Najvyšší súd USA vo veci *Virginia proti Black*.³² V uvedenom prípade boli odsúdení traja páchatelia za porušenie nariadenia štátu Virginia zakazujúceho pálenie krížov. Ich konanie bolo posúdené ako prejav, ktorým zastrašovali občanov afroamerického pôvodu. V uvedenej veci napokon rozhodol Najvyšší súd USA, ktorý, rovnako ako v prípade *R.A.V. proti mestu St. Paul*, rozhodol síce o protiústavnosti nariadenia štátu Virginia, avšak uvedené rozhodnutie prelomil v časti, v ktorej priznal, že prejav pálenia kríža vykonaný s úmyslom zastrašiť môže byť obmedzený, keďže má dlhodobú históriu ako znamenie hrozby násillia spájaného so šovinistickou organizáciou Ku Klux Klan. Zároveň bol vyslovený názor, že len v takomto prípade má štát právo zakázať prejav pálenia krížov, keď tak páchatel robí s úmyslom zastrašovania, pričom nemožno zakázať pálenie kríža len s odôvodnením, že toto pálenie samo o sebe vyjadruje úmysel zastrašovať. V uvedenom prípade sa aplikovala doktrína „fighting words“, keď prejav zastrašovania sám o sebe vyvolával odôvodnené obavy jednotlivcov, voči ktorým smeroval, zo spôsobenia ujmy, čím došlo k priamej konfrontácii prejavu s jeho následkom. Takýto prejav teda v USA nepožíva ústavnú ochranu a môže byť postihovaný.

³⁰ Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 11. júna 1993 prípad *Wisconsin proti Mitchell* (*Wisconsin v. Mitchell*), 508 U.S. 476. (1993).

³¹ JACOBS, J. B./POTTER, K.: op. cit. 14, s. 126.

³² Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 7. apríla 2003 vo veci *Virginia proti Black* (*Virginia v. Black*), 538 U.S. 343 (2003).

Vyššie uvedené prípady, v ktorých Najvyšší súd USA rozhodol o protiústavnosti nariadení konkrétnych štátov, sú zároveň predmetom kritiky ako extrémne prípady politickej korektnosti.³³ Naďalej sa však viacerí prikláňajú k názoru, že bez ohľadu na to, či je prejav hrubo urážlivý, rasistický, antisemitský, či smeruje proti etnickej skupine, nemôže byť zakázaný len z dôvodu, že spoločnosť ho vníma ako urážlivý a neprijemný.³⁴

V ostatných rokoch bol známy prípad Snyder proti Phelps, v ktorom súd prejednával verejné zosmiešňovanie a urážanie vojaka USA s homosexuálnou orientáciou, ktorý zahynul počas svojej misie v Iraku v roku 2006. Počas pohrebu členovia Westboro Baptist Church prostredníctvom urážlivých plagátov demonštrovali na protest proti homosexuálom a vzostupu tolerancie homosexuálov v USA. Na stránke Westboro Baptist Church boli zároveň uverejnené urážky vo vzťahu k samotnej rodine mŕtveho vojaka. Pozostalá rodina preto zažalovala protestujúcich členov Westboro Baptist Church pred súdom za zásah do práva na ochranu pred poškodzovaním ich dobrého mena a cti. V uvedenom spore súdy rozhodli v prospech sťažovateľov, ktorým priznali vysoké finančné odškodnenie v sume 2,1 milióna amerických dolárov a vyslovili, že uvedený prejav demonštrujúcich bol hrubo urážlivý, vulgárny a šokujúci. Vo vzťahu k porušeniu práva na slobodu prejavu však Najvyšší súd USA vyslovil, že z ich strany nešlo o tzv. bojové slová, keďže ich prejav bol zanedbateľný vo vzťahu k verejnej diskusii o otázke tolerancie homosexuálov v USA, a preto nedošlo k priamej konfrontácii či podnieteniu konfrontácie, čím prakticky takémuto prejavu priznal legitimitu podľa prvého dodatku Ústavy USA.³⁵ V uvedenom prípade nedošlo k postihu v rovine trestného práva, ale len k postihu v rovine súkromného práva, v rámci ktorého sa neskúma nebezpečnosť konania pre spoločnosť, ako je to v prípade trestnoprávneho postihu, ale len zásah do osobnostných práv osôb, voči ktorým prejav smeroval. Dôležitú skutočnosť zohráva to, že v dôsledku tohto prejavu nevzniklo bezprostredné nebezpečenstvo protizákonného konania. Zdá sa, že zákaz kritiky homosexuality sám o sebe predstavuje špecifický prípad ochrany princípu rovnosti. Takýto prejav je zaraďovaný medzi nenávistné prejavy z dôvodu sexuálnej orientácie, avšak prejavy v USA zamerané proti homosexuálom doposiaľ nedosiahli charakter výzvy k priamemu násilnému útoku. V prípade vzniku takéhoto nebezpečenstva či jeho podnecovania možno predpokladať, že v USA dôjde k trestnoprávnemu postihu takéhoto prejavu, rovnako ako vo vyššie analyzovaných prípadoch.

V neskoršom období sa podobné prípady nenávistných a iných extrémistických prejavov v judikatúre Najvyššieho súdu USA nevyskytovali, pričom otázkou ich postihovania sa začal zaoberať až v súvislosti s nárastom terorizmu.³⁶

³³ Q.v. HEUMANN, M./CHURCH, T. W.: *Hate Speech on Campus. Cases, Case Studies, and Commentary*. Boston : Northeastern University Press, 1998, s. 214.

³⁴ Q.v. napríklad Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 21. júna 1989, prípad Texas proti Johnson, (Texas v. Johnson) 491 U.S. 397 (1989). Q.v. aj JACOBS, J. B./POTTER, K.: op. cit. 14, s. 117.

³⁵ Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 2. marca 2011 vo veci Snyder proti Phelps (Snyder v. Phelps), 562 U.S. 443 (2011).

³⁶ Napríklad v známom prípade Rahman proti USA bol odsúdený egyptský moslimský líder teroristickej organizácie Gamá al Islámija, ktorý preukázateľne navádzal na spáchanie teroristických bombových útokov vo Svetovom obchodnom centre v roku 1993, ako aj na spáchanie Luxorského masakru v roku 1997. Q.v. Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 16. augusta 1999 prípad Rahman proti USA (Rahman v. United States), 189 F. 3d 88 (2nd Cir. 1999).

4 Nechránený prejav v americkom školskom prostredí

V judikatúre súdov USA v rámci prejednávania problematiky extrémistických prejavov rezonujú aj prípady, v ktorých sa sudy zaoberali urážlivými odsudzujúcimi prejavmi študentov voči svojim rovesníkom v školách. Téma tzv. školských nenávisných prejavov (campus hate speech) našla svoj osobitný priestor v judikatúre okresných súdov predovšetkým koncom osemdesiatych a deväťdesiatych rokov 20. storočia, keď mnohé americké univerzity reagovali na narastajúce šírenie nenávisných prejavov tým, že prijali vnútorné právne akty s cieľom ich eliminácie a súčasného postihu.³⁷ Napriek množstvu postihov podľa týchto interných aktov, k ich súdному preskúmaniu došlo len v niektorých prípadoch. Množstvo interných postihov študentov zostalo utajených, alebo boli riešené pod hrozbou sťaženia ďalšieho vzdelávania študentovi, ktorý interný predpis porušil. Na uvedené nepoctivé postupy univerzít trestajúcich aj prejavy, ktoré neboli ako nenávisné klasifikované ani samotnými univerzitnými orgánmi, upozornili aj niektorí akademici.³⁸ Vzhľadom na osobitný charakter postihu týchto prejavov v rámci školskej samosprávy a súdnému prieskumu vnútorných aktov školy obmedzujúcich slobodu prejavu, považujeme za potrebné venovať tejto téme niekoľko slov pre komplexnosť obrazu o obmedzovaní slobody prejavu vo vzťahu k prejavom majúcim potenciál narušenia demokracie v USA.

Napriek tomu, že ústavnosť týchto univerzitných aktov nikdy nebola posúdená Najvyšším súdom USA, niektoré prípady boli riešené federálnymi súdmi, ktoré vyslovili ich rozpor s prvým dodatkom ústavy USA. Jedným z najznámejších prípadov bola kauza Doe proti Michiganskej univerzite. Podľa vnútorného nariadenia tejto univerzity, bol v areáli univerzity (campus) zakázaný a sankcionovaný prejav, ktorého účelom bolo stigmatizovať a prenasledovať jednotlivcov na základe ich rasy, etnickej príslušnosti, náboženského vyznania, pohlavia, sexuálnej orientácie, presvedčenia, národnosti, pôvodu, veku, stavu, hendikepu alebo statusu veterána z obdobia Vietnamskej vojny. Uvedený akt bol uplatnený aj v prípade troch študentov, ktorí sa obrátili na súd, pretože jeden počas výučby verejne vyhlásil, že homosexualita je choroba a má plán ako túto chorobu liečiť. V ďalšom prípade študent prečítal posmešné verše na účet známeho atléta, ktorý bol homosexuálom, a v ďalšom sa iný študent vyjadril, že počas výučby stomatológie nebolo so študentmi na základe ich príslušnosti k minorite zaobchádzané rovnako ako s ostatnými zo strany vyučujúceho, ktorý sám bol príslušníkom inej minority. Vo všetkých troch prípadoch došlo k tzv. náprave študentov uložením povinnosti verejného ospravedlnenia, ktoré bolo publikované v univerzitných novinách ako tzv. dobrovoľne prijatá sankcia. Federálny súd pri posudzovaní tohto nariadenia poukázal na jeho protiústavnosť z dôvodu široko koncipovaného zákazu, keď pod uvedené prejavy mohol spadať aj ústavou chránený prejav.³⁹ Práve uvedený prípad umožnil vznik doktríny založenej na hodnotení fóra, na ktorom uvedený prejav odznel, pričom rozhodujúcim kritériom bolo, či išlo o prejav prednesený na verejnosti alebo bez prítomnosti verejnosti. Podľa uvedenej doktríny nebola ochrana podľa prvého dodatku Ústavy USA priznaná takému prejavu, ktorý odznel v rámci študentského fóra, kde boli účastníkmi prejavu samotní študenti, hoci nedobrovoľnými.⁴⁰

³⁷ JACOBS, J. B./POTTER, K.: op. cit. 14, s. 118.

³⁸ Q.v. KORS, A. C./SILVERGATE, H. A.: *The Shadow University. The Betrayal of Liberty on America's Campuses*. New York : The Free Press, 1998, 432 s.

³⁹ Q.v. aj Rozhodnutie Doe v. University of Michigan z 22. 9. 1989, No. 89-71683, vydané Okresným súdom pre východný dištrikt Michiganu, 721 F. Supp. 852 (E.D. Mich 1989).

⁴⁰ BROWN, A.: *Hate Speech Law. A Philosophical Examination*. New York : Routledge, 2015, s. 62.

V prípade Doe proti Michiganskej univerzite rovnako ako v neskôr prejednávacom prípade Corry proti Stanfordskej univerzite⁴¹ súdy rozhodli, že školské predpisy obmedzili nielen ústavne nechránený, ale aj ústavne chránený prejav. Súčasne im bola vyčítaná vágnosť týchto noriem, v dôsledku čoho neposkytli zreteľné direktívy, na základe ktorých by bolo možné prejav považovať za neprípustný v školskom prostredí.⁴² Obdobným právnym aktom univerzity, ktorým dochádzalo k potrestaniu študentov za ich rasistické a diskriminačné výroky, sa federálny súd zaoberal v prípade UWM Post, Inc. proti Dozornej rade Wisconsinkej univerzity. Podľa svojho vnútorného predpisu univerzita potrestala študentov, ktorí sa verejne počas výučby vyjadrili nenávisťne voči študentom ázijského a afroamerického pôvodu. Napriek skutočnosti, že uvedené prejavy považoval federálny súd za urážlivé, samotný právny akt univerzity označil za protiústavný opäť vzhľadom na jeho vágnosť. Podľa názoru federálneho súdu mal nenávisťný prejav byť zadefinovaný tak, aby priamo jeho doslovným významom podnecoval k nenávisťnému konaniu, čím sa priklonil k doktríne „clear and present danger“. Podľa jeho názoru, nie každý ponižujúci prejav, expresívny, či zastrážujúci má za cieľ podnieť samotnú nenávisťnú konfrontáciu či jej bezprostrednú hrozbu.⁴³

Pri posudzovaní protiústavnosti školských aktov obmedzujúcich, respektíve postihujúcich prejavy študentov, súdy v USA aplikujú dve podporné doktríny, a to doktrínu prekročenia ústavy, respektíve príliš širokého nastavenia právneho aktu (overbreadth doctrine) podľa ktorej možno ako protiústavný označiť akt postihujúci ústavne chránený prejav a doktrínu vágnosti označenia postihovaného prejavu (vagueness doctrine), z ktorého nie je zjavné, aký prejav má byť postihovaný. Pokiaľ právny akt je vyjadrený spôsobom, ktorý nie je zreteľný pre osobu priemernej inteligencie tak, aby mohla posúdiť, či jej prejav spadá pod chránený alebo nechránený prejav, potom môže nadobudnúť dojem, že jediný spôsob, akým sa môže vyhnúť prípadnému postihu, bude zdržať sa akéhokoľvek kontroverzného, kritického či provokatívneho prejavu. Takýmto spôsobom, však dôjde k istému zastrášeniu, respektíve odradeniu od prejavu, ktorý je ústavne chránený a ktorý prispieva k širokej verejnej diskusii. Táto obava bola deklarovaná aj sudcom Cohnom v prípade Doe proti Michiganskej univerzite.⁴⁴ Protiústavnosť vnútorných školských aktov v uvedených prípadoch podnietila širokú diskusiu v USA o ústavnosti postihu prejavov a samotného uplatňovania slobody prejavu v prostredí univerzít a stredných škôl. V širšej rozprave sa diskutujúci prikláňajú k názoru proti akémukoľvek obmedzovaniu slobody prejavu a vnútorné akty univerzít sú chápané skôr ako protiústavné zásahy do tohto práva.⁴⁵ V rozhovore diskutujúci odsudzujú prejavy rasizmu a diskriminácie, avšak postih tohto typu prejavu akýmikoľvek právnymi aktmi, považujú za porušenie zákazu akýchkoľvek zásahov do slobody prejavu. Podľa názoru doposiaľ v USA prevažujúceho, boj proti rasizmu a diskriminácii je potrebné viesť na úrovni občianskej spoločnosti, kde väčšina považuje rasistické a diskriminačné prejavy za prejavy proti demokracii a jej hodnotám.⁴⁶

⁴¹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Santa Clara z 27. 2. 1995 vo veci Robert J. Corry, a kol. proti Leland Stanford Junior Univerzite, č. 740309 (Cal. Super. Ct. Feb. 27, 1995).

⁴² BROWN, A.: op. cit. 40, s. 116.

⁴³ Q.v. Rozhodnutie UWM Post v. Board of Regents of the University of Wisconsin z 11. 10. 1991, No. 90-C-328, vydané Okresným súdom E.D. Wisconsin., 774 F. Supp. 1163 (E.D. Wis. 1991).

⁴⁴ BROWN, A.: op. cit. 40, s. 266.

⁴⁵ Q.v. napríklad UELMEN, G.: *Campus Hate Speech Codes*. Dostupné na <https://www.scu.edu/character/resources/campus-hate-speech-codes/>; oficiálne stanovisko American Civil Liberties Union. Hate Speech on Campus. Dostupné na <https://www.aclu.org/other/hate-speech-campus>.

⁴⁶ STROSSEN, N.: Regulating Racist Speech on Campus. A Modest Proposal? In *Duke Law Journal*. No. 4 (1990), s. 571. Dostupné na <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3116&context=dlj>.

Záver

Koncept militantnej demokracie vo vzťahu k slobode prejavu sa v USA parciálne aplikuje pri postihovaní nenávistných prejavov, ako aj pri postihovaní prejavov usilujúcich o šírenie myšlienok proti demokracii, predovšetkým komunistickej ideológii a myšlienok rasistických organizácií. Možno súhlasiť s Hartom, že v americkej judikatúre dominuje odhodlanie zachovať širokú mieru slobody prejavu, ktoré sa kombinuje so starostlivosťou o rozdelenie a rovnováhu moci v štáte. Príliš veľká moc nad slobodou prejavu by znamenala vychýlenie z tejto rovnováhy,⁴⁷ a tým podľa nášho názoru aj narušenie tohto významného demokratického piliera.

Oproti európskemu kontinentálnemu prístupu, kde dochádza k obmedzovaniu základných práv výlučne na základe zákona, Spojené štáty americké síce ústavne zakotvujú zákaz akýchkoľvek zásahov do slobody prejavu, avšak podmienky, za ktorých možno slobodu prejavu obmedziť možno identifikovať v súdnych precedensoch predovšetkým Najvyššieho súdu USA. V USA sa uplatňuje tzv. difúzna ústavná kontrola, keď je ktorýkoľvek súd oprávnený rozhodovať o otázke ústavnosti prejavu a právneho aktu, ktorým bol tento prejav obmedzený.

V súlade s analyzovanými precedensmi v USA možno konštatovať, že k obmedzeniu slobody prejavu dochádza takmer vždy vo vzťahu k jednotlivcovi, do ktorého slobody prejavu bolo zasiahnuté, a to buď na základe právneho aktu štátu obmedzujúceho slobodu prejavu priamym ustanovením zákazu určitých prejavov (napríklad obsahovo alebo neutrálne zameraných), respektíve na základe právneho aktu, ktorým nedošlo k priamemu obmedzeniu slobody prejavu, avšak aplikáciou tohto právneho aktu došlo k zásahu do slobody prejavu, a to napríklad trestnoprávnym postihom. Súdny USA vždy skúmajú zavinenie a dôsledky samotného prejavu, pričom jednotlivca nepostihujú len na základe jeho členstva v extrémistickej skupine alebo organizácii, ale vždy vo vzťahu k jeho konkrétnemu konaniu a pravdepodobným, respektíve predpokladaným následkom.

V prípade posudzovania právnych aktov, ktorými štáty USA priamo obmedzujú slobodu prejavu, zohráva význam skutočnosť, či ide o prejav s nízkou hodnotou (low value speech), respektíve vysokou hodnotou (high value speech) a predovšetkým či je samotná regulácia slobody tohto prejavu obsahovo neutrálna (content-neutral) alebo obsahovo zameraná (content-based). Pre vyslovenie ústavnosti obmedzenia sa vyžaduje, aby obmedzenie slobody prejavu nebolo založené samo o sebe na posúdení obsahu prejavu, ale aby bolo obsahovo neutrálné.

Pri posudzovaní zásahu do práva na slobodu prejavu súdny USA súčasne prihliadajú na okolnosti, za ktorých k prejavu došlo, na ktoré sa v USA aplikuje prevažne doktrína „clear and present danger“, respektíve jej obdobná doktrína „fighting words“. Podľa prvej z doktrín možno do slobody prejavu zasiahnuť, pokiaľ samotný prejav je spôsobilý vytvoriť bezprostredné nebezpečenstvo vzniku ujmy objektom prejavu, alebo podnietiť k bezprostrednému vzniku nebezpečenstva. Ako chránený teda možno v USA označiť aj rasistický prejav, urážlivý či hanlivý, pokiaľ nenapĺňa podmienku vzniku alebo podnietenia vzniku bezprostredného nebezpečenstva. Druhá z doktrín sa zas prikláňa aj k možnosti postihu urážlivých a hanlivých prejavov, ktoré vzhľadom na doslovný význam vedú priamo k vzniku škody, fyzickej alebo verbálnej konfrontácii s objektom prejavu, či podnecovaniu bezprostredného porušovania verejného poriadku.

⁴⁷ HART, J.: Svoboda projevu v USA a v Evropě. In *Právní rozhledy*. Roč. 10 (2002), č. 1, s. 30.

Možno konštatovať, že prejav je v USA sám o sebe vždy ústavne chránený. Pokiaľ by však vzhľadom na okolnosti jeho prezentácie došlo k pravdepodobnému alebo skutočne hroziacemu nebezpečenstvu násilného útoku, či ujmy, takýto prejav nepožíva ústavnú ochranu. Podľa tohto prístupu sú napríklad rasistické výsmešné prejavy v školách ústavne chránené, avšak vyzvanie účastníkov demonštrácie na fyzické napadnutie príslušníkov skupiny podľa ich rasy už ústavnú ochranu nepožíva.

Samotné názory prezentované sudcami Najvyššieho súdu USA v rámci aplikácie nami rozobraných doktrín sa však aj pri posudzovaní obdobných prípadov rôznia, v dôsledku čoho ich aplikáciu nemožno považovať za absolútne, ale skôr iba za prevažujúce pravidlo pri identifikácii podmienok obmedzenia slobody prejavu v rámci ochrany americkej demokracie. V dôsledku uvedeného, judikatúra Najvyššieho súdu USA vo vzťahu k obmedzovaniu slobody prejavu z hľadiska nami skúmaného konceptu militantnej demokracie nedisponuje jednotným koncepčným prístupom, ale prispôsobuje ho okolnostiam každého jednotlivého prípadu, čím ju možno v porovnaní s kontinentálnym právnym systémom označiť za menej prísnu.

Napriek tomu, že by sme sa mohli stotožniť s americkým prístupom čo najmenších zásahov do slobody prejavu, určite stojí za uváženie, či by ústavnú ochranu mal požívať aj taký prejav, ktorý smeruje v konečnom dôsledku k diskriminácii, napríklad spomínané výsmešné rasistické prejavy na školách. Samotný efekt prejavu totiž môže spôsobiť trvalú stigmatizáciu určitých skupín v spoločnosti a na základe toho v nej môžu pretrvávajúť nenávisťné nálady a nežiaduca segregácia, ktoré vedú k porušovaniu demokratického princípu rovnosti. Princíp rovnosti v európskom kontexte je v tomto ohľade spravidla využitý presne opačne než v americkom, a teda ako dôvod pre obsahovo zameranú reguláciu prejavu, príznačnú pre európske militantné demokracie. Aj v dôsledku uvedeného, mnohé prejavy, ktoré sú v európskom prostredí postihované ako extrémistické, v USA požívajú ochranu podľa prvého dodatku ústavy USA.⁴⁸

Summary

Limitation of the Right of Freedom of Expression within the United States of America with Respect to the Concept of Militant Democracy

Concept of the Militant Democracy in respect to the right of freedom of expression is partially applied within the United States of America with respect to the prosecution of the hate speech as well as to other speech disseminating thoughts against democracy, mainly thoughts of the communist ideology and racist organizations.

We can agree with Hart that determination to preserve broad scope of freedom of speech dominates in the American case law which combines with the care for distribution and balance of the power in the State. Too much power of one of the powers above the freedom of expression would mean deflection of balance⁴⁹ and thus also disruption of this important democratic pillar.

⁴⁸ HERCZEG, J.: op. cit. 25, s. 374.

⁴⁹ HART, J.: op. cit. 47, s. 30.

In comparison to the European continental law attitude where the fundamental rights are limited only by law, the United States of America stipulated the restriction of any limitation of this right by the Constitution but conditions under which this right can be limited are identified in the precedents mainly of the Supreme Court of the USA. The diffusion constitutional control applies in the USA which means that any court is entitled to decide on the question of constitutionally admissible speech and law limiting the speech.

According to precedents, the freedom of expression can be limited only in relation to an individual whose freedom of expression has been interfered on the basis of the legal act of the state limiting the freedom of expression by direct restrictions of particular expressions (e.g. content-based or neutral-based) or on the basis of the legal act which does not directly limit the freedom of expression but which interfered the freedom of expression by its application, e.g. by criminal prosecution. The US courts always inspect the culpability and consequences of the expression while the individual can not be prosecuted only on the basis of his membership in the extremist organization but always in respect to his action and its probable or presumed consequences.

When judging the legal acts of particular US States limiting the freedom of expression, US courts takes into consideration the fact whether the expression is of low value or high value and mainly whether the legal regulation of the freedom of expression is content-neutral or content-based. To declare the speech or expression is constitutionally protected, the neutral based limitation of the freedom of expression has to be found.

While judging the interference into the freedom of expression, US courts also take into consideration the circumstances of the expression, to which they apply mainly “clear and present danger” doctrine or its similar doctrine of “fighting words”.

According to the first of mentioned doctrines, freedom of expression can be limited only if the expression itself is able to produce clear and present danger of lawless action in respect to the individuals as objects of the speech or it can incite such clear and present danger. According to this doctrine, even speech which is rasistic, offensive, defamatory is protected unless it fulfils the condition of production or incitement of a clear and present danger.

Second of the mentioned doctrines tends towards the prosecution of even offensive and defamatory speech which regarding its literal meaning leads to production of harmful conduct, physical or verbal confrontation with the object of the speech or the incitement of the present disorder.

We can summarize that the speech and/or other form of expression itself is constitutionally protected in the USA. Nevertheless, regarding the circumstances of such a speech that leads to production of clear and present or probable danger or to violence or harmful conduct, such speech can not be constitutionally protected. In consideration of this attitude for example rasistic mockery at campus is also constitutionally protected but public call of participants of the demonstration to physically attack individuals according their race can not be protected by the Constitution.

The opinions presented by the judges of the Supreme Court of the USA also vary in relation to application of mentioned doctrines. Therefore we can not assess their application as the absolute rule but only as a preponderate one while identifying conditions of the limitation of the freedom of expression in relation to the self-defence of the American democracy. As result of the abovementioned, the case law of the Supreme Court of the USA lacks uniform conceptual attitude in relation to the limitation of the freedom of expression and it adapts to the circumstances of each individual case. Thus, we can identify the US attitude as less rigorous in comparison with the continental legal system.

Despite the fact we could agree on American approach of the minimal interference into the freedom of expression, it is still important to consider whether also discriminatory speech itself should also be protected e.g. the racist mockery within campus. The effect of such speech may lead to permanent stigmatising of certain clusters within the society thus leading into persisting of hate speech and opinions and unwilling segregation that violates democratic principle of equality.

The principle of the equality in the European connection is generally used to the contrary of American and thus as a reason for the content-based regulation of expression peculiar for the European militant democracies. It is also one of the reasons why many expressions that are prosecuted within the European democracies as “extremist” are protected in the USA by the First Amendment of the Constitution.⁵⁰

Bibliografia

Právne predpisy Spojených štátov amerických:

Ústava Spojených štátov amerických z roku 1789;
 Zákon štátu New York o kriminálnej anarchii z roku 1902 (New York’s Criminal Anarchy Law of 1902);
 Zákon o štatistike nenávisťných trestných činov z roku 1990 (The Hate Crime Statistic Act);
 Zákon o posilnení trestania nenávisťných trestných činov z roku 1994 (The Hate Crimes Sentencing Enhancement Act);
 Zákon o kontrole násilných trestných činov a o ich trestnoprávnom postihu z roku 1994 (Violent Crime Control and Law Enforcement Act);
 Zákonník federálnych nariadení (Code of Federal Regulations);
 Zákon proti terorizmu a účinnému trestu smrti (Anti-Terrorism and Effective Death Penalty Act);
 Zákon proti terorizmu a účinnému trestu smrti z roku 1996 (Anti-Terrorism and Effective Death Penalty Act);
 Výkonné nariadenie prezidenta G. W. Busha z 23. 9. 2001, ktoré sprísnilo postih osôb akýmkoľvek spôsobom zainteresovaných v terorizme;
 Zákon o zjednotení a posilnení Ameriky poskytnutím vhodných nástrojov pre bránenie a zneškodnenie terorizmu z roku 2001, označený aj ako USA Patriot Act (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools for Intercepting and Obstructing Terrorism Act);
 Zákon o vnútornej bezpečnosti z roku 2002 (Homeland Security Act);
 Zákon o kontrole hraníc, anti-terorizme a ilegálnej migrácii z roku 2005 (Border Protection, Anti-terrorism, and Illegal Immigration Control Act);
 Zákon o financovaní protiteroristických aktivít z roku 2006 (the Financial Anti-Terrorism Act).

Rozhodnutia súdov Spojených štátov amerických (dostupné na <https://supreme.justia.com/>):

Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 3. marca 1919 v prípade Schenck proti USA (Schenck v. United States), 249 U.S. 47 (1919);
 Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 10. novembra 1919 v prípade Abrams proti USA (Abrams v. United States), 250 U.S. 616 (1919);
 Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 8. júna 1925, prípad Gitlow proti New Yorku (Gitlow v. New York), 268 U.S. 652 (1925);
 Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 16. mája 1927 v prípade Whitney proti Californii (Whitney v. California), 274 U.S. 357 (1927);

⁵⁰ HERCZEG, J.: op. cit. 25, s. 374.

- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 5. júna 1939 vo veci Výbor pre priemyselnú organizáciu proti Hague (Committee for Industrial Organization v. Hague), 307 U.S. 496 (1939);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 9. marca 1942 v prípade Chaplinsky proti New Hampshire (Chaplinsky v. New Hampshire), 315 U.S. 568 (1942);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 16. mája 1949, prípad Terminiello proti Chicago (Terminiello v. Chicago), 337 U.S. 1 (1949);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 4. júna 1951 prípad Denis proti USA (Denis v. United States), 341 U.S. 494 (1951);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 28. apríla 1952 prípad Beauharnais proti Illinois (Beauharnais v. Illinois), 343 U.S. 250 (1952);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 17. júna 1957 prípad Yates proti USA (Yates v. United States), 354 U.S. 298 (1957);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 5. júna 1961 prípad Noto proti USA (Noto v. United States), 367 U.S. 290 (1961);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 9. marca 1964 prípad New York Times Co. proti Sullivan (New York Times Co. v. Sullivan), 376 U.S. 254 (1964);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 9. júna 1969 prípad Brandenburg proti Ohio (Brandenburg v. Ohio), 395 U.S. 444 (1969);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 23. marca 1972 prípad Gooding proti páchatelovi Johnnymu Wilsonovi (Gooding v. Wilson), 405 U.S. 518 (1972);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 14. júna 1977 prípad Americká národná socialistická strana proti mesto Skokie (National Socialist Party of America v. Village of Skokie), 432 U.S. 43 (1977);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 21. júna 1989, prípad Texas proti Johnson (Texas v. Johnson), 491 U.S. 397 (1989);
- Rozhodnutie Doe v. University of Michigan z 22. 9. 1989, No. 89-71683, vydané Okresným súdom pre východný distrikt Michiganu, 721 F. Supp. 852 (E.D. Mich 1989). Dostupné na http://www.bc.edu/bc_org/avp/cas/comm/free_speech/doe.html;
- Rozhodnutie UWM Post v. Board of Regents of the University of Wisconsin z 11. 10. 1991, No. 90-C-328, vydané Okresným súdom E.D. Wisconsin., 774 F. Supp. 1163 (E.D. Wis. 1991). Dostupné na <http://www.mit.edu/activities/safe/legal/uwm-post-v-u-of-wisconsin>;
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 22. júna 1992 vo veci R. A. V. proti mesto St. Paul (R. A. V. v. mesto St. Paul), 505 U.S. 377 (1992);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 11. júna 1993 prípad Wisconsin proti Mitchell (Wisconsin v. Mitchell), 508 U.S. 476. (1993);
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu Santa Clara z 27. 2. 1995 vo veci Robert J. Corry, a kol. proti Leland Stanford Junior Univerzite, č. 740309 (Cal. Super. Ct. Feb. 27, 1995);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 16. august 1999 prípad Rahman proti USA (Rahman v. United States), 189 F. 3d 88 (2nd Cir. 1999);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 7. apríla 2003 vo veci Virginia proti Black (Virginia v. Black), 538 U.S. 343 (2003);
- Rozsudok Najvyššieho súdu USA z 2. marca 2011 vo veci Snyder proti Phelps (Snyder v. Phelps), 562 U.S. 443 (2011).

Literatúra:

- BACKES, U.: Limits of political freedom in democratic constitutional states. A comparative study on Germany, France and the USA. In *Totalitarismus und Demokratie* 3. Vol. 2 (2006), s. 265–283. Dostupné na <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-310619>;
- BARTOŇ, M.: Obsahově neutrální versus obsahově zaměřená regulace svobody projevu a její víceúrovňová ústavní ochrana. In *Právník*. Roč. 149 (2010), č. 5, s. 441–472;
- BLAHOŽ, J.: Ústavní koncepce a interpretace lidských a občanských práv. Srovnávací pohled. In *Právník*. Roč. 137 (1998), č. 7, s. 588–621;

- BROWN, A.: *Hate Speech Law. A Philosophical Examination*. New York : Routledge, 2015;
- CAPOCCIA, G.: Defending Democracy. Reaction to Extremism in Inter-war Europe. In *European Journal of Political research*. Vol. 49 (2001), no. 4, s. 431–460. Dostupné na <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1521414.files/March%209/Capoccia%202001.pdf>;
- DAHL, R. A.: *Demokracie a její kritici*. Praha : Victoria publishing, 1995, 349 s.;
- DANICS, Š.: Konceptualizace militantní demokracie a její aplikace praxi. In *Rexter*. Roč. 13 (2014), č. 1. Dostupné na <http://www.rexter.cz/konceptualizace-militantni-demokracie-a-její-aplikace-v-praxi/2014/05/08/>;
- HART, J.: Svoboda projevu v USA a v Evropě. In *Právní rozhledy*. Roč. 10 (2002), č. 1, s. 28–32;
- HERCZEG, J.: Anglosaské a evropské tradice postihu trestných činů z nenávisťi. In *Právník*. Roč. 151 (2012), č. 4, s. 370–391;
- HERCZEG, J.: Tolerance intolerantních. Svoboda projevu versus blasfemie. In *Justičná revue*. Roč. 67 (2015), č. 4, s. 437–447;
- HEUMANN, M./CHURCH, T. W.: *Hate Speech on Campus. Cases, Case Studies, and Commentary*. Boston : Northeastern University Press, 1998, 309 s.;
- JACOBS, J. B./POTTER, K.: *Hate Crimes. Criminal Law and Identity Politics*. Oxford : Oxford University Press, 1998, 223 s.;
- JESSE, E.: Formen des politischen Extremismus. In *Extremismus in Deutschland. Erscheinungsformen und aktuelle Bestandsaufnahme*. Berlin : Bundesministerium des Innern, 2004, s. 7–24. Dostupné na http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/Broschueren/2004/Extremismus_in_Deutschland_Id_95150_de.pdf?blob=publicationFile;
- KORS, A. C./SILVERGATE, H. A.: *The Shadow University. The Betrayal of Liberty on America's Campuses*. New York : The Free Press, 1998, 432 s.;
- LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamental Rights. I. In *The American Political Science Review*. Vol. 31 (1937), no. 3. Dostupné na <http://www.jstor.org/stable/1948164>;
- MACKLEM, P.: *Militant Democracy, Legal Pluralism and the Paradox of Self-Determination*. Legal Studies Research Paper No. 05-03. Toronto : University of Toronto, Faculty of Law, 2005, 40 s. Dostupné na http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=702465;
- MAREŠ, M.: Teorie extremismu. In HLOUŠEK, V./KOPEČEK, L. (eds.): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie*. Brno : Masarykova univerzita, 2005, s. 297–326;
- MAREŠ, M./VÝBORNÝ, Š.: *Militantní demokracie ve střední Evropě*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, 249 s.;
- MICHAEL, G.: *Confronting Right-wing Extremism and Terrorism in the USA*. New York : Routledge, 2003, 299 s.;
- PROCHÁZKA, R./KÁČER, M.: Teória práva. 1. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2013, 308 s.;
- PŘIBÁŇ, J./HOLLANDER, P. et al.: *Právo a dobro v ústavní demokracii. Politické a kritické úvahy*. Praha : Slon, 2011, 271 s.;
- STROSSEN, N.: Regulating Racist Speech on Campus. A Modest Proposal? In *Duke Law Journal*. No. 4 (1990). Dostupné na <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3116&context=dlj>;
- THIEL, M.: *Militant Democracy in the Modern Democracies*. Farnham : Ashgate, 2009, 438 s.;
- VLČKOVÁ, V.: Svoboda projevu v USA. In *Právník*. Roč. 143 (2004), č. 3, s. 262–284;
- VÝBORNÝ, Š.: Konceptualizace brání se demokracie. In *Právník*. Roč. 151 (2012), č. 5, s. 441–452.

Right to Privacy and European Competition Law¹

Abstract: In the context of human rights law there have been several changes in the interpretation of particular rights. One such example is the right to privacy, which has been extended from human beings to legal entities. Even though this shift in interpretation happened some time ago, it has been objected that this change is not properly reflected in the European Competition Law, in particular with regard to inspections. This contribution aims to clarify these issues and tries to seek an answer to the question of whether there is a need for change in the European Competition Law in order for it to be compatible with the right to privacy.

Key words: European Competition Law – Regulation 1/2003 – right to privacy – European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms – Niemietz – Sociétés Colas Est – Delta Pekárny

Introduction

This contribution deals with issues of the development of the right to privacy in relation to legal entities. Since this development is particularly important regarding the unflagging debate about inspections in the field of European competition law and their compatibility with human rights, the contribution focuses on the issues of privacy rights and competition law.

The chosen catalogue of human rights is the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR), due to its pan-European nature and applicability in all member states of the EU. Although the EU per se is not a party to the ECHR, due to Article 6 (3) of the Treaty on the European Union² and Article 52 (3) of the Charter of Fundamental Rights of the European Union,³ the ECHR has high value within EU law. Furthermore, compatibility with the ECHR is also important for the member states, since the enforcement of the acts issued by the Commission is provided by the national courts,⁴ whose judgements may be reviewed by the European Court on Human Rights.⁵ The possible incompatibility between the ECHR and EU law has its consequences also due to Article 351 TFEU.⁶

¹ This paper has been written as part of the Agency for Support of Research and Development grant project APVV-0158-12: “Effectiveness of legislation protecting commercial competition in the context of its application in practice”.

² Article 6 (3) TEU: “Fundamental rights, as guaranteed by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and as they result from the constitutional traditions common to the Member States, shall constitute general principles of the Union’s law”.

³ Article 52 (3) of the Charter: “In so far as this Charter contains rights which correspond to rights guaranteed by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the meaning and scope of those rights shall be the same as those laid down by the said Convention. This provision shall not prevent Union law providing more extensive protection”.

⁴ Article 299 TFEU.

⁵ It is not the aim of this contribution to elaborate on the “Bosphorus presumption” or other issues connected with the relationship between the EU and the ECHR. Suffice to say that the ECHR has important consequences for the member states, while applying the EU law or not.

⁶ Article 351 (2) TFEU: “To the extent that such agreements are not compatible with the Treaties, the Member State or States concerned shall take all appropriate steps to eliminate the incompatibilities established. Member States shall, where necessary, assist each other to this end and shall, where appropriate, adopt a common attitude”.

Thus this contribution discusses the protection of privacy for legal entities as guaranteed by Article 8 ECHR with the focus on the compatibility of inspections based on Article 20 of Regulation 1/2003 as interference with the right to privacy in Article 8 ECHR. While dealing with these issues it is important to bear in mind that Article 20 is concerned with inspections in business premises only. It is one of the most effective tools in the fight against the infringement of European competition law, especially when it comes to the hard core restrictions.

The contribution seeks to answer the question of whether there is a need for change in the Regulation or whether the interventions are compatible with human rights. The answer to this question is based on the judgements of the European Court on Human Rights supplemented with the conclusions of academic articles. The view of the Court of Justice of the European Union is outside the scope of this contribution. Hence, the first part of the contribution presents the development of the right to privacy for legal entities, while the second part is concerned with the compatibility of inspections with Article 8 ECHR, and the conclusion provides the answer to the research question of this contribution.⁷

1 Right to privacy under ECHR for legal entities

The right to privacy is one of the basic rights in all catalogues of human rights.⁸ Regarding the scope of this contribution, the most important definition of the right to privacy is given by Article 8 ECHR, which states: “Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence.”⁹ The use of the terms “family life” and “home” might lead one to assume that the Article aimed to protect the privacy of human beings. However, this assumption proves to be false.

The moves towards having the protection of privacy recognised for legal entities may be divided into two categories.¹⁰ The first is concerned with the development of protection of business premises under Article 8 ECHR, whereas the second represents the cases in which legal entities have called for protection under Article 8 ECHR. In the former, two principal cases will be presented: the Chappell case and the Niemietz case.

The Chappell case was concerned with the simultaneous execution of a civil law order¹¹ and a police search warrant¹² in Mr. Chappell’s business premises,¹³ which were also his private home.¹⁴ The reason for the execution of the civil law order was the alleged infringement of the copyright law. It is interesting to note that the “interference” with Mr. Chappell’s “private life” and “home” was not the subject of the dispute between the UK government and Mr. Chappell. Consequently, since they saw no reason to differ on this point, the Strasbourg

⁷ It is important to note that the contribution does not exhaustively deal with all the issues connected with the problematic. For instance, the questions arising from the copying of hard drives are not discussed here.

⁸ For the purposes of this contribution, human rights and fundamental rights are considered as synonyms.

⁹ Article 8 (1) ECHR.

¹⁰ It should be noted at the outset that the evolutive interpretation of the ECHR is necessary if the document is to be effective and up-to-date. Q.v. DZEHTSIAROU, K.: European Consensus and the Evolutive Interpretation of the European Convention on Human Rights. In *German L.J.* Vol. 12 (2011), pp. 1730–1745.

¹¹ An Anton Piller order. Q.v. Chappell v. The United Kingdom, Appl. No 10461/83 (ECtHR, 30 March 1989), para. 18.

¹² *Ibid.*, 28.

¹³ *Ibid.*, 29.

¹⁴ *Ibid.*, 26 (b). It is interesting to note that the Plaintiffs in the civil law dispute were not concerned with this fact.

Court moved on to the problematic parts of the dispute.¹⁵ Hence, in this case, the application of the right to privacy to business premises was without problems. On the other hand the Niemietz case, even though it followed the Chappell case, showed some questions arising from the application of Article 8 to business premises. It might seem like a step backwards for the Court to exhaustively find reasons why Article 8 ought to apply to business premises. The Court referred to Chappell as one of the reasons why there was “an interference” in the Niemietz case. It may be assumed therefore that even though Chappell implicitly accepted the applicability of Article 8 to the business premises, the Court considered it appropriate to elaborate on this issue explicitly.

The office premises of Mr. Niemietz, a German lawyer, were subject to a search by Freiburg public prosecutor’s office.¹⁶ According to German law, confirmed by the Munich District Court, the search was proportionate.¹⁷ The Munich I Regional Court ruled that the search warrant was lawful, proportionate and not arbitrary.¹⁸ However, Mr. Niemietz claimed that, among other rights, his right to privacy was infringed.¹⁹

In the proceedings before the European Court of Human Rights, the German government pointed out the existence of a clear distinction between private life and professional life, whereby the latter was not to be protected by Article 8 ECHR. The Court replied by specifying private life as a broader notion than “an “inner circle” in which the individual may live his own personal life as he chooses”, since it would unjustifiably exclude “entirely the outside world not encompassed within that circle”.²⁰ Consequently, the right to privacy also encompasses “to a certain degree the right to establish and develop relationships with other human beings”.²¹ The Court followed this line of thought by ruling that there was no reason to exclude professional life, since it was a significant “opportunity of developing relationships with the outside world”.²²

Moreover, it is sometimes impossible to make a clear distinction between what is a business activity and what is not, especially regarding the persons exercising a liberal profession.²³ This interpretation was also supported by comparing other language versions of the ECHR.²⁴ Furthermore, this interpretation was supported by the fact that professional activities may well be performed from private residences,²⁵ which again points out the difficulty in distinguishing pure private life from pure business life.

Another argument used by the Court was that in many judgements concerning correspondence with a lawyer, the possible inapplicability of Article 8 due to the professional nature of the correspondence had not even been mentioned.²⁶

What is of particular importance as regards the aim of this contribution is the Court’s ruling on the essential purpose of Article 8 ECHR. Generally, the very point of the Article is the protection against arbitrariness which may occur when public authorities

¹⁵ *Ibid.*, 51.

¹⁶ *Niemietz v. Germany*, Appl. No 13710/88 (ECtHR, 16 December 1992), paras. 6, 10 and 11.

¹⁷ *Ibid.*, 13.

¹⁸ *Ibid.*, 15.

¹⁹ *Ibid.*, 23.

²⁰ *Ibid.*, 29.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ For instance, the French word “domicile” is a broader notion than “home”. Q.v. *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*, 30.

²⁶ *Ibid.*

interfere in the private sphere of individual persons.²⁷ This purpose is the same regardless of whether private or business premises are concerned. However, the drafters of the ECHR as well as the Court recognised that the functions of a state would be unduly hampered if the protection of privacy was too strong. Thus, the second paragraph of Article 8 ECHR permits certain interference by the state in the privacy of individual persons. As well as interpreting Article 8 as encompassing the business premises of a person, the Court also ruled on a general interpretational principle by observing that the interference “might well be more far-reaching where professional or business activities or premises were involved than would otherwise be the case”.²⁸

Thus, at this point, we may conclude that the protection of privacy for business premises was recognised by the Court.²⁹ Now we can move on to the situation where a legal entity’s privacy is at stake, since although *Niemietz* is often referred to as the crucial case in the development of Article 8 interpretation towards the protection of legal entities and their premises, it is not considered to be the final step in the development. Business premises were included in the protection of privacy, and legal entities were eventually recognised as enjoying the right under Article 8 ECHR³⁰ in the judgement of the *Société Colas Est* case,³¹ which was issued ten years after the *Niemietz* case.

This case was concerned with simultaneous inspections carried out in fifty-six companies by the French National Investigation Office.³² The reason for the inspections consisted in alleged illegal practices concerning competition law.³³ The applicant companies claimed that their right to privacy according Article 8 ECHR was infringed by the inspections.³⁴ The French government pointed out, among other things, that even though the protection of business premises under Article 8 ECHR had been established in *Niemietz*, it was crucial to see the difference between the business premises where a natural person carried out their business, and on the other hand the business premises of public limited companies.³⁵

The Court animadverted at the very beginning that the case-law previous to this judgement had been always concerned with the infringements of Article 8 ECHR claimed by natural persons. In this case, however, the applicants were legal entities alleging the breach of privacy as regards their “home”.³⁶ Perforce, if the Court wanted to include legal

²⁷ *Ibid.*, 31. This purpose of Article 8 ECHR was also recognised in the earlier case-law of the Court. *Q.v. Case “Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v. Belgium (Merits)*, Appl. No 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64 (ECtHR, 23 July 1968), para. 7; *Marckx v. Belgium*, Appl. No 6833/74 (ECtHR, 13 June 1979), para. 31.

²⁸ *Niemietz v. Germany*, Appl. No 13710/88 (ECtHR, 16 December 1992), para. 31.

²⁹ The question of whether the current regulation of inspections under Regulation 1/2003 fulfils the conditions of Article 8 (2) ECHR will be answered below.

³⁰ *Hertogen A. ECJ Case C-94/00, Roquette Freres*, 22 October 2002. In *Colum. J. Eur. L.* Vol. 10 (2003), pp 137–141.

³¹ *Société Colas Est and others v. France* Appl. No 37971/97 (ECtHR, 16 April 2002).

³² *Ibid.*, 10.

³³ *Ibid.*, 8 and 9. After the inspections, the investigation focused on collusion practices, artificial competition, and agreements restricting competition. *Q.v. Ibid.*, 12.

³⁴ *Ibid.*, 28.

³⁵ The French government submitted that “while juristic entities could enjoy similar rights under the Convention to those afforded to natural persons, they could not claim any right to the protection of their professional or business premises with as much force as an individual could in relation to his professional or business address”. *Q.v. Ibid.*, 30.

³⁶ *Ibid.*, 40. It is apt to recall that even in the *Chappell* case the search was conducted in the registered office of his company which was, however, also his private home.

entities within the scope of Article 8 ECHR, it needed to extend the then interpretation of the Article. Thus the Court ruled, pointing out that the ECHR was a living instrument which must be interpreted “in the light of the present-day conditions”, that “the time has come to hold that in certain circumstances the rights guaranteed by Article 8 [ECHR] may be construed as including the right to respect for a company’s registered office, branches or other business premises”.³⁷

2 Right to privacy and inspections under European Competition Law

Since the *Société Colas Est and others v. France* case was ruled, it has been established that the right to privacy belongs to the legal entities too. Naturally, this raises questions about the compatibility of interference in the business premises of legal entities. The inspections carried out by the competition authorities are a prominent example of this situation.³⁸ The peculiar situation between the ECHR and the EU leads us to question of compatibility of the inspections based on Article 20 of Regulation 1/2003. Leaving aside the view of the CJEU on this matter,³⁹ the Strasbourg Court developed criteria which have to be met if the interference in the right to privacy is to be compatible with Article 8 ECHR. These criteria may subsequently be applied to Article 20 of Regulation 1/2003.

2.1 Inspections based on Article 20 of Regulation 1/2003

Article 20 is the legal basis for all the necessary inspections performed in business premises. In order to carry out an inspection, the Commission has to issue either a written authorisation⁴⁰ or a decision.⁴¹ With respect to the latter, the company is obliged to submit itself to the inspection. Article 20 (2) gives the persons conducting the inspections the power to enter the premises, to examine the records related to the business, and take copies and extracts of them.⁴² Likewise, the inspectors are entitled to seal the business premises or a book or a record, as well as to ask a representative or a member of the staff of the company

³⁷ *Ibid.*, 41.

³⁸ It is true that an undertaking may also consist of an individual person; however, with regard to the type of cases the Commission is concerned with, it is highly probably that the vast majority of the cases will involve legal entities.

³⁹ For this, see for instance C-583/13 P *Deutsche Bahn AG and Others v European Commission* [2015] (ECJ 18 June 2015) and its analysis in PATAKYOVÁ, M.: *Inšpekcie v oblasti súťažného práva – nedávne rozhodnutia Súdneho dvora Európskej únie* [online]. Bratislava : Bratislava Legal Forum, 2015 [accessed 2016-10-27]. Available at <<http://lawconference.sk/bpf/sprava/files/zborniky/6th%20Session.pdf>>. It is interesting to note that protection of the right to privacy is usually given as an example of the differing opinions on the same matter between the CJEU and the Strasbourg Court. Q.v. WETZEL, J. R.: *Improving Fundamental Rights Protection in the European Union: Resolving the Conflict and Confusion between the Luxembourg and Strasbourg Courts*. In *Fordham L. Rev.* Vol. 71 (2002–2003), pp. 2823–2843.

⁴⁰ Regulation 1/2003, Article 20 (3).

⁴¹ *Ibid.*, 20 (4).

⁴² It is important to note that it is the Commission which determines which documents are needed, not the company. Q.v. *Joined cases T-289/11, T-290/11 and T-521/11. Deutsche Bahn AG and Others v European Commission* [2013] (GC 6 September 2013), para. 207.

under inspection “for explanation and about facts or documents relating to the subject-matter and purpose of the inspection and to record the answers”⁴³

The inspections are often criticised for the lack of prior judicial review. The truth is that *de lege lata* there are instances requiring prior judicial review. Article 20 states that the national competition authority of the member state where the inspection is carried out is to designate officials who will assist the officials of the Commission when necessary.⁴⁴ In the case the company opposes the inspection, the member state is obliged to afford the officials the necessary assistance in the form of enforcement by authorities such as the police if necessary.⁴⁵ At this point, Article 20 refers to the national law and, in the case the national law requires judicial authorisation for such assistance to be legally given, such authorisation must be applied for. The provision states with forethought that the application may be lodged also as a precautionary measure.⁴⁶ Thus, in practice, if prior judicial authorisation is required for the assistance which may be necessary should the company opposes the inspection, the application for such an authorisation will be sent before the inspection. Hence, in this form, there is a judicial review prior to the inspection.

However, another equally important question is to what extent a judge can review the application for judicial authorisation. Article 20 (8) limits the scope of review done by a national court.⁴⁷ The national court checks the authenticity of the Commission’s decision as well as whether the envisaged enforcement is either arbitrary or excessive. Perforce, the subject matter of the inspection has to be known to the national court and thus, beyond the information included in the inspection decision, the national court may ask for more detailed explanations. However, the national court does not conduct a full proportionality test, since the national court “may not call into question the necessity for the inspection nor demand that it be provided with the information in the Commission’s file. The lawfulness of the Commission decision shall be subject to review only by the [CJEU]”. Hence it is to be concluded that there is no full prior judicial review.

2. 2 Inspections in the light of Article 8 (2) ECHR

The right to privacy is not an absolute right, since the second paragraph of Article 8 ECHR provides the requirement for admissible interference in the right to privacy. Would inspections based on Article 20 of the Regulation 1/2003 pass all the criteria as interpreted by the Strasbourg court? It is a well-known fact that any exception based on Article 8 (2) ECHR has to be interpreted restrictively;⁴⁸ however, what also ought to be borne in mind is the greater room for manoeuvre for a member state (or the EU in this case) when business premises are at stake.⁴⁹

⁴³ Regulation 1/2003, Article 20 (2) (e) *in fine*.

⁴⁴ *Ibid.*, 20 (5).

⁴⁵ *Ibid.*, 20 (6).

⁴⁶ *Ibid.*, 20 (7).

⁴⁷ *Ibid.*, 20 (8). Q.v. Joint cases 46/87 and 227/88 Hoechst AG v Commission [1989] ECR 2859 and case C-94/00 Roquette Frère SA v Directeur Général de la Concurrence de la Consommation et de la Répression des Fraudes [2003] 4 CMLR 1.

⁴⁸ *Klass and others v. Germany*, Appl. No 5029/71 (ECtHR, 6 September 1978), para. 42.

⁴⁹ *Niemietz v. Germany*, Appl. No 13710/88 (ECtHR, 16 December 1992), para. 31; *Société Colas Est and others v. France* Appl. No 37971/97 (ECtHR, 16 April 2002), para. 49.

It is quite evident that inspections represent interference in the right to privacy of companies *qua* legal entities.⁵⁰ However, is this interference “in accordance with the law”? The term “law” is understood in the substantive rather than formal sense⁵¹, and it can be agreed that the EU Regulations are part of EU Law. Therefore, if an inspection satisfies Article 20 of Regulation 1/2003, it is in accordance with the law. Apart from the requirement for a legal basis, the law has to be accessible in the sense that it must be published.⁵² Regulation 1/2003 is published in the Official Journal⁵³ and thus accessible for companies. The law must have foreseeable consequences for the entities too,⁵⁴ which is also satisfied by the existence of Regulation 1/2003 as well as the explanatory note which is given to the company at the beginning of the inspection.⁵⁵ The powers of inspection are further guided by the case-law of the CJEU.⁵⁶ The last requirement for the law is compatibility with the rule of law, which implies legal protection against arbitrariness.⁵⁷

As to the legitimate aim which should be achieved through the interference,⁵⁸ the *Société Colas Est* case, which was also concerned with the competition law issue, explicitly stated that the economic well-being of the country had been at stake.⁵⁹ Hence, making an analogy between the EU and the country, the economic well-being of the EU is at stake when there is a competition law issue.

What appears to be the key step in the test is the last requirement, whether the interference is necessary in a democratic society.⁶⁰ “Necessity” implies that the interference is based on an imperious social need and that it is proportional to the foreseen aim.⁶¹ Necessity in a “democratic society” refers to the scale of appreciation that the states have at their disposal when determining the interference in question.⁶²

The Court has stressed the importance of prevention of abuse⁶³ which might occur when the institution at stake has been given very wide powers. This is so due to the fact that, if the

⁵⁰ Q.v. for instance *Société Colas Est and others v. France* Appl. No 37971/97 (ECtHR, 16 April 2002), para. 46.

⁵¹ *Ibid.*, 43.

⁵² *Chappell v. The United Kingdom*, Appl. No 10461/83 (ECtHR, 30 March 1989), para. 56.

⁵³ Article 297 (1) TFEU.

⁵⁴ *Malone v. the United Kingdom*, Appl. No 8691/79 (ECtHR, 2 August 1984), para. 67.

⁵⁵ European Commission. Explanatory note on Commission inspections pursuant to Article 20 (4) of Council Regulation No 1/2003, [online] Brussels: European Commission [accessed 2016-04-10] Available at <http://ec.europa.eu/competition/antitrust/legislation/explanatory_note.pdf>

⁵⁶ RILEY, A.: The ECHR Implications of the Investigation Provisions of the Draft Competition Regulation. In *Int'l & Comp. L. Q.* Vol. 51 (2002), pp. 55–75.

⁵⁷ RILEY, A. J.: The Human Rights Act 1998: Triple Trouble for the Of? In *Nottingham Law Journal*. Vol. 8 (1999), pp. 1–17.

⁵⁸ Article 8 (2) ECHR identifies several aims which legitimise interference in the right to privacy, namely: “the interests of national security, public safety or the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others”.

⁵⁹ Q.v. *Société Colas Est and others v. France* Appl. No 37971/97 (ECtHR, 16 April 2002), para. 44.

⁶⁰ The last step is usually the most difficult one to comply with in general. Q.v. RILEY, A. J.: *op. cit.* 57, pp. 1–16. However, there are instances where the step “in accordance with the law” was the key one. Q.v. for instance *Kopp v. Switzerland*, Appl. No 13/1997/797/1000 (ECtHR, 25 March 1998), paras. 62–75.

⁶¹ *Delta Pekárny, a.s. v. République Tchèque*, Appl. No 97/11 (EctHR 2nd October 2014), para. 82. Thus, it is a balancing test which has to be carried out. Q.v. LAMBERT, S./LINDSAY-STRUGO, A.: Focus on Article 8 ECHR: Recent Developments. In *Jud. Rev.* Vol. 13 (2008), pp. 29–35.

⁶² *Delta Pekárny, a.s. v. République Tchèque*, Appl. No 97/11 (EctHR 2nd October 2014), para. 82.

⁶³ *Funke v. France*, Appl. No 10828/84 (ECtHR, 25 February 2016), para. 56; *Société Colas Est and others v. France* Appl. No 37971/97 (ECtHR, 16 April 2002), para. 48.

institution has the “exclusive competence to determine the expediency, number, length and scale of inspections”,⁶⁴ then there is no safeguard against arbitrariness and the Court will not see such intervention as proportionate.⁶⁵

In *Société Colas Est* the Court held as one of the factors causing arbitrariness,⁶⁶ that there was no prior judicial review.⁶⁷ In the case of inspections based on Article 20 of Regulation 1/2003 there is also no, or at least not full, prior judicial review. Therefore, is it to be held that the European Competition Law would not pass the test of Article 8 (2) ECHR? Not necessarily, since in the case of *Delta Pekárny*, the Court touched upon the sufficiency of *ex post* judicial review in this context; however, the Court would have to “double its vigilance” when there is no *ex ante* judicial review.⁶⁸ The *ex post* judicial review must consider the legality as well as necessity of the intervention⁶⁹ and needs to encompass questions of law as well as of facts.⁷⁰ Furthermore, the inspection decision and the progress of the inspection⁷¹ must be not only reviewable, but they must also provide appropriate remedies.⁷² Although in the *Delta Pekárny* case the Court ruled that the *ex post* judicial control did not offer sufficient guarantees against arbitrariness,⁷³ and hence the requirement for the intervention to be “necessary in democratic society” was not strictly met,⁷⁴ the case nevertheless showed the possibility of lawful inspections even without prior judicial warrant.⁷⁵

As to the question of whether *ex post* judicial review is sufficient in relation to inspections based on Article 20 of Regulation 1/2003, it has to be highlighted primarily that the inspection decision is a reviewable act according to Article 263 TFEU and that the company to which the inspection decision is addressed has legal standing.⁷⁶ The CJEU reviews the inspection decision quite intensively,⁷⁷ so it can be concluded that there is the possibility of *ex post* judicial review.

⁶⁴ *Société Colas Est and others v. France* Appl. No 37971/97 (ECtHR, 16 April 2002), para. 49.

⁶⁵ *Ibid.*, 49 and 50.

⁶⁶ The lack of adequate and effective guarantees against arbitrariness was the crucial point why the intervention was not compatible with Article 8 ECHR. Q.v. UNGUREANU, E. D.: Protection of Human Rights in European Competition Law. In *Agora Int'l. J. Jurid. Sci.* No. 4 (2013), pp. 230–233.

⁶⁷ *Société Colas Est and others v. France* Appl. No 37971/97 (ECtHR, 16 April 2002), para. 49.

⁶⁸ *Delta Pekárny, a.s. v. République Tchèque*, Appl. No 97/11 (ECtHR 2nd October 2014), paras. 83–87. The sufficiency of *ex post* review was also suggested by the case *Camenzind v. Switzerland*, Appl. No 136/1996/755/954 (ECtHR, 16 December 1997), paras. 46 and 47.

⁶⁹ *Heino v. Finland*, Appl. No 56720/09 (ECtHR, 15 February 2011), para. 45.

⁷⁰ *Delta Pekárny, a.s. v. République Tchèque*, Appl. No 97/11 (ECtHR 2nd October 2014), para. 87.

⁷¹ In this contribution we assume that the acts of the inspectors during the inspections are reviewable, even though the situation *de lege lata* is more peculiar.

⁷² *Delta Pekárny, a.s. v. République Tchèque*, Appl. No 97/11 (ECtHR 2nd October 2014), para. 87. It is dubious if the remedies are appropriate if there is no order to destroy evidence obtained unlawfully. See the discussion below.

⁷³ The legal system of the Czech Republic did not provide effective *ex post* judicial review at the time when the inspection took place. Q.v. *Ibid.*, 89–91. Moreover, there was no order to eventually destroy the obtained copies. Q.v. *Ibid.*, 92.

⁷⁴ *Ibid.*, 93 and 94. However, the ruling was passed only by four votes against three.

⁷⁵ The Strasbourg Court seeks to balance the extent of the search, the means used and the strength of safeguards. Q.v. RILEY, A. J.: op. cit. 57, pp. 1–18.

⁷⁶ There are many cases concerned with the inspections and lodged by the companies undergoing the inspections. Q.v. for instance Case C-37/13 P *Nexans SA and Nexans France SAS v European Commission* [2014] (ECJ 25 June 2014). Nevertheless, the situation is more intricate regarding the review of acts done during an inspection, but this is outside the scope of this contribution.

⁷⁷ Q.v. Case C-37/13 P *Nexans SA and Nexans France SAS v European Commission* [2014] (ECJ 25 June 2014).

Delta Pekárny also showed up another aspect of the “necessity” step. One of the reasons why the Court found that the test of Article 8 (2) ECHR was not passed was concerned with the destruction of copies. The Court stressed the importance of the regulation related to the eventual destruction of the copies obtained during the inspection. It may be claimed that EU law does not provide a strict order to destroy the materials obtained during inspections, even if it is found at a later point that the materials were copied unlawfully. Likewise, there is a lack of possibility for the CJEU to rule on consequences that ought to follow if the inspection decision is annulled. Consequently, even if the company is successful at the trial and the inspection decision is annulled, the CJEU cannot order the Commission to destroy the documents copied during the inspection.⁷⁸

This has been criticised⁷⁹ as one of the main issues regarding the compatibility of inspections with human rights. However, the picture would not be complete if we omit to point out the prohibition to use illegal evidence for justification of the final decision on infringement. Thus, even though the Commission has the copies at its disposal, it cannot use them to issue a decision. However, one may object that the information may be used to detect an infringement of the competition law, and to ask for copies of the documents via the request for information.⁸⁰ On the other hand, the documents may already have been destroyed, especially taking into account the time which lapses between the inspection and the final decision on the (il)legality of the inspection decision. In that case, the Commission is prevented from further investigation and prosecution of the infringement once the documents were illegally copied during the inspection.

Last but not least, *Société Colas Est* revealed a further important factor regarding the protection against arbitrariness. The presence of a police officer seems to be a willing part of the inspection, however no presence is required during an inspection based on Article 20 of Regulation 1/2003.⁸¹ It ought to be pointed out that, firstly, police presence was only one of the factors determining why the interference was not in line with Article 8 (2) ECHR. Secondly, if the company opposes the inspection and the assistance of authorities such as the police is required, the presence of the police officer is well justified. Nevertheless, this happens in only a minority of cases, and the company is “forced” to cooperate due to the possibility of it getting a fine, thus the police presence is usually not required.

To sum up, Article 8 (2) ECHR is ready to provide an excuse for interventions of the inspection type if the requirements are met. It follows from the case-law of the Strasbourg Court that crucial importance is given to protection against abuse and arbitrariness. This is also the reason why *ex ante* judicial review is replaceable with the efficient *ex post* judicial review. The possibility of review of an inspection decision is undoubtedly provided by EU law. What is however crucial for the regulation of inspections to be seen as “necessary” is the order to destroy the evidence if obtained illegally. However, even in this case we may argue that the impossibility of substantiating the decisions of the Commission using illegal copies compensates this shortcoming to a substantial extent.

⁷⁸ Q.v. C-21/94 *Parliament v Council* [1995] ECR I 01827, para. 33, joined cases C-199/94 P and C-200/94 P *Pevasa and Inpesca v Commission* [1995] ECR I 3709, para. 24, joined cases T-289/11, T-290/11 and T-521/11. *Deutsche Bahn AG and Others v European Commission* [2013] (GC 6 September 2013), para. 227.

⁷⁹ STEEN, A.: *Nexans, Deutsche Bahn, and the ECJ's Refusal to Follow ECHR Case Law on Dawn Raids*. In *Journal of European Competition Law & Practice*. Vol. 7 (2016), pp. 180ff.

⁸⁰ Article 18 of Regulation 1/2003.

⁸¹ UNGUREANU, E. D.: *op. cit.* 66, pp. 230–235.

Conclusion

With regard to the research question of this contribution as to whether there is a need to change EU law on inspections in the field of competition, the answer is not a clear cut one. Some suggest that the safeguards are not enough to satisfy Article 8 (2) ECHR.⁸² There are voices asking for *ex ante* judicial review of all inspection decisions; however this does not seem to be the key problem we are dealing with when it comes to the compatibility of inspections with the human right to privacy, since it can be effectively replaced with *ex post* judicial review. Apart from this, the compatibility with the right to privacy would be definitely improved if the Commission was obliged to destroy the evidence once the inspection during which it was obtained is declared unlawful. It is such evidence in particular which may concern the companies involved, since they can succeed in getting the inspection declared illegal by the CJEU, but even so they cannot require the evidence to be destroyed. Such a change could occur at least via soft law, and hence would not require radical intervention in the regulation of inspections and, if accompanied by full judicial review, it would represent a safeguard that the powers given to the Commission are not used in an improper way.

Súhrn

Právo na súkromie a Európske súťažné právo

V oblasti ľudských práv je možné identifikovať viaceré interpretačné posuny jednotlivých práv. Jeden z takýchto posunov sa týka práva na súkromie, ktoré bolo rozšírené z fyzických osôb na osoby právnické. Napriek tomu, že táto zmena nastala už pred nejakým časom, ozývajú sa kritické hlasy, že zmena nebola správne reflektovaná v Európskom súťažnom práve, najmä čo sa týka inšpekcií. Tento príspevok sa snaží ozrejmiť túto problematiku a nájsť odpoveď na otázku, či existuje potreba zmeniť Európske súťažné právo z dôvodu jeho compatibility s právom na súkromie.

Bibliography:

- Case “Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” v. Belgium (Merits), Appl. No 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64 (ECtHR, 23 July 1968);
- Case C-21/94 Parliament v Council [1995] ECR I 01827;
- Case C-37/13 P Nexans SA and Nexans France SAS v European Commission [2014] (ECJ 25 June 2014);
- Case C-94/00 Roquette Frère SA v Directeur Général de la Concurrence de la Consommation et de la Répression des Fraudes [2003] 4 CMLR 1;
- Case C-583/13 P Deutsche Bahn AG and Others v European Commission [2015] (ECJ 18 June 2015);
- Case Camenzind v. Switzerland, Appl. No 136/1996/755/954 (ECtHR, 16 December 1997);
- Case Chappell v. The United Kingdom, Appl. No 10461/83 (ECtHR, 30 March 1989);

⁸² RILEY, A.: op. cit. 56, pp. 55–77.

- Case Delta Pekárny, a.s. v. République Tchèque, Appl. No 97/11 (ECtHR 2nd October 2014);
- Case Funke v. France, Appl. No 10828/84 (ECtHR, 25 February 2016);
- Case Heino v. Finland, Appl. No 56720/09 (ECtHR, 15 February 2011);
- Case Klass and others v. Germany, Appl. No 5029/71 (ECtHR, 6 September 1978);
- Case Kopp v. Switzerland, Appl. No 13/1997/797/1000 (ECtHR, 25 March 1998);
- Case Malone v. the United Kingdom, Appl. No 8691/79 (ECtHR, 2 August 1984);
- Case Marckx v. Belgium, Appl. No 6833/74 (ECtHR, 13 June 1979);
- Case Niemietz v. Germany, Appl. No 13710/88 (ECtHR, 16 December 1992);
- Case Société Colas Est and others v. France Appl. No 37971/97 (ECtHR, 16 April 2002);
- Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union OJ C 202 (2016);
- Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition laid down in Articles 81 and 82 of the Treaty;
- DZEHTSIAROU, K.: European Consensus and the Evolutive Interpretation of the European Convention on Human Rights. In *German L.J.* Vol. 12 (2011);
- European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocols Nos 11, 14, supplemented by Protocols 1, 4, 6, 7, 12, and 13 (2010);
- European Commission. Explanatory note on Commission inspections pursuant to Article 20 (4) of Council Regulation No 1/2003, [online] Brussels: European Commission [accessed 2016-04-10] Available at http://ec.europa.eu/competition/antitrust/legislation/explanatory_note.pdf;
- Hertogen A. ECJ Case C-94/00, Roquette Freres, 22 October 2002. In *Colum. J. Eur. L.* Vol. 10 (2003);
- Joined cases T-289/11, T-290/11 and T-521/11. Deutsche Bahn AG and Others v European Commission [2013] (GC 6 September 2013);
- Joint cases 46/87 and 227/88 Hoechst AG v Commission [1989] ECR 2859;
- Joined cases C-199/94 P and C-200/94 P Pevasa and Inpesca v Commission [1995] ECR I 3709;
- LAMBERT, S./LINDSAY-STRUGO, A.: Focus on Article 8 ECHR: Recent Developments. In *Jud. Rev.* Vol. 13 (2008);
- PATAKYOVÁ, M.: *Inšpekcie v oblasti súťažného práva – nedávne rozhodnutia Súdneho dvora Európskej únie* [online]. Bratislava : Bratislava Legal Forum, 2015 [accessed 2016-10-27]. Available at <<http://lawconference.sk/bpf/sprava/files/zborniky/6th%20Session.pdf>>;
- RILEY, A.: The ECHR Implications of the Investigation Provisions of the Draft Competition Regulation. In *Int'l & Comp. L. Q.* Vol. 51 (2002);
- RILEY, A. J.: The Human Rights Act 1998: Triple Trouble for the Of? In *Nottingham Law Journal.* Vol. 8 (1999);
- STEEN, A.: Nexans, Deutsche Bahn, and the ECJ's Refusal to Follow ECHR Case Law on Dawn Raids. In *Journal of European Competition Law & Practice.* Vol. 7 (2016);
- UNGUREANU, E. D.: Protection of Human Rights in European Competition Law. In *Agora Int'l. J. Jurid. Sci.* No. 4 (2013).

Graciánov dekrét. Úvod k analyticko-prekladovým štúdiám¹

Abstrakt: Graciánov dekrét je najdôležitejším prameňom histórie kánonického práva, pričom dnešnú podobu tohto právneho systému si bez neho nemožno predstaviť. Toto dielo zaznamenalo významný vplyv aj na vývoj viacerých sekulárnoprávnych inštitútov, k čomu dochádzalo najmä v období uplatňovania prvého celoeurópskeho právneho systému *ius commune*. Článok najskôr všeobecne charakterizuje život a dielo Graciána, opisuje historickoprávne pozadie vzniku tohto prameňa, použité metódy, jeho štruktúru, spôsoby citovania, neopomínajúc ani poukázanie na jeho ďalší osud a miesto v rámci systému prameňov kánonického práva. Okrem toho obsahuje i právnické pojednanie o charaktere tohto spisu a jeho akceptovaní súdobou kánonistikou. Keďže tento príspevok je zamýšľaný ako úvod k analyticko-prekladovým štúdiám, ktoré budú v nadväznosti kontinuálne publikované, istý dôraz sa kladie i na charakteristiku latinského jazyka použitého v tomto diele. Hlavný cieľ štúdie tak spočíva predovšetkým v priblížení historickoprávneho pozadia vzniku Graciánovho dekrétu a jeho charakterizovaní z pohľadu kánonistu i klasického filológa.

Kľúčové slová: Gracián – Graciánov dekrét – kánonické právo – historickoprávne pozadie – použité metódy – štruktúra – obsah – spôsoby citovania – ďalší osud – stredoveká latinčina

Úvod

Zbierka *Concordia discordantium canonum*, najznámejšia pod názvom *Decretum Gratiani*, neobsahuje len dejiny právnych inštitútov, prameňov, ale aj právnej vedy ako takej. Práve toto dielo predstavuje jeden z najdôležitejších medzníkov cirkevnoprávneho vývoja, a preto si dnešnú podobu kánonického práva bez neho snáď ani nie je možné predstaviť. Graciánov dekrét tento vývoj ovplyvňoval už od svojho spísania najskôr ako samostatná právna kompilácia, neskôr ako prvá časť zbierky kánonov Korpusu kánonického práva (*Corpus iuris canonici*), ktorá napokon platila, spolu s neskôr vydanými pápežskými predpismi, až do roku 1918. Na Dekrét sa však nezabudlo ani v prvom latinskom Kódexe kánonického práva z roku 1917 (*Codex iuris canonici*). Kardinál Pietro Gasparri († 1934) vo svojom Predhovore k tomuto zákonníku totiž napísal, keď ho porovnáva s dovtedajšími kánonickoprávnymi kompiláciami, že „... Graciánov dekrét ich takmer všetky odsunul do zabudnutia“.² Toto dielo, ktoré má takmer 4 000 kapitol (*capita*) a je dodnes považované za **základný prameň dejín kánonického práva**, nemuselo čakať na svoje docenenie celé roky. O tom, že bolo dôležité a známe hneď po svojom vydaní, svedčí napríklad aj skutočnosť, že dobové kroniky zaznamenali, ako si pražský biskup Daniel I. (1148–1167), ktorý sprevádzal vojsko českého kráľa Vladislava I. (1158–1172) pri italskom ťažení na podporu cisára Fridricha I. Barbarossa (*Fridericus*, 1152/1155–1190), obstaral pri svojom pobyte v Ríme už v roku 1159 exemplár Dekréta.³ I Slovensko, konkrétne prepoštská knižnica kapituly pri Katedrále sv. Martina v Bratislave, sa môže pochváliť, že vlastní vzácny exemplár rukopisu tohto diela.⁴ Pokiaľ ide o jeho výskum na našom území, aj keď Graciánov dekrét

¹ Článok je výstupom z vedeckého projektu VEGA s názvom „Koncept prirodzeného práva a jeho princípov vo vývoji práva, so zameraním na procesnoprávne princípy a procesnú spôsobilosť v rímskom a kánonickom práve“, registrovaného pod číslom 1/1006/15.

² Cf. Praefatio ad Codicem iuris canonici anno 1917.

³ Cf. PEJŠKA, J.: *Církevní právo I. Ústavní právo církevní*. Semily: Nákladem vlastním, 1932, s. 25.

⁴ Momentálne sa nachádza v Slovenskom národnom archíve a predstavuje najstarší dokument vo fondoch tejto

odjakživa pútal pozornosť teológov, právnikov i klasických filológov, od čias prevzatia moci predstaviteľmi komunistického režimu bolo predmetné štúdium značne sťažené. Súviselo to najmä s cieľavedomým opomínaním odborov nevyhovujúcich spoločenskému zriadeniu, z čoho sa dodnes spamätáva aj slovenská kánonistika. Tento článok, ktorý je ponímaný ako úvod k analyticko-prekladovým štúdiám tohto spisu, možno preto označiť aj za výsledok snáh o podnietenie ďalšieho rozvoja dotknutých vedných odborov.

1 Charakteristika

1. 1 Dôvody zostavenia

Pápežským Rímom úspešne zavŕšená gregoriánska reforma (*reforma Gregoriana*), ktorá prebehla v priebehu 11. až 12. storočia, navrhla nový model hierarchického usporiadania stredovekej spoločnosti aj z vnútrocirkevného, aj z celospoločenského hľadiska.⁵ I diecézni biskupi, dovtedy značne závislí od silnej moci metropolitov, od toho času podliehali priamo Svätej Stolicy (*Sancta Sedes*) a ich závislosť od metropolitov bola výrazne obmedzená. V súvislosti so zorganizovaním križiackych výprav a víťazstvom v boji o investitúru sa pápežstvo navyše stalo najvyššou autoritou, zjednocujúcou celý kresťanský svet. Ani po uzatvorení Wormského konkordátu (*Vormatiae concordatus*, r. 1122) však neboli vzájomné vzťahy medzi Cirkvou a štátom jasne usporiadané a dosiahnutie konečného riešenia sa zdalo byť vo viacerých ohľadoch v nedohľadne.⁶ Kým pápežstvo predkladalo čoraz väčšie nároky v politickej oblasti, cisárstvo si naďalej uzurpovalo viaceré právomoci v oblasti duchovnej a proti koncepcii univerzálneho pápežstva dôrazne stavalo program univerzálneho cisárstva.⁷ Keďže každá zo strán sa snažila opierať svoje nároky o normy **spoločného právneho systému**, dochádzalo k rozsiahlemu rozvoju právnických štúdií, ktorých strediskom sa stala najmä Bolonská univerzita (*Universitas Bononiensis*).⁸ Na rozdiel od tamojších kánonistov (znalci cirkevného, i.e. kánonického práva), bolonskí legisti (znalci rímskeho práva) považovali v súlade s modelmi rímskeho a karolínskeho cisárstva za jediný a výlučný prameň každého práva cisársku moc. Ich postojmi však v konečnom dôsledku nebolo ohrozené len postavenie pápežstva ako nezávislej hlavy celého kresťanstva, ale i samotné zriadenie Cirkvi ako spoločnosti. Aj preto sa pápeži snažili o vymedzenie hraníc vplyvov svetskej moci na

inštitúcie vôbec. Pokiaľ ide o hlavný text, paleograficky a kodikologicky bol datovaný do poslednej štvrtiny 12. storočia, glosy sú o čosi mladšie. Bližšie k detailnejšiemu pojednaniu o rukopisoch Dekréty pozri e.g. WINROTH, A.: *The Making of Gratian's Decretum*. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 2000, s. 23n.

⁵ Gregoriánsku reformu však nemožno spájať výlučne so známym bojom za celkové obmedzovanie laických prvkov v duchovných záležitostiach Cirkvi (osobitne najmä vo vzťahu k laickej investitúre). V skutočnosti totiž išlo o reformné hnutie, ktoré si kládlo oveľa širšie ciele a usilovalo sa predovšetkým o obnovu cirkevného a náboženského života v tom najširšom zmysle slova. Pomenovaná bola podľa jej najvýznamnejšieho predstaviteľa – pápeža Gregora VII. (*Gregorius*, 1073–1085). Q.v. napríklad KADLEC, J.: *Církevní dějiny. I. Církevní starověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983, s. 191.

⁶ Cf. JOHRENDT, J.: Rom zwischen Kaiser und Papst – die Universalgewalten und die Ewige Stadt. In LUBICH, G. (ed.): *Heinrich V. in seiner Zeit. Herrschen in einem europäischen Reich des Hochmittelalters*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2013, s. 169–190.

⁷ Cf. KUMOR, B.: *Církevné dějiny 3. Zlaté období křesťanského středověku*. Levoča: Polypress, 2001, s. 136.

⁸ Cf. RAPP, F.: *Svatá říše římská národa německého. Od Oty Velikého po Karla V.* Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, s. 151.

vnútorné cirkevné záležitosti a posilnenie svojho medzinárodného postavenia, hľadajúcu podporu predovšetkým v rozvíjajúcom a stále sa zdokonaľujúcom kánonickom práve.⁹

Gracián, ako oddaný prívržencem pápežskej moci, vplyvom svojej autority a diela prispel k tomu, že pápežom sa podarilo upevniť postavenie aj voči svetskej moci, aj voči odstredivým tendenciám partikulárnych cirkevných autorít. Samotný autor nazýval pápežské dekretálie vo svojom diele ako „kánony“ (*canones*), teda práve tak, ako sa do toho času zásadne označovali uznesenia koncilov, čím dal výraz skutočnosti, že pápežská zákonodarná moc začala v univerzálnom cirkevnom práve (*ius canonicum universale*) celkom dominovať.¹⁰ Gracián, ktorý bol zrejme profesorom disciplinárnej teológie (i.e. kánonického práva) a magistrom teológie, poznal takmer všetky na kresťanskom Západe používané cirkevnoprávne zbierky. Bolo mu preto zrejme, že samotné pomery si vyžadujú potrebu priviesť kánonické právo k prehľadnému **vedeckému usporiadaniu**.¹¹ Sám tiež dobre vedel, že dovtedajšie kompilácie nezodpovedajú požiadavkám doby a najmä nie praktickým účelom.¹² Chýbali v nich totiž nielen viaceré najnovšie cirkevné zákony, ale hlavne vhodné usporiadanie z chronologickej, ako aj obsahovej stránky, nehovoriac o značných nesprávnostiach v textoch, hrubých podvrhoch a podstatných rozporoch v jednotlivých kánonoch.¹³ Ďalší z ich nedostatkov spočíval v skutočnosti, že sa bežne odvolávali na autority, ktoré si navzájom celkom odporovali. Z týchto dôvodov boli predstavení Cirkvi (najmä cirkevní sudcovia) často v pochybnostiach, čím sa vlastne majú pri rozhodovaní riadiť. Na tomto pozadí sa Gracián podujal na zostavenie takého kánonického diela, ktoré malo obsahovať najnovšie cirkevné zákony, riešiť kontroverzie medzi cirkevnými autoritami a súčasne byť praktickou pomôckou najmä pre cirkevných sudcov.

1. 2 Autorstvo a názov

O samotnom autorovi, jeho osobe a živote vieme pomerne málo. S určitosťou môžeme povedať len toľko, že sa volal **Gracián** (*Gratianus*) a že sa s veľkou pravdepodobnosťou narodil v italskom Chiusi, teda v Toskánsku (*Toscana*). Podľa väčšiny autorov bol mníchom reformovaného benediktínskeho (kamaldulského) Kláštora sv. Félix a Nabora v Bologni,

⁹ Z dôvodu značného právneho partikularizmu a nejednotnosti totiž Cirkev najviac privádzala do rozpakov situácie, keď sa jej proti cirkevným textom, ktorými v rôznych sporoch argumentovala, z cisárskeho tábora odpovedalo protirečiacimi cirkevnými textami. Cf. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Věšhrd, 1946, s. 79.

¹⁰ Gracián pritom proklamoval jurisdikčnú autoritu pápežských listov v presných právnických termínoch: *Decretales itaque epistolae canonibus conciliorum pari iure exequantur*. D. 20, d. a. c. 1. Práve akademický úspech Graciánovho kompendia obsahujúceho tzv. staré právo (*ius antiquum*) a rozšírenie jeho noriem po celom latinskom Západe, napokon vytvorili podmienky pre vzostup tzv. nového práva (*ius novum*), založeného najmä na pápežských dekretáliách, sčasti aj konciliárnych dekrétach. Cf. HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. History of Medieval Canon Law*. Washington : The Catholic University of America Press, 2008, s. 246–247. Graciánove idey neskôr rozvinul jeho žiak Huguccio († 1210) do doktríny, podľa ktorej dekretália musí prevládať nad kánonom, keďže pápež promulguje dekretálie vždy s istým vedomím a v súlade s právom. Q.v. napríklad BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London : Harvard University Press, 1983, s. 202.

¹¹ Cf. PEJŠKA, J.: op. cit. 3, s. 24.

¹² Cf. BUŠEK, V.: op. cit. 9, s. 81.

¹³ Cf. KASAN, J.: *Prameny církevního práva. Dějinný vývoj*. Praha : Katedra historicko-právní na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 22.

čo posledné výskumy čiastočne spochybnili.¹⁴ Je však takmer všeobecne akceptovaný záver, že bol úzko spätý s Bolonskou univerzitou, na ktorej mal prednášať dialektickú metódou kánonické právo, ako samostatnú, od teológie odlišenú vedeckú disciplínu.¹⁵ Rok jeho smrti, ani miesto, kde bol pochovaný nepoznáme, avšak v Bazilike sv. Petronia v Bologni je postavený pamätník na jeho počtu.¹⁶

- Čo sa týka **času vzniku** Dekréty, v zásade ho môžeme vymedziť dvomi časovými údajmi:
- je vysoko pravdepodobné, že nebol spísaný pred Druhým lateránskym koncilom (*Concilium Lateranense secundum*), ktorý začal 2. apríla 1139;¹⁷
 - nebol zostavený po voľbe pápeža Alexandra III. (*Alexandrus*, 1159–1181), teda po 7. septembri 1159.

Kým prvý časový údaj sa opiera o skutočnosť, že Dekrét obsahuje kánony Druhého lateránskeho koncilu (r. 1139), druhý časový hraničný termín možno podložiť faktom, že Rolandus Bandinellus, kedysi profesor na Bolonskej univerzite, neskôr 7. septembra 1159 zvolený za pápeža, ktorý si vybral meno Alexander III., zahrnul Graciánov dekrét do svojho diela *Stroma Rolandi*. Tento spis iste zostavil ešte pred zvolením za pápeža, pretože ako vyplývalo zo zvyklostí a tradícií vtedajších čias, nebol by nazvaný *Stroma*

¹⁴ Ako zaujímavosť možno spomenúť závery niektorých vedeckých autorít, podľa ktorých mal byť Gracián biskupom, čo naznačuje glosa nachádzajúca sa v niektorých rukopisoch z tretej štvrtiny 12. storočia. Cf. WEIGAND, R.: Frühe Kanonisten und ihre Karriere in der Kirche. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*. Vol. 76 (1990), s. 135–155. Jeden z bádateľov dokonca priamo tvrdí, že Gracián sa stal ku koncu svojho života biskupom v Chiusi. Tento záver možno spochybníť najmä s ohľadom na skutočnosť, že o tamojších biskupoch pôsobiacich v 12. storočí nevieme takmer nič. Cf. NOONAN, J. T.: Gratian Slept Here: The Changing Identity of the Father of the Systematic Study of Canon Law. In *Traditio*. Vol. 35 (1979), s. 153–154; REALI, F.: Magister Gratianus e le origini del diritto civile Europeo. In REALI, F. (ed.): *Graziano da Chiusi e la sua opera: Alle origini del diritto comune Europeo*. Chiusi : Pubblicazioni del Centro Studi Magister Gratianus, 2009, s. 98–101; PENNINGTON, K.: The Biography of Gratian, the Father of Canon Law. In *Villanova Law Review*. Vol. 59 (2014), No. 4, s. 679 a WINROTH, A.: Where Gratian Slept: The Life and Death of the Father of Canon Law. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*. Vol. 100 (2014), s. 106–128. Iní učenci zase tvrdia, že Gracián v skutočnosti nebol akademikom vyučujúcim právo, ale právnikom pôsobiacim v praxi. Cf. SOUTHERN, R. W.: *Scholastic Humanism and the Unification of Europe*. Vol. I. Oxford : Oxford University Press, 1995, s. 303–305.

¹⁵ Cf. RITTNER, E.: *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887, s. 36.

¹⁶ Cf. FILO, V.: *Stručný úvod do Graciánovho dekrétu*. Bratislava : Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 4; WIEL, C. Van de: *History of Canon Law*. Louvain : Peeters Press, 1991, s. 99–100; NOONAN, J. T.: op. cit. 14, s. 170n; WINROTH, A.: Recent Work On The Making of Gratian's *Decretum*. In *Bulletin of Medieval Canon Law*. Vol. 26 (2004–2006), s. 1n a FERREIRA, D. C./SAWICKI, S. A.: *Decretum Gratiani: Cornerstone of Canon Law*. In *The Quarterly Journal of the Library of Congress*. Vol. 34 (1977), No. 4, s. 327n. Vo všeobecnosti je problematické vyjadriť sa k čomukoľvek ohľadom osoby autora bližšie, keďže jeho dielo neobsahuje žiadny úvod alebo prológ, ktorý by o ňom čokoľvek hovoril. Ako sme však už naznačili, nejaké informácie možno nájsť v úvodných komentároch, ktoré k svojim glosám pridali niektorí raní komentátori. Cf. SOMERVILLE, R./BRASINGTON, B. C.: *Prefaces to Canon Law Books in Latin Christianity*. London : Yale University Press, 1998, s. 172 a MÍCHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 39.

¹⁷ Viacerí autori však argumentujú, že v prípade dotknutých kánonov nemuselo ísť vôbec o závery Druhého lateránskeho koncilu, ale o iné zákony pápeža Inocenta II. (1130–1143), prijaté na inej synode, ktorej predsedal, respektive sa konala za jeho pontifikátu. Vloženie týchto kánonov totiž vo viacerých ohľadoch pôsobí ako prídavok na poslednú chvíľu. Cf. WERCKMEISTER, J.: Les études sur le Décret de Gratien: Essai de bilan et perspective. In *Revue de Droit Canonique*. Vol. 48 (1998), s. 372–376 a PENNINGTON, K.: Gratian, Causa 19, and the Birth of Canonical Jurisprudence. In LEON, De/ASTURIAS, Á, de las (eds.): *La cultura giuridico-canonica medioevale*. Milano : Pontificia Università della Santa Croce, 2003, s. 229.

Rolandí, ale s najväčšou pravdepodobnosťou by niesol prívlastok *Papae Alexandri III.*¹⁸ Keďže najnovšie výskumy dokazujú, že Rolandus Bandinellus a pápež Alexander III. neboli tá istá osoba, môžeme jedine všeobecne konštatovať, že k jeho spísaniu došlo **okolo roku 1140.**¹⁹ Z toho tiež vyplýva, že s istotou môžeme povedať len to, že miestom jeho zostavenia je Bologna, v čom sa zhodnú takmer všetky vedecké authority, ktoré sa touto zbierkou zaoberali.

Čo sa týka názvu diela, dnes presne nevieme ako ho Gracián pôvodne pomenoval, avšak najstarší spisovatelia mu dávali mená, ako *Codex decretorum*, *Corpus decretorum*, *Liber decretorum*, *Decreta*, *Corpus*, *Canones*, *Capitula*, *Codex canonum*, *Volumen decretorum*, *Liber canonum*, *Concordantia* (*Concordia*) *discordantium canonum* atď. Najviac kánonistov sa zhodne v názore, že Gracián dal svojmu spisu pôvodne latinský názov **Concordia discordantium canonum**, teda „Uzmierenie rozporných kánonov“.²⁰ Takéto označenie Gracián použil podľa všetkého z toho dôvodu, že texty, ktoré zozbieral, si v mnohom protirečili a on sa ich snažil dať do súladu (*concordare*) a vytvoriť z nich konzistentný a jednotný systém.²¹ Avšak aj o tomto názve môžeme trochu pochybovať vzhľadom na to, že Gracián mal vo svojom období až príliš veľkú autoritu na to, aby sa jeho nasledovníci odvážili jeho zbierku nazývať ináč, ako ju pôvodne pomenoval on.²² Už koncom 12. storočia sa pre toto dielo s istotou ustálil už viackrát spomínaný názov *Decretum (magistri) Gratiani*, respektíve len *Decretum*.²³

1. 3 Použité metódy

V porovnaní s inými kompiláciami nepredstavuje Graciánov dekrét iba zbierku kánonov, ale môžeme ho označiť za traktát, v ktorom autor predkladá svoje tvrdenia a usiluje sa ich dokázať vnútornými i vonkajšími interpretačnými argumentmi.²⁴ Pod vnútornými dôkazmi máme na mysli argumenty v kontexte traktátu, pod vonkajšími zase tie, ktoré Gracián nachádzal v kánonoch pochádzajúcich zo starších zbierok. K týmto jeho tvrdeniam patria aj tzv. *summaria*, ktorými autor uvádzal názory jednotlivých cirkevných autorít (*auctoritates*)

¹⁸ Cf. FILO, V.: op. cit. 16, s. 6. Tento záver sa vo vedeckej komunite prijíma takmer bezvýhradne, najmä na základe dôkazov predložených Johnom T. Noonanom. Cf. NOONAN, J. T.: Who was Rolandus. In PENNINGTON, K./SOMERVILLE, R. (eds.): *Law, Church and Society: Essays in Honor of Stephan Kuttner*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1977, s. 21–48.

¹⁹ Cf. SOMERVILLE, R./BRASINGTON, B. C.: op. cit. 16, s. 172 a BERMAN, H. J.: op. cit. 10, s. 203. Pokiaľ ide o presnejšie určenie času jeho vytvorenia, bádatelia navrhujú rôzne dátumy, ktoré sa viac-menej pohybujú okolo roku 1140. Napríklad Adam Vetulani zastáva názor, že Gracián začal so svojou prácou už v roku 1105, keďže tento rok sa spomína vo forme listu na mieste C. 2, q. 6., d. p. c. 31 jeho diela, a dokončiť ju mal pred uzavretím už spomenutého Wormského konkordátu. Bližšie k tejto problematike a zaujímavej vedeckej polemike pozri WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 13n. Podnetné úvahy ohľadom možného Graciánovho životopisu ponúkol na záver jedného zo svojich článkov i kánonista Kenneth Pennington. Cf. PENNINGTON, K.: op. cit. 14, s. 705.

²⁰ Niektorí autori mylne uvádzajú názov zbierky ako *Concordantia discordantium canonum* namiesto *Concordia discordantium canonum* a vidia spôsob spracovania kánonov ako konkordanciu rôznych prameňov. Cf. KAŠNÝ, J.: Metoda v kanonickém právu. In *Revue církevního práva*. Roč. 36 (2007), č. 1, s. 9.

²¹ Cf. TRETERA, J. R.: *Církevní právo*. Praha : Jan Krigl nakladatelství, 1993, s. 17.

²² Cf. FILO, V.: op. cit. 16, s. 5.

²³ Cf. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London : Longman, 1995, s. 47 a RITTNER, E.: op. cit. 15, s. 36.

²⁴ Cf. KAŠNÝ, J.: op. cit. 20, s. 8.

a zároveň objasňoval, ako ich sám prijíma.²⁵ Tieto Graciánove tvrdenia nazývajú starší kánovníci *paragraphi*, moderní zase *dicta Gratiani*.²⁶ Pod týmto pojmom máme na mysli krátke teoretické výroky, v ktorých Gracián prezentoval nejakú právnu zásadu alebo interpretoval pramene práva.²⁷ Ide teda o špecifický druh kánovníckoprávneho výkladu, ktorému slúžia za podklad výňatky z prameňov.²⁸ Gracián takto pretkal celé svoje dielo a práve jeho komentár vo forme *dicta* bol najviac očakávaný slávnym teologicko-právnym dielom *Liber de misericordia et iustitia* od Algera z Lutychu (*Algerus Leodiensis*, † 1131), respektíve predhovorom biskupa Iva zo Chartres (*Ivo Carnotensis*, 1090–1115) k zbierke *Panormia*.²⁹ Samotný Gracián prostredníctvom nich podával vlastnými slovami **kánovnícké vedecké pojednanie** o predmetnej materii.³⁰ V Dekréte nachádzame aj ďalšie dôležité dodatky vo forme rubriík (*rubricae*) a inskripcií (*inscriptiones*). Kým rubriky predstavujú nadpisy kánónov stručne udávajújúcich ich obsah, inskripcie sú rovnako nadpismi kánónov, tie však uvádzajú prameň, z ktorého bolo dotknuté miesto čerpané – a teda, či ide napríklad o rozhodnutie synody, pápežskú dekretáliu, uznesenie všeobecného koncilu a pod.³¹

Z hľadiska metodológie Gracián pracoval scholastikmi rozvíjanou vedeckou historicko-kritickou metódou, ktorá bola v súvislosti s oživením štúdií a vedy rímskeho práva (*ius Romanum*) čoskoro používaná aj pri práci s rímskoprávnymi textami.³² Materiú kánovníckého práva predtým jasne vyčlenil z morálnej teológie, keďže dovtedy bolo v praxi bežným zvykom aplikovať jej charakterom mravné normy, akoby boli riadnou súčasťou právneho systému Katolíckej cirkvi (na spôsob židovského práva). Rozpory v jednotlivých otázkach sa Gracián snažil odstrániť takým spôsobom, že najskôr poukázal na určitý rozpor, potom nastolil otázku, na ktorú odpovedal citátmi rôznych autorov, pápežskými dekretáliami a koncilovými kánónmi (išlo o autority *pro*, aj *contra*), a nakoniec sa sám snažil nájsť vlastné riešenie (popríklad poukázat na to, prečo treba dať jednému prístupu prednosť pred druhým) prostredníctvom *dicta Gratiani*.³³ Práve táto **dialektická argumentácia**, ktorá bola pravou podstatou jeho metódy, bola tým, čo z Dekrétu robilo dielo také atraktívne pre

²⁵ Cf. CHRISTENSEN, K.: Introduction. In GORDLEY, J.: *Gratian. The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–20) with the Ordinary Gloss*. Washington : The Catholic University of America Press, 1993, s. XIV–XV.

²⁶ Cf. WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 5.

²⁷ Cf. HRDINA, A.: *Kánovnícké právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 40.

²⁸ Cf. RITTNER, E.: op. cit. 15, s. 38.

²⁹ Cf. SOMERVILLE, R./BRASINGTON, B. C.: op. cit. 16, s. 172. Tento spôsob práce možno pochopiť najmä cez prizmu rozvíjania spôsobov výučby prvých univerzít. Tie ovládali vyššie štúdiá predovšetkým technikou diskusie (*quaestio*) a verejnej dišputy (*disputatio*), ktorá zásadne určovala i formulácie najvýznamnejších predstaviteľov stredovekej filozofie. Cf. WOODS, T. E.: *Jak katolícká cirkev budovala západnú civilizáciu*. Praha : Res Claritatis, 2008, s. 56.

³⁰ Cf. PEJŠKA, J.: op. cit. 3, s. 24; DILLON, J. N.: Case Statements (*themata*) and the Composition of the Gratian's Cases. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*. Vol. 92 (2006), s. 317n a LANDAU, P.: Gratians Arbeitsplan. In AYMANS, W./GERINGER, K.-Th. (eds.): *Iuris canonico promovendo: Festschrift für Heribert Schmitz zum 65. Geburtstag*. Regensburg : F. Pustet, 1994, s. 691–707.

³¹ Cf. RITTNER, E.: op. cit. 15, s. 38.

³² Cf. BERMAN, H. J.: op. cit. 10, s. 103 a 123 a KEJŘ, J.: Středověká právní věda. In SPUNAR, P. a kol.: *Kultura středověku*. Praha : Academia, 1995, s. 107. Z prác scholastikov aplikujúcich podobnú scholasticko-dialektickú metódu (*correlatio – concordia*) na teologické i teologicko-právne otázky by sme mohli spomenúť najmä spis Bernolda z Kostnice (*Bernoldus Constantiensis*, † 1100) *De excommunicatis vitandis* z obdobia po roku 1091 a dielo Petra Abélarda (*Pierre Abélard*, † 1142) *Sic et non* približne z roku 1120, ktoré zaznamenali významný vplyv aj na Graciána, po jeho rozhodnutí spracovať dialektickým spôsobom celú materiú cirkevného práva. Cf. BUŠEK, V.: op. cit. 9, s. 94.

³³ Cf. KAŠNÝ, J.: op. cit. 20, s. 9.

učiteľov kánonického práva.³⁴ Tí ho napokon už počas dekády alebo dvoch po jeho zostavení prijali za základný prameň výučby svojho predmetu.³⁵ Jeho koncepcia totiž ukázkovo demonštrovala, akým spôsobom môžu byť abstraktné právne princípy aplikované pri riešení rôznych právnych kontroverzií, či už v právnej teórii alebo praxi. I keď sa pred Graciánom pokúšali touto metódou s menším alebo väčším úspechom pracovať aj ďalší teológovia či kánonisti, Gracián bol výnimočný tým, že do jej používania vniesol systém a dôslednosť. Charakteristickým rysom jeho diela bola i autorova praktická múdrosť, celkom zrejme najmä z rozsiahleho aplikovania princípu kánonickej miernosti (*aequitas canonica*), ktorý bol v príkrom rozpore s formalizmom, odvolávajúcim sa stroho len na slovo zákona.³⁶

Ak zhrnieme podstatu metodológie Dekréty, Gracián ho systematicky spracoval takto: najskôr uviedol všeobecné právne zásady (*distinctiones*), k nim pridal právne prípady (*causae*), z nich vyvodil otázky (*quaestiones*) a odpovedal na ne citáciami zo Svätého Písma (*Scriptura Sacra*), cirkevných Otcov (*patres ecclesiastici*), normami cirkevných zákonodarcov (najmä koncilové ustanovenia a pápežské dekretálie) a ďalších autorít, pričom do textov vložil svoje vlastné sylogistické úvahy (*dicta Gratiani*).³⁷ Jednotlivé normy Gracián navyše usporiadal z hľadiska významu (*ratio significationis, spiritus normae*), času vzniku (*ratio temporis*), teritoriálnej pôsobnosti (*ratio loci*) a možnosti dišpenzácie (*ratio dispensationis*).³⁸ Pri svojej práci, ktorá mohla podľa odhadov právnych historikov trvať približne dvanásť rokov, však Gracián veľmi často nečerpal len z pôvodných prameňov, ale v značnej miere pracoval aj s neskoršími kompiláciami (*Dionysiana, Collectio pseudo-Isidoriana, Collectio Anselmo dedicata, Decretum Burchardi, Collectio Reginonis Prumensis*, zbierky Iva zo Chartres a ďalšie).³⁹ **Formálnou predlohou** jeho práce bolo už spomenuté dielo Algera z Lutychu *Liber de misericordia et iustitia*. Aj keď mal Gracián väčšinu z týchto zbierok priamo k dispozícii, niektoré z nich citoval pravdepodobne len spamäti.

³⁴ Cf. WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 144.

³⁵ Cf. BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago : The University of Chicago Press, 2008, s. 97 a 105.

³⁶ Cf. KAŠNÝ, J.: op. cit. 20, s. 8–9.

³⁷ Cf. MICHAL, J.: op. cit. 16, s. 39–40.

³⁸ Cf. FILO, V.: *Kánonické právo. Úvod a prvá kniha*. Bratislava : Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 23.

³⁹ Cf. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London : Taylor and Francis, 2002, s. 57. Na rozdiel od starších vedeckých záverov, sa dnes väčšina významných kánonistov zhodne v závere, že Gracián reálne pracoval pri zostavovaní svojej zbierky s relatívne malým počtom starších spisov. Z nich možno s určitosťou spomenúť kánonickoprávne kompilácie *Collectio Anselmo dedicata, Polycarpus* od Gregora z Grisogona († 1113), *Collectio tripartita, Panormia, Collectio trium partium* (všetky tri od spomínaného Iva zo Chartres), dielo *Glossa ordinaria* k Svätému Pismu, *Etymologiae sive Originum libri XX* od biskupa Izidora zo Sevilly (*Isidorus Hispalensis*, 600–636), *Liber de misericordia et iustitia* od Algera z Lutychu a *Sententiae magistri A.* Cf. MUNIER, Ch.: *Les sources patristiques du droit de l'église du VIIIe au XIIIe siècle*. Mulhouse : Salvator, 1957; LENHERR, T.: *Die Exkommunikations- und Depositionsgewalt der Häretiker bei Gratian und den Dekretisten bis zur Glossa ordinaria des Johannes Teutonicus*. St. Ottilien : EOS Verlag, 1987; LANDAU, P.: *Neue Forschungen zu vorgratianischen Kanonensammlungen und den Quellen des gratianischen Dekrets*. In *Ius commune*. Vol. 11 (1984), s. 1–29; LANDAU, P.: op. cit. 30, s. 691–707 a LANDAU, P.: *Quellen und Bedeutung des gratianischen Dekrets*. In *Studia et documenta historiae et juris*. Vol. 52 (1986), s. 218–235. Väčšinou týchto zbierok som sa detailnejšie zaoberal v rámci diela VLADÁR, V.: *Pramene práva Katolíckej cirkvi v historickom vývoji*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009. Ani dosiaľ vykonané výskumy však neboli schopné odhaliť všetky zdroje, ktoré Gracián pôvodne pri svojej práci použil. Pokiaľ ide o pojednanie o čase strávenom spracúvaním Dekréty a detailnejší pohľad na použité metódy, bližšie pozri najmä WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 116 a 122n. K teologickým aspektom jeho diela bližšie pozri e.g. WEI, J. C.: *Gratian the Theologian*. Studies in Medieval and Early Modern Canon Law. Vol. 13. Washington : The Catholic University of America Press, 2016.

Mnohé miesta v jeho diele vychádzajú i z ustanovení rímskeho práva (najmä justiniánska kodifikácia, *Codex Theodosianus* a *Breviarium Alaricianum*), v menšej miere tiež z práva germánskeho (predovšetkým zbierka *Capitularia regum Francorum*).⁴⁰ Hoci viaceré vedecké závery naznačujú, že asimiláciu civilného rímskeho práva do práva kánonického rozšírili až neskorší komentátori Dekréty, o istých Graciánových znalostiach rímskeho práva svedčia jeho *dicta*.⁴¹

⁴⁰ Cf. EVANS, G. R.: op. cit. 39, s. 57; WIEL, C. Van de: op. cit. 16, s. 100; HOVE, A. van: *Commentarium Lovaniense in Codicem Iuris Canonici. Volumen I. Tomus I.* Michliniae – Romae : H. Dessain, 1945, s. 463 a KEJŘ, J.: op. cit. 32, s. 107.

⁴¹ Práve ohľadom Graciánových skutočných znalostí rímskeho práva prebehla vo vedeckej komunite intenzívna polemika. Väčšina autorit pritom zastáva názor, že rímskoprávne odkazy sa do Dekréty v skutočnosti dostali až vďaka jeho neskorším komentátorom. Aj preto je takmer všeobecne akceptovaný záver o tom, že to boli až prví komentátori Dekréty, ktorí rozšírili asimiláciu civilného rímskeho práva do práva kánonického. Spojili tak právne tradície starovekých cisárov s tradíciou kánonistickou, dávajúc obe do služby pápežstva a intelektuálneho sveta vrcholného a neskorého stredoveku. Cf. SOMERVILLE, R./BRASINGTON, B. C.: op. cit. 16, s. 173. Napríklad podľa amerického právneho historika Jamesa A. Brundageho tak Gracián síce zahrnul viaceré rímskoprávne odkazy do pôvodnej verzie Dekréty, avšak asi 150 kánonov sa do diela dostalo až postupom času vďaka anonymným interpolátorom. Cf. BRUNDAGE, J. A.: op. cit. 23, s. 59. Q.v. tiež VETULANI, A.: *Z badań nad prawem rzymskiem w dekrecie Gracjana*. Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1935. Akceptuje sa aj názor, že Gracián čerpal väčšinu rímskoprávných ustanovení len sprostredkované, prostredníctvom starších zbierok kánonického práva. Cf. HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): op. cit. 10, s. 33–35. Podľa výskumov historika Andersa Winrotha vychádzajúcich z jeho objavu snád štyroch zachovaných rukopisov pôvodnej verzie Dekréty (Admont, Barcelona, Florencia a Paríž), ktorá je takmer o polovicu tenšia oproti neskoršiemu ustálenému (vulgátnemu) textu (3 945 kánonov vrátane *paleae*, namiesto pôvodných 1 860 kánonov), boli však viaceré Graciánove *dicta* pozmenené práve na miestach používajúcich romanistické konštrukcie, nahradením pojmov staršieho vulgárneho (respektíve poklasického) rímskeho práva pojmami práva justiniánskeho. Samotné používanie rímskeho práva pritom naznačuje, že Gracián sa v ňom až tak dobre neorientoval. Justiniánsku kodifikáciu však s najväčšou pravdepodobnosťou poznal zo starších kánonickoprávnych zbierok. Cf. C. 15, q. 3. V týchto súvislostiach by sme mohli zároveň pripustiť, že justiniánske právo nebolo v čase zostavovania Graciánovho dekrétu v Európe všeobecne také známe a akceptované, ako sa v historickoprávnej literatúre predpokladá. Prvá redakcia Dekréty sa mala od vulgátnej verzie líšiť taktiež v rozsahu používania niektorých patristických textov. Vulgátny text sa podľa všetkého objavil až približne o jednu dekádu neskôr po zostavení prvej verzie. Čo je zaujímavé, táto redakcia nielen zväčšovala masu textu, ale miestami aj vynechávala niektoré kányony, ktoré sa v prvej verzii opakovali. Cf. LANDAU, P.: *Patristische Texte in den beiden Rezensionen des Decretum Gratiani*. In *Bulletin of Medieval Canon Law*. Vol. 23 (1999), s. 77–84. Anders Winroth podporuje svoj záver o existencii prvej redakcie Dekréty tým, že prvá verzia je lepšie organizovaná, menej si odporuje a aj presvedčivejšie argumentuje, než jej neskoršia redakcia. Vulgátna verzia sa pritom podľa neho mala objaviť najskôr v roku 1158, pričom obe mali vzniknúť v Bologni. Q.v. WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 4n, 126n, 142 a 146n. Zaujímavosťou zostáva, že v roku 1999 oznámil iný vedec, Carlos Larrainzar, že našiel ďalšiu, dokonca ešte kratšiu verziu Dekréty v Opatstve St. Gallen vo Švajčiarsku, ktorú obdobne označil za prvý náčrt Dekréty. Iní bádatelia, vrátane Winrotha, však zastávajú názor, že v tomto prípade ide len o skrátenú verziu vulgátneho textu, než o jeho pôvodnú verziu. Samotný text je k dispozícii na stránke <http://www.cesg.unifr.ch/de/index.htm>. Kompletnú prvú redakciu Graciánovho dekrétu možno nájsť na stránke <https://sites.google.com/a/yale.edu/decretumgratiani/>. Friedbergova vulgátna verzia je k dispozícii na stránke http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_6029936_001/index.html. Bližšie k tejto zaujímavej polemike pozri BRUNDAGE, J. A.: op. cit. 35, s. 101; EICHBAUER, M. H.: *Gratian's Decretum and the Changing Historiographical Landscape*. In *History Compass*. Vol. 11 (2013), s. 1112n a WINROTH, A.: op. cit. 16, s. 7. Je však potrebné uviesť, že názory vyššie uvedených kánonistov nie sú vo vedeckej komunite všeobecne akceptované. Cf. napríklad PENNINGTON, K.: op. cit. 14, s. 681. Minimálne však možno predpokladať, že väčšina kánonistov po zostavení Dekréty uprednostnila prístup vylepšovania tohto diela pred snahou o vynájdenie niečoho nového a zostavenie novej zbierky. Cf. CHRISTENSEN, K.: op. cit. 25, s. XVII.

1. 4 Štruktúra a citovanie

Samotný Gracián nikde výslovne neuviedol všeobecné delenie svojho diela. Najstarší komentátori naznačujú členenie na tri časti (*partes*), i keď nájdu sa aj takí, ktorí ho delia na dve alebo štyri časti.⁴² Niektorí bádatelia však tvrdia takmer s istotou, že rozdelenie Dekréту na tri časti pochádza od samotného Graciána, čo potvrdzujú nielen najstaršie rukopisy, ale i kánonisti, ako Paucapalea;⁴³ neskorší biskup z Assisi (1179–1180) a arcibiskup zo Sorrenta (1180–1186) Rufinus († 1191); biskup Štefan z Tournay (*Stephanus Tornacensis*, 1191–1203) a ferrarský biskup Hugo z Pisy (*Huguccio*, 1190–1210). Toto ich tvrdenie je podložené najmä záverom, že samotný Gracián mal pri svojej práci zrejme na zreteli rozdelenie justiniánskych Inštitúcií (*De personis*, kniha 1; *De rebus*, knihy 2 a 3; *De actionibus*, kniha 4).⁴⁴ Väčšina súčasných autorov sa však ohľadom členenia tejto zbierky zhodne na fakte, že Graciánovo dielo sa nám dnes nepredstavuje v pôvodnej úprave autora, ale skôr jeho žiakov.⁴⁵

Prvá časť Dekréту, nazývaná *Ministeria* alebo *De clericis*, obsahuje 101 dištinkcií (*distinctiones*), ktoré sa ďalej členia na kánony (*canones*).⁴⁶ Každá dištinkcia pojednáva o vymedzenej téme, respektíve o skupine vzájomne súvisiacich tém. Prvých dvadsať dištinkcií tvorí vlastne úvod do diela a aj sám autor ich označuje ako *principium*, či *initium*. Všeobecne však bývajú označované aj ako úvodné pojednanie o práve, kánonickom osobitne (*tractatus decretalium*).⁴⁷ Gracián v nich pojednáva najmä o prameňoch práva, vysvetľuje pojem, druhy (prirodzené, civilné a cirkevné) a pôvod práva vo všeobecnosti a cirkevného práva zvlášť. Ďalej píše o cirkevných úradoch a klerikoch, ich povinnostiach a právach (postupuje pri tom od vyšších k nižším), či vysviacke a jej predpokladoch i prekážkach. Gracián v tejto časti postupuje takým spôsobom, že na otázky podáva najskôr svoj názor, ktorý podopiera argumentmi vnútornými, vychádzajúcimi z povahy veci, alebo vonkajšími, čiže výrokmí iných (najmä autorít, ktorých nariadenia mali v Cirkvi silu prameňa práva). Nepostupuje však systematicky, ale prechádza z jednej otázky na druhú, takže o tom istom predmete

⁴² Podľa niektorých diel Gracián pôvodne rozčlenil Dekrét na dve časti a až potom jeho žiak Paucapalea rozdelil prvú časť (dištinkcie) na dve časti, a tak sa vytvorila jeho druhá časť tzv. *Causae*. Cf. MRKÝVKA, P./VESELÁ, R.: *Vybrané otázky z dejín kánonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 38. Podľa iných autorov tak mal urobiť kánonista Quido de Baysio († 1302). Cf. MICHAL, J.: op. cit. 16, s. 40.

⁴³ Paucapaleova činnosť spadá do rozmedzia rokov 1140 až 1150. Niektoré kapitoly v Dekréte nesú názov *palea* a je vysoko pravdepodobné, že boli k pôvodnej verzii pridané práve Paucapaleom, poprípade boli podľa neho aspoň pomenované neskoršími dekrétistami, ktorí vykladali Graciánovo dielo. Takýmto spôsobom bol Dekrét obohatený o mnohé dodatky vhodných odkazov a citácií paralelných miest z iných prameňov. Celkovo išlo zhruba o 150 až 166 dodatkov, z ktorých bola napokon vytvorená aj celá 73. dištinkcia v prvej časti Dekrétu. Keďže tieto dodatky tvoria s dielom jeden celok, spôsobujú i posun v číselnom usporiadaní pôvodnej zbierky. O ich význame vypovedá najmä konštatovanie niektorých kánonistov, podľa ktorých sú tieto *paleae*, čiže „plevy“, často *utiliores quam granum*, teda „užitečnejšie než samotné zrno“. Aj z toho dôvodu niektorí autori dokonca Paucapaleu označujú za *secundus pater Decreti*, čiže „druhého otca Dekrétu“. Cf. MICHAL, J.: op. cit. 16, s. 40 a 43 a BRUNDAGE, J. A.: op. cit. 23, s. 59.

⁴⁴ Cf. PEJŠKA, J.: op. cit. 3, s. 24. Do úvahy treba vziať aj možnosť že, Gracián rozdelil svoje dielo do troch častí podľa počtu Božských Osôb Svätej Trojice, čo bolo pre stredoveké (a často i novoveké) spisy príznačné. Okrem toho, aj Ježiš vstal z mŕtvych práve na tretí deň. Cf. napríklad 1Kor 15,4.

⁴⁵ To, že Dekrét bol pôvodne rozdelený len na dve časti vyplýva aj zo záverov Andersa Winrotha, keďže prvá redakcia Dekrétu tretiu časť (*Tractatus de consecratione*) neobsahuje. Cf. WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 128 a PENNINGTON, K.: op. cit. 14, s. 699.

⁴⁶ Slovo „dištinkcia“ odzrkadľuje snahu vedcov rozčleniť preberanú materiu logicky v pojmoch sebe nadradených a podradených. Cf. KEJŘ, J.: op. cit. 32, s. 103.

⁴⁷ Cf. RITTNER, E.: op. cit. 15, s. 36.

pojednáva bežne aj na viacerých od seba značne vzdialených miestach.⁴⁸ Táto časť obsahuje spolu 973 kánonov.

Druhá časť Dekréty, označovaná aj *Negotia ecclesiastica*, či jednoducho *De causis*, sa delí na 36 káz. Každá z nich je ďalej členená na otázky, pričom tie sa zase delia na kánony. Samotné kauzy predstavujú krátke ustanovenia hypotetických prípadov, ktoré čitateľovi poskytujú možnosť analyzovať jednotlivé témy cez série otázok vyvstávajúcich v súvislosti s riešením predmetných problémov.⁴⁹ Tie pojednávajú najmä o procesnom konaní pred cirkevnými súdmi, majetkovom, rehoľnom, trestnom a manželskom práve, a v samostatnom pojednaní i o pokání.⁵⁰ Obsahom týchto prípadov sú viaceré praktické otázky a kontroverzie z rôznych oblastí cirkevného života (e.g. simónia⁵¹, rôzne druhy súdnych sporov, vstup do kláštora, zrieknutie sa cirkevného benefícia, platnosť manželstva a pod.). Autor si vyberal predovšetkým kauzy, ktoré boli často príčinou sporov a súdnych konaní. Gracián v tejto časti postupuje tak, že najskôr súhrnne uvádza podstatnú charakteristiku jednotlivých prípadov a potom body, od ktorých závisí rozhodnutie, predkladá oddelene vo forme otázok, a na tie odpovedá prostredníctvom odkazov na relevantné kánony.⁵² Nakoniec na vyriešenie týchto kontroverzií pripája rozličné argumenty, vnútorné i vonkajšie. Najmä tu sa najsilnejšie prejavuje Graciánova skvelá dialektická argumentácia.⁵³ Táto časť je v Dekréte najobsiahlejšia, obsahuje 2 576 kapitol. Samotné Graciánovo dielo neobsahuje len právne normy či rôzne kánonické pramene, a tak v C. 33, q. 3 možno nájsť rozsiahly Traktát o pokání (*Tractatus de poenitentia*). Práve pri riešení tejto kauzy sa totiž autorovi naskytla otázka pokánia, čo mu s určitosťou dalo podnet na vsunutie pojednania práve na toto miesto.⁵⁴ Tento traktát sa delí podobne ako prvá časť Dekréty na dištinkcie, ktorých je sedem (*distinctiones*), pričom tie sa ešte členia na kánony. Autor v ňom nepojednáva jedine o pokání, ale uvádza tu i rôzne ďalšie normy pre kresťanský život, Svätú Omšu, krst, birmovanie a pôst.⁵⁵

Tretia časť Dekréty, známa aj pod názvom *De consecratione (De sacramentis)*, sa delí na päť dištinkcií (*distinctiones*) a tie sa ešte členia na kapitoly. Podľa niektorých autorov táto časť vznikla vyčlenením z poslednej (tridsiatej siedmej) kauzy druhej časti Graciánovho dekrétu, keďže obsahuje hlavne liturgické predpisy o bohoslužbe a sviatostiach (o krste, birmovaní a Eucharistii). Hovorí sa tu aj o sväteniach, konkrétne požehnaníach a zasväteníach osôb, a to podobným spôsobom ako v prvej časti Graciánovho diela. Táto časť pozostáva z 396 kapitol. Čo sa týka **citovania Dekréty**, podľa staršieho spôsobu sa pri uvádzaní prvej časti uvádzalo číslo kánonu a dištinkcie, napríklad c. 1 D. 56; v druhej časti sa uvádzalo číslo kánonu, kauzy (*causae*) a otázky (*quaestionis*), napríklad c. 29 C. 17 qu. 4; avšak pri citovaní Traktátu o pokání (*quaestio 3 causae 33*) sa opätovne uvádzalo číslo kánonu a dištinkcie s dodatkom *de poenitentia*, napríklad c. 45 D. 2 de poen.; v tretej časti sa citovalo rovnakým

⁴⁸ Cf. FILO, V.: op. cit. 16, s. 8.

⁴⁹ Cf. SOMERVILLE, R./BRASINGTON, B. C.: op. cit. 16, s. 171.

⁵⁰ Konkrétne: C. 1–9.: procesné a trestné normy; C. 10–14: majetkové právo; C. 15–26: rôznorodé kánonickoprávne prípady; C. 27–36: manželské právo so vsunutým Traktátom o pokání v C. 33, q. 3.

⁵¹ Pod týmto pojmom rozumieme hriech i kánonickoprávny delikt kupčenia s mocou udeľovať Ducha Svätého (i.e. udeľovanie sviatostí). Cf. cann. 185, 729, 2371 CIC 1917; 149 § 3, 188, 1380 CIC 1983 a 946, 968 a 1461 CCEO 1990. Odvodený je od mena biblickej postavy Šimona Mága, ktorý sa pokúsil kúpiť od apoštolov moc vkladania rúk. Cf. Sk 8,18–19.

⁵² Cf. CHRISTENSEN, K.: op. cit. 25, s. XIV.

⁵³ Cf. HRDINA, A.: op. cit. 27, s. 40.

⁵⁴ Cf. RITTNER, E.: op. cit. 15, s. 37.

⁵⁵ K detailnejšiemu vedeckému pojednaniu o tejto časti Graciánovho diela bližšie pozri e.g. DILLON, J. N.: op. cit. 30, s. 306–339.

spôsobom ako v prvej časti, ale na rozlíšenie sa ešte k citácii pridávalo *de consecratione*, napríklad c. 1 D. 1 de cons.⁵⁶ Novší, v súčasnosti najčastejšie používaný spôsob citovania, uvádza prvú časť Dekrétu ako: D. 1, c. 1. Pokiaľ ide o druhú časť, tá sa cituje: C. 1, q. 1, c. 1, pričom Traktát o pokání možno nájsť v citačných odkazoch moderných diel uvedený najčastejšie takto: De poen. D. 1, c. 1. Tretia časť je zase obvyčajne citovaná ako: De cons. D. 1, c. 1.⁵⁷ Pokiaľ ide o *dicta Gratiani*, tie sa obvykle citujú v skratkách d. p. c. 1 (*dictum post canonem primum*, čiže „*dictum* po prvom kánone“) alebo d. a. c. 1 (*dictum ante canonem primum*, teda „*dictum* pred prvým kánonom“).⁵⁸

1. 5 Použité pramene

Autority, ktorými Gracián podopiera svoje výroky môžeme rozdeliť na posvätné (cirkevné) a svetské.

Medzi **posvätné authority** patria:

- Sväté Písmo Starého a Nového Zákona;
- *Canones Apostolorum*, a to v latinskom preklade Dionýza Exiguua († 544);
- kánony všeobecných alebo partikulárnych synod, aj západných, aj východných;
- rôzne pápežské dokumenty, vydané pre celú Cirkev, alebo len pre niektorú jej časť, alebo pre niektorého cirkevného hodnostára, najmä však pápežské dekretálie;
- vybrané miesta z úradných kníh, ktoré sa používali v celej Cirkvi (*Ecclesia universalis*) a v Rímskej kúrii (*curia Romana*), alebo v iných partikulárnych cirkvách (*ecclesiae particulares*), alebo cirkevných kúriách (e.g. liturgická zbierka *Ordo Romanus*, zbierka formulárov *Liber diurnus Romanorum Pontificum*, zbierka *Capitula Martini Bracarenensis* atď.).⁵⁹

Medzi **svetské authority**, ktorými Gracián podopieral svoje výroky, zaraďujeme predovšetkým *constitutiones iuris civilis*, a to:

- authority rímskeho práva, ku ktorým patrí Justinián I. (*Iustinianus*, 527–565), ešte pred ním Teodózius II. (*Theodosius*, 408–450) a Alarich II. (*Alaricus*, 484–507);
- germánskeho práva, ktorých ustanovenia čerpal najmä zo zbierky *Capitularia regum Francorum*.⁶⁰

⁵⁶ Cf. RITTNER, E.: op. cit. 15, s. 40.

⁵⁷ Cf. GORDLEY, J.: *Gratian. The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–20) with the Ordinary Gloss*. Washington : The Catholic University of America Press, 1993, s. VIII.

⁵⁸ Cf. napríklad WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 197.

⁵⁹ Cf. CHRISTENSEN, K.: op. cit. 25, s. XV.

⁶⁰ Cf. FILO, V.: op. cit. 16, s. 11. Ako už napovedá jej názov, táto zbierka obsahuje predovšetkým kráľovské a cisárske kapitulárie franských panovníkov. Pokiaľ ide o jej pôvod, pochádza z roku 827 a zostavil ju opäť Ansegisius z Fontanelly († 833). O kvalite tohto diela a jeho používaní v praxi vypovedá i skutočnosť, že v roku 829 ho mal priamo potvrdiť cisár Ľudovít I. Pobožný (*Ludovicus Pius*, 813/814–840). Z hľadiska vnútornej štruktúry bola táto kompilácia usporiadaná do štyroch kníh, z ktorých prvé dve obsahovali panovnícke kapitulárie týkajúce sa cirkevných záležitostí (*capitularia ecclesiastica*) a druhé dve sa týkali civilnej normatívy (*capitularia mundana*). Cf. MICHAL, J.: Stručný přehled vývoje kanonického práva do r. 1917. In *Teologické studie. Litera slovem oživená. Sborník semináře v Hradci Králové r. 1984*. Praha : Česká katolická Charita, 1985, s. 23. V rokoch 840 až 847 k nej navyše pribudli ďalšie tri knihy, ktoré ale obsahovali len kapitulárie vymyslené a za ich autora je označovaný istý „diakon Benedikt“ (*Benedictus Levita*). Ansegisiova zbierka dosiahla v galsko-franskej oblasti, ale i v Itálii značnú popularitu a na cirkevných konciloch a ríšskych snemoch bola dokonca dočasne uznávaná za všeobecné právo tamojšej cirkvi. Cf. MRKÝVKA, P./VESELÁ, R.: op. cit. 42, s. 35–36.

Z hľadiska charakteru a aplikácie jednotlivých ustanovení Dekrétu je potrebné zdôrazniť, že vlastným **prameňom kánonického práva** sú iba kánony obsahujúce výsledky činnosti kompetentných cirkevných zákonodarcov, ktorými Gracián dokazuje svoje tvrdenia. Nepatria k nim teda ani *dicta Gratiani*, a rovnako ani rubriky a inskripcie. Čo sa týka glos, ktoré sú obdobne súčasťou Dekrétu (*corpus glossarum*) a pochádzajú od jeho neskorších interpretátorov, ani tie za pramene práva nepovažujeme, podobne ako nimi v pravom zmysle slova (*stricto sensu*) nie sú ani morálne a dogmatické ustanovenia, citácie z cirkevných Otcov a normy rímskeho či germánskeho štátneho práva.⁶¹

1. 6 Jazyk

Ako už bolo spomenuté, Graciánov dekrét pochádza približne z obdobia okolo roku 1140, čiže z čias tzv. renesancie 12. storočia. Spísaný bol teda v latinčine vrcholného stredoveku, so zakomponovaním prvkov ďalších vývojových fáz tohto jazyka, čo je prirodzené predovšetkým s ohľadom na kompilačný charakter tohto diela. Ako už bolo totiž uvedené vyššie, samotný autor čerpal z prameňov ako Sväté Písmo, staroveká zbierka *Canones Apostolorum*, pápežské dekretálie, úradné i liturgické knihy Latinskej cirkvi, nevynímajúc ani svetské autority rímskeho alebo germánskeho práva. Okrem toho, niektorí bádatelia v rámci stredovekej latinčiny osobitne vyčleňujú **latinčinu cirkevnú**, ktorá sa mala začať rozvíjať už po konverzii najnižších vrstiev rímskej spoločnosti ku kresťanstvu a výrazne sa odzrkadlila aj v tomto diele.⁶² Pokiaľ ide o stredovekú latinčinu ako celok, napriek tomu, že aj v tomto období existovali viaceré učebnice latinskej gramatiky, ktoré podávali jej viac-menej štandardnú podobu, aj tak o nej nebolo možné hovoriť ako o jazyku jednotnom.⁶³ Z toho dôvodu popri sebe existovali jej viaceré partikulárne podoby, ktoré sa viac-menej líšili od regiónu k regiónu.⁶⁴

Pokiaľ ide o filologickú analýzu Graciánovho dekrétu, v prvom rade možno konštatovať, že už samotný jazyk, štylistika a celková práca s ním prezrádza autorovu vysokú vzdelanosť. Jeho spôsob vyjadrovania je logicky usporiadaný, konzistentný a terminologicky vzácné presný, čo nie je typické ani pre všetky právnické diela, a to predovšetkým z obdobia raného stredoveku, s ktorými Gracián bežne pracoval. Forma stredovekej latinčiny sa v rámci starších spisov síce nelíši nejakým mimoriadnym spôsobom, avšak isté odchýlky sú viac než zrejmé. Aj na príklade použitia jednotlivých foriem stredovekej latinčiny možno napokon dedukovať,

⁶¹ Cf. HRDINA, A.: op. cit. 27, s. 40. K systematizácii prameňov a zohľadneniu ich právnej sily, bližšie pozri e.g. CHRISTENSEN, K.: op. cit. 25, s. XVI. Pokiaľ ide o výskum v oblasti glos ku Graciánovmu dekrétu, najväčšie zásluhy na ňom má Rudolf Weigand († 1998), ktorý preštudoval osobne alebo na mikrofilmoch viac než 200 najstarších manuskriptov Dekrétu. Cf. WEIGAND, R.: *Die Glossen zum Dekret Gratians: Studien zu den frühen Glossen und Glossenkompositionem*. Studia Gratiana 25–26. Roma : Libreria Ateneo Salesiano, 1991.

⁶² Cf. CLARK, V. S.: *Studies in the Latin of the Middle Ages and the Renaissance*. Lancaster : Press of the New Era Printing Company, 1900, s. 4. Jej prvé zárodoky možno pritom nájsť v exegetických a polemických spisoch cirkevných Otcov a v prvých latinských prekladoch Biblie, ktoré predstavovali základ pre neskorší vznik Vulgáty (*Vulgata*). Cf. NUNN, H. P. N.: *An Introduction to Ecclesiastical Latin*. Cambridge : Cambridge University Press, 1922, s. IX.

⁶³ Cf. NECHUTOVÁ, J.: *Středověká latina*. Brno : Vydavatelství Masarykovy University, 1995, s. 75.

⁶⁴ Zaujímavosťou podloženou modernými výskumami zostáva aj skutočnosť, že najbližšie mal pravopis stredovekej latinčiny ku klasickej norme v Británii a Írsku, ako aj v oblastiach slovanských a germánskych, kým v románskych krajinách podliehali pisatelia oveľa viac javom hovorového jazyka, ktorý bol s latinčinou príbuzný. Cf. *Ibid.*, s. 78.

ktoré spisy mal Gracián priamo k dispozícii a pracoval s nimi na spôsob ich prepisovania, a ktoré citoval spamäti a dochádzalo tak len k ich parafrázovaniu. Na základe bližšej analýzy je pritom zjavné, že Gracián **nezasahoval do autentických prameňov**, s ktorými pracoval priamo, nie sprostredkovane. Dôkazom toho sú rôznorodé prepisy určitých slov, keď autor najskôr akceptuje transkripciu podľa staršieho prameňa, aby ho vzápätí (najčastejšie prostredníctvom *dictum Gratiani*) doplnil, respektíve korigoval slovom v latinčine obdobia vrcholného stredoveku. Keďže Gracián nepovažoval za potrebné zjednocovať podobu jednotlivých slov zapísaných v rôznych variantoch stredovekej latinčiny podľa vzoru latinčiny vrcholného stredoveku, je celkom zrejmé, že v stredoveku boli predmetné javy a osobitosti známe nielen zapisovateľom, ale tiež všetkým vzdelancom, právnikov nevyvímajúc. Preto sa nemusel obávať, že by v právnej vede alebo praxi dochádzalo k nejakým omylom.

Z filologickej analýzy tohto diela sú síce na jednej strane zrejme viaceré odlišnosti Graciánovho jazyka oproti klasickej forme latinčiny, ale na druhej strane viaceré gramatické javy, či už z pohľadu pravopisu, tvaroslovia a vetnej skladby, zostávajú zachované v klasickom rozmere. Možno to demonštrovať napríklad na takmer bezchybnom používaní konjunktívov, čo nebolo v stredoveku javom celkom bežným. Práve vyššie uvedené skutočnosti a závery zároveň poukazujú na vitalitu a reálnu praktickosť stredovekej latinčiny, ako aj na to, že gramatické kategórie používané v rámci jazyka, ktoré nie sú ustálené, nemusia byť za každú cenu pre presnosť a použiteľnosť nevyhnutné, dokonca ani v právnickom jazyku. Tieto závery pritom demonštrujeme na diele, ktoré svojou autoritou určovalo **základné smery vývoja kánonického práva** od jeho zostavenia až do roku 1918. Napriek tomu je nevyhnutné podotknúť, že pri takomto zovšeobecňujúcom hodnotení Graciánovho spisu sa žiada istá opatrnosť, a to predovšetkým z dôvodu, že dnes nie je možné rekonštruovať jeho podobu vo forme, v akej vzišiel z rúk autora. Všetky uvedené závery sú preto relatívne a opodstatnené len vo vzťahu ku klasickej Friedbergovej edícii, z ktorej budeme pri prekladoch vychádzať. Aj napriek viacerým nedostatkom, ktoré by sme s určitosťou v Graciánovom diele našli, môžeme konštatovať, že je napísané krásnym jazykom, ktorý síce poňal množstvo barbarizmov, avšak stále si uchováva eleganciu a vkus, do istej miery podobné jazyku antických klasikov.⁶⁵

2 Ďalší osud

2.1 Vysvetľovanie a glosovanie

Keďže Graciánov dekrét predstavoval komplexné a rozsiahle dielo, aby bol jeho text čo najviac zrozumiteľný a čo najľahšie sa používal v praxi, mnohí učenci (neskôr nazývaní ako „dekrétisti“) ho čoskoro po jeho zostavení začali vysvetľovať, najprv v Bologni a neskôr aj na iných miestach. Sám Gracián tak zrejme popri Bolonskej univerzite robil i v kláštornej škole sv. Félix a Nabora.⁶⁶ Najmä na prednáškach v Bologni sa zúčastňovalo veľké množstvo študentov z celej Európy, ktorí po návrate do svojej vlasti šíрили znalosti Dekrétu a v praxi ho používali, predovšetkým ak zastávali nejaký cirkevný úrad.⁶⁷ Od tohto obdobia

⁶⁵ Samotnú latinčinu obdobia vrcholného stredoveku zaujímavým spôsobom charakterizoval filológ Henry Preston Vaughan Nunn († 1962), označiac ju ako „... nádherne presvedčivú a vynaliezavú formu jazyka na vrchole svojho (stredovekého) vývoja, a to aj napriek existencii nedostatkov“. Cf. NUNN, H. P. N.: op. cit. 62, s. XII.

⁶⁶ Cf. FILO, V.: op. cit. 16, s. 16.

⁶⁷ Väčšina učencov sa konkrétne zhodne v závere, že Bolonská univerzita, založená podľa všetkého už koncom 11. storočia, sa stala najdôležitejším centrom pre výučbu práva minimálne od roku 1120, pričom toto

význam kánonistov v celej Latinskej cirkvi enormne vzrástol a tí sa s rastúcou frekvenciou stávali kardinálmi, arcibiskupmi, biskupmi, opátmi alebo arcidiakonmi na celom území kresťanského Západu. Práve oni boli zároveň bežne poverovaní vykonávaním kontroly nad pápežským súdnym systémom a diplomatickými, finančnými a administratívnymi úradmi. Od 13. storočia už kánonisti skutočne dominovali Cirkvi, ktorá s každou nasledujúcou generáciou rástla stále viac v „právnickosti“ (*verrechtlichung*).⁶⁸ Aj na ostatných univerzitách po celej Európe (Paríž, Padova, Pávia atď.) vychádzali prednášky z predmetu kánonické právo z Graciánovho dekrétu.⁶⁹ Učitelia pritom k jeho interpretácii prispievali nielen živým slovom (*viva voce*), ale i perom (*calamo*) a svoje výklady umiestňovali priamo do zbierky ako glosy alebo vytvárali osobitné traktáty.⁷⁰ Každý z glosátorov tak vo svojom exemplári Dekréty pri nejasných a ťažko zrozumiteľných slovách na ich vysvetlenie vpísal niekoľko poznámok s tým úmyslom, že sa pri texte zachovávajú a spolu s ním opíšu a rozšíria. Postupne vznikali rôzne teórie a právnické školy a ich glosy sa stávali **trvalým príslušenstvom** Dekréty.⁷¹

Samotné glosy sa spočiatku vpisovali medzi riadky (*inter lineas*), a preto sa nazývali ako interlineárne (*glossae interlineares*), čiže medziriadkové. Neskôr sa už písali na okraj (*in margine*) textu, a tie dostali meno marginálne (*glossae marginales*), čiže okrajové.⁷² Glosy však predstavovali len jednu z mnohých foriem spracovania Graciánovho diela. Z ďalších možno spomenúť najmä: *apparatus*, predstavujúci detailné pojednanie o konkrétnych problémoch s uvádzaním viacerých relevantných informácií, ktoré sprevádzali pôvodný normatívny text; *brocarda* (*generalia*), teda v stručnej forme spísané a predtým dôkladne vedecky prediskutované interpretácie Dekréty, s osobitným ohľadom na všeobecné právne zásady;

postavenie si mala udržať až do 16. storočia. Je tak napríklad preukázané, že počas 13. storočia v Bologni učil každý dôležitý kánonista. Internacionalizácia Bologne sa zase prejavila najmä v rokoch 1150 až 1250, keď na tamjšej univerzite študovali študenti z celej Európy. Cf. HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): op. cit. 10, s. 125, 216 a 227. V roku 1155 bolonskí učitelia práva i študenti nadobudli značnú prestíž, keď cisár Fridrich I. Barbarossa publikoval dekrét, známy ako *Authentica (Habita)*, ktorý im zaručoval imperiálnu ochranu a prikazoval sudcom ukladať tresty so štvornásobkom náhrady škody komukoľvek, kto by sa ich v budúcnosti odvážil obťažovať. Cisár ďalej udelil výlučnú jurisdikciu nad študentmi ich učiteľom a biskupovi mesta, v ktorom študovali. Takto ich v princípe vyňal spod jurisdikcie miestnych alebo komunálnych autorít a urobil ich zodpovednými za zločiny výhradne akadémií a cirkevnej autorite. Cf. BRUNDAGE, J. A.: op. cit. 23, s. 44–46. Uvedený dekrét sa vo všeobecnosti považuje za prvý zákon upravujúci postavenie stredovekých univerzít. Cf. URFUS, V.: *Historické základy novodobého práva súkromného*. Praha: C.H. Beck, 2001, s. 18. Čo sa týka samotného rozvoja právnických štúdií počas tohto obdobia, anglický právny historik Frederick William Maitland († 1906) uviedol, že od klasických čias rímskeho práva nebolo v žiadnom inom období celkové množstvo intelektuálnych snáh venované v takom rozsahu právnej vede. Najmä na tomto pozadí nazval 12. storočie „storočím právnikov“, respektíve „právnickým storočím“. K tomu mal výrazným spôsobom svojím dielom prispieť i samotný Gracián. Q.v. BERMAN, H. J.: op. cit. 10, s. 120 a TIERNEY, B.: *Religion Law and the Growth of Constitutional Thought, 1150–1650*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 13.

⁶⁸ Cf. BRUNDAGE, J. A.: op. cit. 23, s. 186. Ako príklad rozvíjania profesionálnej kvalifikácie právnikov v Bologni, popri rozvoji akademického odvetvia právnej profesie, by sme mohli spomenúť štatút mesta Bologna z roku 1158. Ten hovoril, že nik nemôže byť sudcom alebo právnym poradcom, kto neštudoval právo päť rokov. Cf. EVANS, G. R.: op. cit. 39, s. 50.

⁶⁹ Cf. FILO, V.: op. cit. 38, s. 23. Žiadna predchádzajúca zbierka nebola totiž na výučbu vhodná a neexistuje ani žiadny dôkaz o tom, že by nejaká z nich bola na tento účel používaná. Cf. WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 144.

⁷⁰ Cf. MRKÝVKA, P./VESELÁ, R.: op. cit. 42, s. 39. K stredovekým glosátorom vo všeobecnosti bližšie pozri e.g. ČERNÝ, M.: Středověcí glosátoři – nejdůležitější představitelé a metoda jejich práce. In *Acta Iuridica Olomucensia*. Vol. 9 (2014), Supplementum 3: Recepce římského práva v Evropě, s. 33–49.

⁷¹ Cf. KASAN, J.: op. cit. 13, s. 22.

⁷² Cf. FILO, V.: op. cit. 16, s. 17.

summae, čiže stručné systematické interpretácie sprevádzané kritickým a exegetickým (interpretačným) komentárom; a *tractatus*, predstavujúci osobitné vedecké pojednanie o určitom špecifickom predmete interpretovaného diela.⁷³ Zbierky glos zostavených jedným autorom boli pritom obyčajne nazývané *apparatus glossarum* alebo *lectura*. Medzi najznámejších glosátorov Dekréta patrili hlavne Paucapalea, biskup Johannes Faventinus z Faenzy (1177–1190), Rufinus, Bazianus († 1197) či Hugo z Pisy.⁷⁴ Najdôležitejšiu úlohu pri etablovaní sa kánonického práva a jeho ďalšom rozvoji zohrali predovšetkým predstavitelia bolonskej glosátorskej školy. Z dôvodu pretrvávajúcich potrieb vtedajšieho štúdia i praxe usporiadal v rokoch 1215 až 1218 učenc, regulárny kanonik z Halberstadtu, Johannes Teutonicus (*Johannes Zemeca*, † 1245), v diele ***Glossa ordinaria*** právnu praxou všeobecne akceptované glosy najvýznamnejších glosátorov, pričom približne 90 % z nich pochádzalo s najväčšou pravdepodobnosťou priamo od neho.⁷⁵ V tomto prípade išlo o sumu spracovanú na spôsob glosátorského aparátu, ktorá popri konzistentnom výklade obsahovala i citácie pôvodného diela.⁷⁶

2. 2 Chyby a pokusy o opravu

Graciánov dekrét sa spočiatku mohol šíriť iba prostredníctvom opisovania. Takýmto spôsobom vznikli viaceré vzácne študijné (*manuscripts d'étud*) či ozdobné rukopisy (*manuscripts d'apparat*), ktoré dodnes poskytujú nielen obraz vývoja právnickej vedy, ale i umenia.⁷⁷ Po vynájdení kníhtlače došlo celkom prirodzene k tomu, že tlačou bolo vydané aj Graciánovo dielo.⁷⁸ Prvé vydanie Dekréta kníhtlačou, na ktorom je uvedený rok a miesto vydania, pochádza z roku 1471 zo Štrasburgu (*Argentorati apud Henricum Eggesteyn*) a po ňom nasledovala séria ďalších edícií. Ako zaujímavosť možno uviesť, že na Slovensku sa nachádza 16 prvotlačí tohto diela. Vydávanie Graciánovho dekrétu tlačou prispelo nielen

⁷³ Cf. KEJŘ, J.: op. cit. 32, s. 103.

⁷⁴ Cf. BRUNDAGE, J. A.: op. cit. 23, s. 50. Uvedený Bazianus sa mal stať vôbec prvým nositeľom titulu „JUDr.“ (*iuris utriusque doctor*), teda doktorom obojakého práva, i.e. rímskeho a kánonického. Tento učenc bol od roku 1180 hlavnou postavou bolonskej právnickej vedy a jeho názory boli bežne citované viacerými aparátmi, glosami i sumami. Bazianus bol často zamieňaný s právnym romanistom Johannom Bassianom. V deväťdesiatych rokoch sa podarilo historičke Annalise Belloni poskytnúť dostatok argumentov pre tvrdenie, že právnik známy ako „Johannes Bassianus“ a kánonista „Bazianus“ predstavovali tú istú osobu. S týmto záverom napokon súhlasil i právny historik Domenico Mafei († 2009). Na druhej strane, už spomenutý kánonista Rudolf Weigand presvedčivo argumentoval, že uvedení dvaja právnici boli v skutočnosti odlišnými osobami. V každom prípade, práve na príklade kánonistu Baziana je možné pozorovať nastupujúcu romanizáciu kánonického práva i kánonistiky. Q.v. HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): op. cit. 10, s. 141.

⁷⁵ Jeho prácu zrejme neskôr revidoval právny učenc Bartolomej z Brescie (*Bartholomaeus Brixienis*, † 1258), k čomu malo dôjsť okolo roku 1245. Cf. CHRISTENSEN, K.: op. cit. 25, s. XVII.

⁷⁶ Tá sa na vtedajších univerzitách vyučovala ako obvyklá a obyčajová časť právnych osnov a na súdoch bola citovaná ako autorita vo váhe takmer podobná samotným kánonickým textom. Aj z toho dôvodu sa neskôr *Glossa ordinaria* stávala trvalou súčasťou jednotlivých vydaní Dekréta a niektoré jej časti dokonca neskôr cestou právnej obvyčaje nadobudli charakter prameňa práva. Najmä z uvedených dôvodov má toto dielo dodnes nielen nesmiernu literárnu, ale predovšetkým historickoprávnu hodnotu. Cf. HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): op. cit. 10, s. 210. Ku Graciánovmu dekrétu boli okrem *Glossa ordinaria* s úspechom pripájané aj stručné obsahy jednotlivých prípadov pod titulom *Casus* od Benencasa Senensis († 1206) a dodatočné glosy z diela *Rosarium* od Quida de Baysio († 1302) pod titulom *Divisio*. Cf. MICHAL, J.: op. cit. 16, s. 42.

⁷⁷ Cf. KEJŘ, J.: op. cit. 32, s. 102–104.

⁷⁸ Podľa legendy mal byť Dekrét dokonca druhou knihou po Biblii, ktorá bola vytlačená vôbec. Cf. CHRISTENSEN, K.: op. cit. 25, s. XVIII.

k jeho väčšiemu rozšíreniu, ale aj k umožneniu jeho dôkladnejšieho štúdia, čo so sebou prinieslo zistenie, že i toto vynikajúce dielo má svoje chyby a nedostatky. Najmä na tomto pozadí nasledovalo množstvo pokusov o jeho opravu. Aj keď časť potrebných korekcií urobili už predtým glosátori, ich práca napokon nedosiahla žiadané výsledky. Preto sa na túto úlohu podujali samotní pápeži, ktorí v priebehu 16. storočia na tento účel ustanovili viacerých odborníkov, ako celok nazývaných **rímski korektori** (*correctores Romani*). Cieľ, ktorý im bol vytýčený, nespočíval vo vrátení Dekrétu do pôvodnej formy, v akej vyšiel z rúk Graciána, ale aby všetko, čo v texte a glosách sám autor alebo iní pokazili, opravili a čo je nejasné a ťažko pochopiteľné vysvetlili. Ich úloha bola teda stanovená – dať ho do podoby, v akej mal byť ideálne zostavený.⁷⁹ Pápeži z neho chceli takýmto spôsobom urobiť nielen vhodný prostriedok na štúdium cirkevného práva, ale i nástroj vyhovujúci pre cirkevnú prax.⁸⁰

Rímski korektori sa po vytýčení cieľa a po stanovení základných pracovných zásad riadili predovšetkým tým, že to, čo glosátori už opravili, ponechali nedotknuté a usilovali sa korigovať iba zvyšné časti diela. Túto činnosť vykonávali takým spôsobom, že vytlačený exemplár Dekrétu, ktorý sa bežne používal, porovnali s rukopismi z Vatikánskej knižnice (*Biblioteca Apostolica Vaticana*), zbierkami kánonov, ktoré neboli Graciánom použité, dielami cirkevných Otcov a iných cirkevných spisovateľov, kánonmi koncilov a pápežských dekretálií a zaznamenali odlišnosti (*lectiones variae, variantes*). Tie najskôr preskúmali na súkromných zasadaniach a potom spoločne rozhodli, ktoré z nich treba uprednostniť. Napokon ich na spoločných sedeniach prediskutovali a konečným rozhodnutím buď prijali alebo odmietli.⁸¹ Rímski korektori svoju prácu robili naozaj starostlivo, čo vidieť z množstva precíznych poznámok, a nemožno ani poprieť, že do mnohých kánonov dosadili autentický text. Treba však aj uviesť, že sa im nepodarilo dosiahnuť všetko, čo si predsavzali, keďže nemali k dispozícii všetky vydania prameňov a zbierok kánonického práva, ktoré použil Gracián.⁸² Tieto opravy tak nemajú hodnotu prameňa, čiže takú, že by sa od nich nemohlo upustiť, a ich hodnota je len **náuková**. Aj po opravách Dekrétu rímskymi korektormi sa v ňom objavili niektoré chyby, a tak sa neskôr našli noví odborníci, ktorí sa dali do práce na ďalších opravách. Kým niektorí sa usilovali o priamu opravu jeho textu, iní pripravovali jeho kritické vydania s náležitým vedeckým aparátom.⁸³

⁷⁹ Cf. WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 9.

⁸⁰ Cf. FILO, V.: op. cit. 16, s. 23.

⁸¹ Cf. WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 10–11.

⁸² Výsledok práce rímskych korektorov možno nájsť vo vydaní *Corpus iuris canonici*, známom ako *editio Romana*, ktoré bolo vydané z pokynu pápeža Gregora XIII. (1572–1585) v roku 1582. Napriek tomu, že toto vydanie sa nepovažuje za veľmi kvalitné, zaznamenalo významný vplyv na ďalšie edície Dekrétu, a to najmä pokiaľ ide o metodológiu. Čo sa týka nasledujúcich vydaní, ďalším editorom po „rímskom vydaní“ bol Just Henning Böhmer (Halle, r. 1747), ktorý sa ako protestant necítil viazaný oficiálnou verziou tejto zbierky uznávanou Katolíckou cirkvou. Pri svojej činnosti zohľadnil aj rukopisy Dekrétu, ktoré nemali k dispozícii rímski korektori. Ďalším editorom bol Emil Ludwig Richter (Lipsko, r. 1839), ktorý sa vo viacerých ohľadoch vrátil k *editio Romana*. Ani toto dielo napokon svojou kvalitou nedosiahlo už spomenutú klasickú edíciu Emila Friedberga (Lipsko, r. 1879), ktorý vychádzal pri svojej práci z viacerých starších rukopisov a na nezrovnalosti diela upozornil v osobitnom aparáte. Cf. CHRISTENSEN, K.: op. cit. 25, s. XVIII–XIX a WEIGAND, R.: op. cit. 61, s. 661–1004. Zaujímavosťou zostáva, že viacerí súčasní kánonisti výslovne požadujú nahradenie Friedbergovej verzie novou, kvalitnejšou edíciou. Cf. WINROTH, A.: op. cit. 16, s. 15.

⁸³ Cf. HRDINA, A.: op. cit. 27, s. 40.

3 Vplyv na ďalší vývoj

3.1 Povaha a názory na oficialitu

Ako sme videli v predchádzajúcom výklade, Graciánov dekrét mal dvojakú povahu: jednak bol zbierkou zákonov, avšak i osobitným literárnym dielom. Zlučujúc vhodne tieto dva smery, načrtnol Gracián celkový obraz vtedajšieho cirkevného práva. Ako už bolo naznačené, neurobil to však spôsobom mechanickým ako skorší kompilátori, ktorí poväčšine len jednoducho ukladali do svojich kompilácií predpis za predpisom, ale vo svojom diele ich vhodne a logicky usporiadal. Aj keď Graciánov dekrét nepredstavoval iba zbierku starých právnych noriem, napriek tomu, ako vyšiel z rúk svojho autora, bol len dielom vzdelaného súkromného vedca, a teda **súkromným akademickým dielom**. Preto v ňom obsiahnuté výroky majú z právneho hľadiska iba natolko váhu, nakoľko ju mali od svojho pôvodcu, to znamená ešte predtým, než sa dostali do Dekrétu. Túto zásadu napokon jasne vyslovil i pápež Benedikt XIV. (*Benedictus*, 1740–1758). Gracián ako súkromná osoba totiž nedisponoval v Cirkvi nijakou zákonodarnou mocou, a nemohol preto dať svojmu dielu a v ňom obsiahnutým výrokom zákonnú autoritu.⁸⁴ Ako už bolo spomenuté, v Dekréte sa popri normách cirkevnoprávnych nachádzajú aj normy morálne a dogmatické, predpisy svetského práva i citáty zo súkromných prác cirkevných spisovateľov a Otcov. Tie svoju povahu celkom prirodzene v Graciánovom diele nestrácajú. Každé miesto v Dekréte tak musíme posúdiť samostatne či je vôbec predpisom právnym (ak áno, či ide o predpis všeobecný alebo partikulárny), alebo či ide len o názor súkromnej osoby. Napokon musíme platnosť všetkých v ňom obsiahnutých prameňov skúmať aplikáciou princípu *lex posterior derogat legi priori*.⁸⁵ Z tohto dôvodu Dekrét značne stratil na hodnote vydávaním neskorších úradných zbierok.

Graciánov dekrét sa teda nestal ani celocirkevným zákonníkom, ani dielom jednotným a zostal ako väčšina kompilácií tohto obdobia len zbierkou súkromnou, ktorá nebola formálne schválená a promulgovaná univerzálnym zákonodarcom (i.e. pápežom). I bez tejto kvalifikácie sa však v tom čase stalo zvykom v Graciánovom diele vidieť jedinú právnu zbierku (*collectio unica*), a keď sa bolo treba odvolať na nejaký zákon, citovalo sa podľa neho aj vo vede, aj v praxi. Faktom tiež zostáva, že Dekrét vošiel do všeobecného užívania dokonca i vo fóre Rímskej kúrie.⁸⁶ Veľa kánonistov na základe toho zastáva názor, že aj keď Dekrét ako celok nemal silu zákona, niektoré jeho časti ju neskôr získali cestou právnej obyčaje (*per consuetudinem iuridicam, ex usu*).⁸⁷ Nájdu sa však i takí právní historici, ktorí tvrdia, že Dekrét dosiahol povahu **všeobecného cirkevného zákonníka**. Ich tvrdenia sa opierajú o tri hlavné argumenty:⁸⁸

- Dekrét bol výslovne schválený pápežom Eugenom III. (*Eugenius*, 1145–1153). Tento argument však spochybňuje označenie listiny, na ktorej je táto skutočnosť zaznamenaná, za falošnú.
- Dekrét bol schválený mlčky zo strany pápežov a všeobecných koncilov, osobitne najmä Píom IV. (1559–1565), Píom V. (1566–1572) a Gregorom XIII. Posledný menovaný

⁸⁴ Cf. FILO, V.: op. cit. 16, s. 27.

⁸⁵ Cf. HRDINA, A.: op. cit. 27, s. 40.

⁸⁶ Cf. KASAN, J.: op. cit. 13, s. 26.

⁸⁷ Cf. HRDINA, A.: op. cit. 27, s. 41.

⁸⁸ Cf. FILO, V.: op. cit. 16, s. 27.

dokonca v bule *Cum pro munere pastoralis* (r. 1580) deklaroval formálnym spôsobom text Dekrétu ako oficiálny (*officiale*), to znamená prijateľný pre používanie úradmi i na školách spôsobom *per usum*. Uvedení pápeži sa zároveň usilovali o rozšírenie Dekrétu v čistej a opravenej podobe, a to predovšetkým prostredníctvom práce rímskych korektorov. Ani na základe týchto záverov však nemožno Dekrétu priznať povahu všeobecného cirkevného zákonníka, keďže napriek všetkému zostával naďalej len súkromným dielom. Podobná je i situácia ohľadom častého citovania tejto zbierky pápežmi, ako aj koncilmi, a to z toho dôvodu, že pri citátoch sa nedá vždy rozpoznať či sa odkazuje na Dekrét, alebo prameň, z ktorého dotknuté miesto prevzal i Gracián. A napokon ani samotné citovanie ešte nedáva dielu oficiálny charakter.

- Dekrét sa **všeobecne používal** v celej Cirkvi, a to aj na školách, aj na cirkevnom fóre (najmä na cirkevných súdoch), keďže takýmto spôsobom dosiahli v Nemecku neskôr účinnosť justiniánske zbierky civilného rímskeho práva (rímskoprávna recepcia kontinuálne v praxi presadzovaná od roku 1495 činnosťou Ríšskeho komorného súdu).⁸⁹ Ani táto skutočnosť však Dekrétu nepriznáva oficiálnu povahu, keďže k zmene jeho povahy mohlo dôjsť jedine na základe výslovného potvrdenia a promulgácie pápežom.

Môžeme len uvažovať nad tým, prečo sa samotný pápež Alexander III., ktorý skutočne poznal kvality tohto diela (za predpokladu, že napísal z diela už spomínaný stručný výťah *Stroma Rolandi*), nerozhodol pre jeho publikovanie ako úradnej (poprípade možno i výlučnej) zbierky. Hlavným dôvodom prečo tak však neurobil bola pravdepodobne skutočnosť, že tak ako sám poznal kvality tohto diela, poznal aj jeho nedostatky a sám ho nepovažoval za až také vhodné pre celocirkevné účely. Tieto a podobné myšlienky a tvrdenia dodnes zostávajú predmetom rôznych polemík. Faktom napokon zostáva, že pápež Alexander III. používal ako hlavný prostriedok legislatívnych cirkevnoprávnych inovácií predovšetkým pápežské dekretálie.⁹⁰ Za jeden z **najväčších nedostatkov** Dekrétu sa vo všeobecnosti považuje najmä Graciánovo citovanie starších zbierok, ktoré boli neskôr označené za falošné. Kritikom pritom najviac prekážalo odkazovanie na ustanovenia Pseudo-izidoriánskych dekretálií (*Collectio pseudo-Isidoriana*).⁹¹

⁸⁹ Cf. URFUS, V.: *Římskoprávní vzdělanost a její vklad do vývoje státu právních představ od středověku do konce feudalismu*. Brno : Universita J. E. Purkyně v Brně, 1978, s. 93n. Ríšsky komorný súd (*Reichskammergericht*) pozostával z asesorov, z ktorých jednu polovicu predstavovali doktori práv a iní poloaristokrati a právni experti. Aj samotná štruktúra súdu sa odvíjala v súlade s ideálom uprednostňovania *ius commune* v sudcovskej aplikačnej činnosti. Najvyšší súd tak mal rozhodovať kauzy a potvrdzovať rozsudky v prvom rade na základe všeobecného práva Ríše. Z toho vyplývalo, že sudcovia museli v súlade s rímskoprávnym princípom *ius novit curia* dôsledne ovládať ustanovenia justiniánskeho rímskeho a kánonického práva. Normy *ius commune* sa tak prakticky stali súčasťou ríšskeho právneho poriadku a ako také boli rešpektované i aplikované. Lokálne právo pretrvávajúce predovšetkým v právnych obyčajoch sa však nachádzalo v úplne inej pozícii. Sudcovia Ríšskeho komorného súdu ho totiž neboli povinní na základe uvedeného princípu aplikovať a prakticky ho teda ani nemuseli poznať. Ak však jedna zo strán požadovala jeho aplikáciu, museli ho pripustiť, ale len v prípade, ak sa zhodovalo s relevantnými normami *ius commune*. Najmä takýmto spôsobom dochádzalo v Nemecku ku kontinuálnej recepcii rímskeho i kánonického práva, pričom tieto procesy pretrvali na pozadí kontinuálneho rozvoja *Usus modernus Pandectarum* prakticky až do obdobia 20. storočia. Cf. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000–1800*. Washington : The Catholic University of America Press, 1995, s. 217–218 a RAPP, F.: op. cit. 8, s. 276.

⁹⁰ Cf. BRUNDAGE, J. A.: op. cit. 23, s. 160.

⁹¹ Cf. HRDINA, A.: op. cit. 27, s. 35 a WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 86. Aj ohľadom priameho či nepriameho používania falošných Pseudo-izidoriánskych dekretálií Graciánom prebehlo v kánonistike viacero zaujímavých polemík. Posledné široko akceptované závery prezentujú, že Gracián používal spomínané falzifikáty zásadne

3. 2 Prednosti v porovnaní so staršími zbierkami

Graciánov dekrét po svojom spísaní bezpochyby vynikal nad všetkými zbierkami cirkevného práva, ktoré vtedy existovali. Jeho prednosti spočívali najmä v tom, že:

- obsahoval takmer všetky cirkevnoprávne normy, ktoré boli v tom čase aplikované v praxi;
- pojednával o nich novou právnickou metódou, používanou v tom čase aj učencami zaoberajúcimi sa rímskym právom, ktorá dovtedy nebola použitá v žiadnej inej kompilácii cirkevného práva;⁹²
- bral do úvahy i cirkevnoprávny vývoj a usiloval sa poukázať na pôvod a zmeny jednotlivých právnych inštitútov, ktoré boli vtedy v Cirkvi už etablované, čím fakticky nahradil mnohé staršie zbierky cirkevného práva;
- do svojich výrokov pozbieral nielen mienky vzdelaných súkromných osôb, ale predovšetkým cirkevných zákonodarcov.⁹³

Záver

Aj keď je Graciánov dekrét dnes viac-menej už len históriou, v kánonickom práve má stále svoje nezastupiteľné miesto.⁹⁴ Ako už bolo spomenuté, až vďaka Graciánovi získalo systematicky vypracovanú podobu a ako veda sa jasne odlišilo od teológie a práva svetského. Opodstatnene ho teda nazývame otcom cirkevného práva ako vedy (*pater scientiae canonicae*) a považujeme za zakladateľa vedeckého systému cirkevného práva. Viacerí bádatelia sa zhodujú v názore, že pre systematizáciu a exegézu cirkevného práva urobil takmer toľko, koľko vykonal pre kodifikáciu rímskeho justiniánskeho práva právnik a neskorší cisársky kvestor (*quaestor sacri palatii*) Tribonián (*Tribonianus*, † 547) a jeho spolupracovníci.⁹⁵

nepriamo a len celkom výnimočne (ak vôbec) kopíroval texty priamo z rukopisu zbierky. Obyčajne sú takto prezentované dve miesta v Dekréte, ktoré mali byť priamo prebrané od Pseudo-Izidora. Konkrétne ide o C. 6, q. 1, c. 2 a C. 12, q. 2, c. 21. Gracián sa však v názoroch často od záverov falšovateľov odlišoval, čo môžeme demonštrovať napríklad v jeho akceptovaní práva nižšieho duchovenstva žalovať nadriadených v cirkevnej hierarchii. Q.v. HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): op. cit. 10, s. 33–35.

⁹² Cf. KEJŘ, J.: op. cit. 32, s. 100–102.

⁹³ Cf. CHRISTENSEN, K.: op. cit. 25, s. XV.

⁹⁴ Netreba totiž zabúdať na to, že podľa platného latinského Kódexu kánonického práva (can. 6, § 2), ako aj východného Kódexu kánonov východných cirkví (can. 2) sa má pri výklade kánonov obsahujúcich staré právo (*ius vetus*) brať do úvahy historické, dnes už neplatné právo, ktoré tvorí z právneho hľadiska, spolu s princípmi kánonistiky, najdôležitejší materiálny i hodnotový obsah pojmu „kánonická tradícia“ (*traditio canonica*). Aj z toho dôvodu by bolo omylom myslieť si, že súčasné kánonické právo je redukované len na platné kódexové a mimokódexové právo. Jednotlivé normy pozitívneho práva totiž nežijú osamotene, keďže ich slová majú význam, ktorý je potrebné chápať vo svetle takmer dvojtisícročného právneho vývoja. Cf. McMANUS, F. R.: Canonical Overview: 1983–1999. In BEAL, J. P./CORIDEN, J. A./ GREEN, T. J. (eds.): *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York : Paulist Press, 2000, s. 11n.

⁹⁵ Cf. KUTTNER, S.: The Father of the Science of Canon Law. In *The Jurist*. Vol. 1 (1941), s. 2–19. Ako zaujímavosť, potvrdzujúcu vysoký spoločenský kredit najdôležitejšej postavy histórie kánonického práva, možno uviesť skutočnosť, že italský básnik Dante Alighieri († 1321) zaradil Graciána do svojho svetoznámeho diela *Divina commedia*. V časti „Raj“ (*Paradiso*) pritom prezentuje Graciána ako jedno zo svetiel vo Sfere Slnka, do ktorej bol autor privedený sv. Tomášom Akvinským (*Thomas Aquinas*, † 1274). Práve ten mal Dantemu vysvetliť, že Gracián je ten, „... ktorý slúžil jednému i druhému fóru tak dobre, že to vyvoláva potešenie i v Raji“ („... che l'uno e l'altro foro aiutò sì che piace in paradiso“). *Paradiso* X,104–5. Americký učenc Harold J. Berman († 2007) napokon označil Dekrét za prvé zrozumiteľné a systematické právne pojednanie v histórii Západu

Čo sa týka **právnickej hodnoty** Graciánovho diela a jeho ďalšieho vplyvu na kánonické právo, kompilácia vyvolala všeobecnú spokojnosť a vošla rýchlo do života na cirkevných školách, ako aj v biskupských kúriách a na cirkevných súdoch. Bola to napokon prvá vecne usporiadaná, právnickým duchom spracovaná, obsahom úplná zbierka vtedy platného kánonického práva.⁹⁶ Napriek tomu, že dôkazy vychádzajúce z rukopisov poukazujú na skutočnosť, že i predgraciánske kompilácie boli po zostavení tohto diela naďalej prepisované a prekladané, Gracián autorov týchto zbierok prekonal najmä rozsahom svojej kompilácie, jej systematickosťou, ale aj svojou múdrosťou a praktickým úsudkom.⁹⁷ Ako dielu sa Dekrétu dostalo zo strany vzdelancov vysokého ocenenia a bolo nimi označované ako *opus aureum* či dokonca *divinum decretorum opus*.⁹⁸ Na Graciánov dekrét ako celok sa tak môžeme pozeráť ako na vyvrcholenie prvého obdobia dejín kánonického práva, ktoré trvalo viac ako jedno tisícročie.⁹⁹

Pokiaľ ide o prínos Graciánovho dekrétu pre historické i súčasné právo, ako prameň platný po niekoľko stáročí ovplyvnil vývoj kánonického práva determinujúcim spôsobom. Najmä jeho definície konceptov, terminológia, ako aj nadčasové riešenia právnych káz sú považované vo viacerých ohľadoch za definitívne a odzrkadlili sa aj v poslednej kodifikácii práva Katolíckej cirkvi. Dekrét však zaznamenal výrazný vplyv aj na sekulárne právo, a to najmä na odvetvia obchodného, vojenského, manželského a osobitne tiež práva procesného. Ako už bolo totiž spomenuté, kánonické právo formovalo spolu s rímskym právom v období stredoveku a novoveku koherentný a autonómny právny systém, nazývaný *ius commune*.¹⁰⁰ Ten sa nielenže študoval na univerzitách, ale vo viacerých krajinách ho uplatňovali aj v praxi partikulárnych súdov a pri vytváraní partikulárnych právnych zbierok. Najdôležitejšou a najvplyvnejšou súčasťou systému *ius commune* bol pritom tzv. **rímsko-kánonický proces** (*processus Romanus-canonicus*), ktorý sa stal v stredovekej spoločnosti významným činiteľom prekonávajúcim dovtedajšie súdne obyčaje národných práv a svojou dokonalosťou a precíznosťou značne ovplyvnil podobu procesného práva všetkých európskych právnych systémov vrátane anglo-amerického.¹⁰¹ Najdôležitejšiu úlohu pri jeho formovaní zohralo kánonické právo, najmä právo graciánske.¹⁰² Keďže právny systém

a možno v histórii ľudstva vôbec. Bližšie k jeho úvahám pozri BERMAN, H. J.: op. cit. 10, s. 143. Väčšina autorov sa však zhoduje v závere, že minimálne Graciánova systematika bola značne nejasná a neprehľadná. Cf. napríklad BUŠEK, V.: op. cit. 9, s. 82. Na závery tohto spisu sa často odvolával i spomenutý najuznávanejší teológ kresťanského Západu Tomáš Akvinský, čo malo obdobne predznačovať vysokú Graciánovu autoritu. Cf. CALASSO, E.: *Medio evo del diritto. Vol. 1. Le fonti 396*. Milano : Giuffrè, 1954 a PENNINGTON, K.: op. cit. 14, s. 705–706. Okrem uvedených autorít s Graciánovým dielom bežne pracoval napríklad aj anglický básnik Geoffrey Chaucer († 1400). Cf. KELLY, H. A.: *Love and Marriage in the Age of Chaucer*. New York : Cornell University Press, 1975.

⁹⁶ Cf. PEJŠKA, J.: op. cit. 3, s. 25.

⁹⁷ Cf. SOMERVILLE, R./BRASINGTON, B. C.: op. cit. 16, s. 171 a KAŠNÝ, J.: op. cit. 20, s. 8.

⁹⁸ Cf. KRAJČÍ, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : UMB PF, 1997, s. 9. Veľkosť Graciána je zrejme aj zo skutočností prirovnávania jeho osoby, spolu s Petrom Lombardom (otcom stredovekej scholastickej teológie) a Petrom Comestorom (otcom cirkevnej histórie), k trom bratom tej istej matky (*ex adulterio concipi*). Cf. MICHAL, J.: op. cit. 60, s. 26. Toto obrazné označenie nebolo správne pochopené zrejme už v období stredoveku, na základe čoho sa malo za to, že nejde len o prirovnanie, ale o pravdivý výrok. Cf. CHRISTENSEN, K.: op. cit. 25, s. X.

⁹⁹ Cf. KEJŘ, J.: op. cit. 32, s. 102–103.

¹⁰⁰ Cf. WHITMAN, J. Q.: *The Legacy of Roman Law in the German Romantic Era: Historical Vision and Legal Change*. Princeton : Princeton University Press, 1990, s. 7–9.

¹⁰¹ Cf. BRUNDAGE, J. A.: op. cit. 35, s. 156.

¹⁰² Zaujímavosťou zostáva, že Gracián pracoval pri pojednaniach o procesnom práve veľmi často s falošnými

Katolíckej cirkvi disponoval v období stredoveku výnimočným postavením, čo sa prejavilo i v rozsiahlej agende cirkevných súdov, Dekrét v konečnom dôsledku napomáhal nielen tvorbe nového práva, ale tvaroval aj myslenie právnikov a akademikov, klerikov vrátane pápežov a, hoci nepriamo, i laikov každého statusu.¹⁰³ Jeho vplyv neskončil ani po presadení sa protestantskej reformácie v Európe, keďže viacerí významní protestanti s týmto dielom bežne pracovali a odkazovali naň, na základe čoho ho možno označiť i za súčasť evanjelickej cirkevnej tradície.¹⁰⁴

Summary

Gratian's *Decretum* – Introduction to the Analytical-Translational Essays

Gratian's *Decretum* is the most important source of the history of canon law, whereby the contemporary form of this legal system is not possible to imagine without it. This work achieved such significant influence also on the development of several secular-law institutions and these procedures were relevant especially in the period of applying of the first whole-European legal system of *ius commune*. The article at first characterizes the life and work of Gratian, describes the historical-legal background of the creation of this source, used methods, its structure, ways of quoting, not omitting to point out its next history and place within the frame of systems of the sources of canon law. In addition, it contains legal treatise on the character of this writing and its acceptance by the contemporary canonistics. Because this paper is intended as an introduction to the analytical-translational essays that will be continually published, certain emphasis is given also on the characteristic of Latin

textami. Predovšetkým od autora Pseudo-izidoriánskych dekretálií prijal vysoké procesné (miestami až moderné) štandardy, ktoré boli ešte viac sprisňované pri procesoch s klerikmi. Ani samotný Gracián však napriek skvalitneniu vtedajšieho kánonickoprávneho procesu nepristupoval k vyjasňovaniu procesných pravidiel do všetkých detailov. Napriek tomu bol význam jeho diela pri formovaní rímsko-kánonického procesu enormný. Cf. BALDWIN, J. W.: A debate at Paris over Thomas Becket between Master Roger and Master Peter the Chanter. In *Studia Gratiana*. Vol. 1 (1967), s. 126 a EVANS, G. R.: op. cit. 39, s. 92. Dôvod na dominovanie kánonickoprávnych prvkov v rímsko-kánonickom procese možno nájsť aj v závere, že rímske justiniánske právo neposkytovalo systematické a komplexné procesnoprávne smernice, ktoré by mali na zreteľ prioritne pravidlá prirodzenej spravodlivosti. Podľa viacerých bádateľov navyše kompilátori justiniánskej kodifikácie zámerne okresali väčšinu pasáží zaoberajúcich sa procesnými záležitosťami, ktoré z toho dôvodu nemali stredovekí legisti k dispozícii. Cf. BRUNDAGE, J. A.: op. cit. 35, s. 152.

¹⁰³ Cf. CHRISTENSEN, K.: op. cit. 25, s. IX.

¹⁰⁴ Pokiaľ ide o vplyvy tohto spisu na predstaviteľov protestantskej reformácie, kým Martin Luther († 1546) ho s najväčšou pravdepodobnosťou v roku 1520 spáčil spolu s pápežskou bulou *Exsurge Domine*, Filip Melancthon (*Philipp Melancthon*, † 1560) a Ján Kalvín (*Jehan Chauvin*, † 1564) ho používali bežne. Dekrét bol slovné napadnutý i anglickým básnikom Johnom Donnem († 1631), pretože jeho stopy zostali údajne zreteľne zachované i v právnej tradícii Anglikánskej cirkvi. Pokiaľ ide o svetské právo, vplyv Dekrétu je stále zreteľný v modernom zákonodarstve, a to napríklad v normách týkajúcich sa získania odcudzenej veci v dobrej viere (*bona fide*) treťou stranou. V takýchto kauzách moderné právo buď nasleduje Graciána a silne chráni práva pôvodného držiteľa alebo rímske právo chrániace získanie veci v dobrej viere. Cf. WINROTH, A.: op. cit. 4, s. 2. K ďalším príkladom bližšie pozri e.g. GORDLEY, J./MATTEL, U. A.: „Protecting possession“. In *The American Journal of Comparative Law*. Vol. 44 (1996), s. 293–334; DILLON, J. N.: op. cit. 30, s. 314; MAY, G.: Die Infamie im *Decretum Gratiani*. In *Archiv für Katholisches Kirchenrecht*. Vol. 129 (1959–60), s. 389–408; MAY, G.: Die Anfänge der Infamie im kanonischen Recht. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*. Vol. 47 (1961), s. 77–94 a LANDAU, P.: *Die Entstehung des kanonischen Infamiebegriffs von Gratian bis zur Glossa ordinaria*. Cologne : Böhlau Verlag, 1996.

language used in this work. The main goal of the article is to approximate the legal-historical background of the formation of Gratian's *Decretum* and its characterizing from the point of view of canonist and classical philologist.

Restoratívna justícia a alternatívne tresty z pohľadu probačných a mediačných úradníkov¹

Abstrakt: Príspevok sa zameriava na restoratívnu justíciu a alternatívne tresty vo výskumných súvislostiach, osobitne z pohľadu probačných a mediačných úradníkov. Predmetom tohto príspevku sú teoretické poznatky o úlohách probačných a mediačných úradníkov, ako aj poznatky praktické, ktoré vyplynuli z realizovaného výskumu. Prostredníctvom dotazníka a priamo riadeného rozhovoru sa na ňom zúčastnilo dvadsať probačných a mediačných úradníkov. Cieľom výskumu bolo zistiť ich odpovede na otázky týkajúce sa aplikácie alternatívnych trestov v praxi, identifikáciu eventuality aplikčných problémov, ďalej zistiť pohľad probačných a mediačných úradníkov na slovenskú trestnoprávnu úpravu týchto trestov, ako aj ich názor na alternatívne tresty z hľadiska splnenia účelu trestu.

Kľúčové slová: restoratívna justícia – alternatívne tresty – probácia – mediácia – probačný a mediačný úradník – výskum – dotazník

Úvod

Restoratívna justícia (respektíve obnovujúca justícia) je trestno-politická koncepcia spravodlivosti s odlišným konceptom zaobchádzania s páchatelmi, ktorý je, na rozdiel od klasickej retributívnej trestnej spravodlivosti, založený na obnovení a napravení narušených sociálnych vzťahov. Podľa Zehra sa restoratívna justícia usiluje o maximálnu mieru uzdravenia a obnovy trestným činom narušených vzťahov a s týmto cieľom účastníkom umožňuje spoločne identifikovať spôsobené ujmy a vzniknuté potreby a od nich sa odvíjajúce povinnosti a záväzky.² Restoratívna justícia stojí na princípoch, akými sú podpora a odškodnenie poškodených, vzbudenie pocitu zodpovednosti u páchatelov za spáchané trestné činy, dosiahnutie dialógu medzi poškodeným a páchatelom vedúcim k porozumeniu, napravenie dôsledkov trestného činu, zabránenie recidívy páchatela, reintegrovanie poškodeného a páchatela. Model restoratívnej justície je založený na uplatňovaní alternatívnych sankcií, alternatívnych spôsobov riešenia trestných vecí a zvyrazňovaní pozície a práv obetí trestných činov v priebehu vyrovnania.

Restoratívna justícia a alternatívne tresty sa začali uplatňovať v trestnej politike, predovšetkým západoeurópskych krajín, od konca sedemdesiatych rokov 20. storočia. Postupom času i slovenská trestná justícia, ktorá je založená na tradičnom kontinentálnom procese, bola ovplyvňovaná európskymi trendmi, najmä rozširovaním alternatívnych trestov a odklonov v trestnom konaní. V slovenskom právnom poriadku sa potom objavili prvky restoratívnej justície. Restoratívne opatrenia a postupy sú legislatívne zakotvené v Trestnom zákone (zákon č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov), v Trestnom poriadku (zákon č. 301/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov), ako aj v súvisiacich zákonoch (zákon č. 550/2003 o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov a zákon č. 215/2006 Z. z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi).

¹ Túto prácu podporila Agentúra na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0179-12.

² ZEHR, H.: *The Little Book of Restorative Justice*. Intercourse, PA : Good Books, 2002, s. 37.

Restoratívne prístupy našli svoje uplatnenie i v rámci sankčnej politiky v Slovenskej republike. Pozitívne možno hodnotiť, že v ostatných rokoch sa v našich podmienkach stala restoratívna justícia predmetom záujmu odborných diskusií, témou mnohých vedeckých konferencií a odborných publikácií, v dôsledku čoho došlo k významnému posunu v oblasti informovanosti odbornej verejnosti, aj k zvyšovaniu povedomia u laickej verejnosti o význame restoratívnej justície. Kurilovská v tejto súvislosti uvádza, že restoratívna justícia a alternatívne tresty prinášajú v slovenskom právnom poriadku široké spektrum výhod. K najvýraznejším patrí aktivita odsúdeného pri odstraňovaní ujmy spôsobenej obeťou, jeho aktívny prístup k plneniu povinností a obmedzení, ktoré mu uložil súd, možnosť vykonať trest na slobode, a tým neprerušit' rodinné a ostatné sociálne väzby a pracovné návyky obvineného, nižšie náklady štátu na výkon trestu, k zahladeniu trestu dochádza ich vykonaním a pod.³

1 Probačný a mediačný úradník a jeho úloha pri uplatňovaní restoratívnej justície a alternatívnych trestov

Uvedomujeme si, že účinnosť trestnej politiky nezáleží len na kvalitnej právnej úprave, ale aj na dôslednom uplatňovaní zákonných ustanovení v aplikačnej praxi. Jedným zo subjektov spolupôsobiach v oblasti aplikácie restoratívnej justície a alternatívnych trestov je i probačný a mediačný úradník. Probačná činnosť je významným a pozitívne vnímaným nástrojom prevencie kriminality a resocializácie páchatel'ov.

Probačný a mediačný úradník je súdny úradník, ktorý je štátnym zamestnancom a jeho služobným úradom je súd.⁴ Organizačne a systémovo sú probační a mediační úradníci zaradení k súdnym úradníkom, ktorých status upravuje zákon č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch v znení neskorších predpisov a zákon č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Vybavovanie agendy probácie a mediácie a jej zjednotenie je obsiahnuté vo vyhláske Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 543/2005 Z. z. o Spravovacom a kancelárskom poriadku pre okresné sudy, krajské sudy, špecializovaný trestný súd a vojenské sudy. V trestnom konaní plní probačný a mediačný úradník úlohy probácie a mediácie, iné úlohy ustanovené Trestným poriadkom (zákonom č. 301/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov) a zákonom č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Probačný a mediačný úradník napomáha tomu, aby trestná vec mohla byť vo vhodných prípadoch prejednaná v niektorom z osobitných spôsobov trestného konania alebo aby mohol byť uložený a riadne vykonaný trest nespojený s odňatím slobody, alebo aby mohla byť väzba nahradená iným vhodným opatrením. V záujme toho probačný a mediačný úradník obstaráva podklady týkajúce sa osoby obvineného o jeho rodinnom, sociálnom a pracovnom prostredí; utvára podmienky na rozhodnutie o podmieňenom zastavení trestného stíhania alebo schválení zmiernu; uskutočňuje úkony na účely uzavretia dohody medzi poškodeným a obvineným o náhrade škody vzniknutej trestným činom, alebo na účely odstránenia ujmy, ktorá vznikla trestným činom; vykonáva dohľad nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej lehoty a kontrolu výkonu trestov nespojených

³ KURILOVSKÁ, L.: Probačný a mediačný úradník. In STRÉMY, T./KURILOVSKÁ, L./VRÁBLOVÁ, M.: *Restoratívna justícia*. Praha : Leges, 2015, s. 284.

⁴ ČENTĚŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť*. Šamorín : Heuréka, 2012, s. 111.

s odňatím slobody; uskutočňuje ďalšie úkony pri výkone probácie a mediácie v trestnom konaní.⁵

V rámci alternatívnych opatrení, konkrétne alternatívnych trestov plní probačný a mediálny úradník najmä probačnú činnosť. Činnosť probačného úradníka sa skladá z kombinácie prvkov kontroly a dozoru, pomoci a poradenstva. Primárnou úlohou probácie v trestnom konaní je dozeráť na obvineného/odsúdeného, aby akceptoval a dodržiaval uložené sankcie, ďalej znižovať možnosti ďalšej trestnej činnosti a snažiť sa o jeho opätovné integrovanie do spoločnosti. V rámci kontroly probačný a mediálny úradník informuje súd o správaní páchateľa počas skúšobnej lehoty, najmä či vedie riadny život, dodržiava stanovené obmedzenia a povinnosti, či nepácha trestné činy alebo priestupky, ako aj o výsledkoch spolupráce medzi probačným a mediálnym úradníkom a páchateľom. Pomoc a poradenstvo zo strany probačného a mediálneho úradníka spočíva v pozitívnom a aktívnom vedení páchateľa k zvyšovaniu kvality jeho života, motivácii k jeho vlastnej sebarealizácii, ako aj v pomoci prekonávania problémov v záujme zabránenia opätovnému páchaniu trestnej činnosti.⁶

Probáciu realizuje probačný a mediálny úradník pri uložení alternatívnych sankcií, a to pri podmienenom odklade výkonu trestu odňatia slobody a podmienenom odklade výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom; pri výkone trestu povinnej práce, pri výkone trestu domáceho väzenia, pri výkone zákazu činnosti (ak je súčasťou probačného dohľadu); pri výkone trestu zákazu účasti na verejných podujatiach. Osobitne budeme venovať našu pozornosť výkonu trestu domáceho väzenia a trestu povinnej práce. Trest domáceho väzenia nevytvára prekážku pre opätovné začlenenie páchateľa do spoločnosti, naopak, môže mu účinne napomôcť. Z finančného hľadiska je pobyt odsúdeného v obydlí lacnejší ako výkon nepodmieneného trestu odňatia slobody. Odsúdený pri výkone trestu domáceho väzenia môže naďalej pracovať a životné náklady si hradí sám. Rovnako sa zvyšujú aj šance pre poškodeného v otázke vymožitelnosti náhrady škody. Trest povinnej práce je tiež vhodnou alternatívou k trestu odňatia slobody, keďže jeho vykonanie nie je spojené s neprímeraným zásahom do práv odsúdeného. Uložením tohto druhu trestu nie je odsúdený vytrhnutý zo spoločnosti, učí sa „pracovať bez nároku na mzdu a pre spoločnosť“. Pozitívom je aj zamyslenie sa odsúdeného nad následkami svojho konania a pochopenie, aký dosah na neho samého a jeho rodinu či okolie mal konflikt so zákonom, v optimálnom prípade po výkone povinnej práce zažíva pocit užitočnosti a zmysluplnosti.

V zmysle § 2 ods. 1 zákona o probačných a mediálnych úradníkoch sa probáciou rozumie „1. kontrola, organizovanie a výkon probačných programov u obvinených, obžalovaných alebo odsúdených, ktorých súčasťou sú uložené povinnosti a obmedzenia, 2. kontrola uložených trestov alebo obmedzení, ktorých súčasťou je probačný alebo ochranný dohľad, 3. činnosť súvisiaca so zabezpečením predbežného šetrenia u obvineného, 4. organizovanie, koordinovanie a výkon trestu povinnej práce a trestu domáceho väzenia, 5. dohľad nad správaním obvineného, ak sa na dosiahnutie ochrany a posilnenia probácie použijú technické prostriedky, 6. pomáhajúce poškodenému, ak ide o zákaz priblíženia alebo zdržiavania sa v blízkosti obydľia poškodeného, 7. pomáhajúce obvinenému v súvislosti s probáciou, aby viedol riadny život a vyhovel podmienkam, ktoré sú mu uložené rozhodnutím prokurátora

⁵ § 3 ods. 1 zák. č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediálnych úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁶ JALČ, A.: Hmotnoprávny a procesnoprávny pohľad na niektoré problémy trestu domáceho väzenia a trestu povinnej práce. In STRĚMÝ, T. (ed.): *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej konferencie*. Praha : Leges, 2014, s. 262–285.

alebo súdu v trestnom konaní“. S poukazom na zákonné ustanovenie § 2 ods. 2 citovaného zákona sa mediáciou rozumie „mimosúdne sprostredkovanie riešenia sporu medzi poškodeným a obvineným“.

Probácia a mediácia predstavujú účinné nástroje spôsobilé svojou aplikáciou významnou mierou ovplyvniť správanie páchatela v pozitívnom smere. Na základe poznatkov o spáchanom trestnom čine a o osobe obvineného, získaných počas mediácie, je probačný a mediálny úradník spôsobilý posúdiť vhodnosť uloženia konkrétneho alternatívneho trestu, čím môže v prípravnom konaní uľahčiť prácu prokurátora v konaní o dohode a vine a treste⁷, ako aj prácu sudcu pri rozhodovaní o konkrétnom treste v konaní pred súdom. Výsledkom mediácie, okrem procesných odklonov, môže byť aj uloženie trestu nespojeného s odňatím slobody či nahradenie väzby iným vhodným opatrením. Probačný a mediálny úradník môže prostredníctvom mediácie významným spôsobom ovplyvniť priebeh trestného konania, a to najmä pokiaľ ide o procesné odklony, akými sú zmier a podmienené zastavenie trestného stíhania.

2 Výskumná sonda – restoratívna justícia a alternatívne tresty z pohľadu probačných a mediálnych úradníkov

Riešiteľský kolektív členov Katedry trestného práva a kriminológie, Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, v rámci projektu Agentúry na podporu výskumu a vývoja (zmluva č. APVV-0179-12) s názvom „Restoratívna justícia a systém alternatívnych testov v podmienkach Slovenskej republiky“ sa podujal v druhej etape – fáze vlastného výskumu zmapovať danú problematiku vo výskumných súvislostiach. Vzhľadom na mimoriadny význam a úlohu probačných a mediálnych úradníkov, ako kľúčových subjektov participujúcich na uplatňovaní restoratívnej justície a alternatívnych trestov v aplikačnej praxi, bolo jednou z čiastkových úloh výskumnej časti skúmanie restoratívnej justície a alternatívnych trestov z ich pohľadu.

Zvolenými metódami vedeckého výskumu boli dotazník a priamo riadený rozhovor s probačnými a mediálnymi úradníkmi. Dotazníkové skúmanie bolo zamerané na týchto odborníkov spolupôsobiacich v oblasti aplikácie restoratívnej justície a alternatívnych trestov. V štádiu prípravy dotazníka boli využité pološtandardizované rozhovory s vybranými probačnými a mediálnymi úradníkmi. V súlade so zameraním výskumnej úlohy boli v rámci technicko-organizačného zabezpečenia výskumu naformulované položky dotazníka a body rozhovoru. Oslovených bolo všetkých 70 probačných a mediálnych úradníkov pôsobiacich na území Slovenskej republiky, ktorých zoznam vedie Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. Výskumný súbor tvorilo 20 probačných a mediálnych úradníkov, ktorí sa zapojili do dotazníkového prieskumu. Napriek nízkej účasti respondentov (i.e. 28,5 %), považujeme výskumný súbor s ohľadom na účel expertného dotazníkového prieskumu za dostatočný. V záujme získania základnej predstavy o zložení výskumného súboru boli súčasťou dotazníka i otázky týkajúce sa veku respondenta, pohlavia a regiónu, v ktorom pôsobí. Priemerný vek respondentov predstavoval 45 rokov (najviac 62 rokov, najmenej 25 rokov). Z hľadiska pohlavia výskumný súbor tvorilo 15 žien a 5 mužov.

Do riešenia výskumnej úlohy sa zapojilo 20 probačných a mediálnych úradníkov

⁷ FÁBRY, A.: *Úvod do penológie*. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2006, 176 s.

pracujúcich na nasledujúcich okresných súdoch: Okresný súd Levice, Okresný súd Žiar nad Hronom, Okresný súd Nitra, Okresný súd Piešťany, Okresný súd Prešov (dvaja PMú), Okresný súd Trenčín (dvaja PMú), Okresný súd Zvolen, Okresný súd Ružomberok, Okresný súd Dolný Kubín, Okresný súd Považská Bystrica, Okresný súd Dunajská Streda, Okresný súd Čadca, Okresný súd Stará Lubovňa, Okresný súd Žilina, Okresný súd Banská Bystrica, Okresný súd Rožňava a dvaja probační a mediační úradníci bez uvedenia príslušného okresného súdu, kde pôsobia.

Poverení členovia riešiteľského tímu sa snažili prostredníctvom dotazníka a riadeného rozhovoru s probačnými a mediačnými úradníkmi zistiť odpovede na otázky týkajúce sa aplikácie alternatívnych trestov v praxi, identifikáciu eventuálnych aplikačných problémov, ďalej zistiť pohľad týchto úradníkov na slovenskú trestnoprávnu úpravu alternatívnych trestov, ako aj ich názor na alternatívne tresty z hľadiska splnenia účelu trestu. Dotazník obsahoval 10 otázok⁸, 9 uzavretých otázok a 1 poloopenú otázku, pričom v závere dotazníka mohli respondenti uviesť aj ďalšie poznámky, respektíve komentár.

Prvá skupina otázok bola zameraná na zistenie postoja probačných a mediačných úradníkov k podstate alternatívnych trestov z hľadiska naplnenia účelu trestu, ako aj z hľadiska účinnosti a vplyvu alternatívnych trestov na osobnosť páchatela. Na otázku „či je podľa názoru probačných a mediačných úradníkov uloženie alternatívnych trestov dostatočné z pohľadu naplnenia účelu trestu – generálnej prevencie“, kladne odpovedala viac ako polovica respondentov (13 PMú, i.e. 65 %). Takmer obdobne odpovedali i na ďalšiu otázku, keď viac ako polovica opýtaných probačných a mediačných úradníkov (12 PMú, i.e. 60 %) považovala resocializáciu páchatela výkonom alternatívneho trestu za dostatočnú. Pozitívne vnímanie alternatívnych trestov z ich strany sa najvýraznejšie prejavilo pri odpovedi na otázku „či sa podarilo rozšírením alternatívnych trestov posilniť zásadu, podľa ktorej je nepodmienečný trest odňatia slobody prostriedkom *ultima ratio* uplatňujúci sa len vtedy, keď iné, menej závažné prostriedky boja proti zločinnosti zlyhali“. V odpovedi na položenú otázku sa takmer všetci probační a mediační úradníci (17 PMú, i.e. 85 %) zjednotili na kladnej odpovedi. Odpovede respondentov preukázali, že probační a mediační úradníci zastávajú pozitívny postoj k restoratívnej justícii a alternatívnym trestom. Restoratívna justícia je vhodným nástrojom riešenia na zníženie kriminality, odbremenenie súdov, zvýšenie účinnosti trestov a zvýšenie ochrany obetí. Možno sa oprávnene domnievať, že neustále zvyšovanie informovanosti a povedomia o výhodách restoratívnej justície a alternatívnych trestov sa odzrkadlilo i v stotožnení sa respondentov s uvedenými inštitútmi.

Nevyhnutným predpokladom na efektívne využívanie alternatívnych trestov je kvalitná právna úprava, preto ďalšia otázka smerovala k zisťovaniu mienky probačných a mediačných úradníkov „či považujú právnu úpravu alternatívnych trestov za dostatočnú“.

⁸ Otázka č. 1: Je podľa vášho názoru ukladanie alternatívnych trestov v praxi dostatočne aplikované? Otázka č. 2: Je podľa vášho názoru uloženie alternatívnych trestov dostatočné z pohľadu naplnenia účelu trestu generálnej prevencie? Otázka č. 3: Považujete resocializáciu páchatela výkonom alternatívneho trestu za dostatočnú? Otázka č. 4: Existujú podľa vášho názoru prekážky aplikačnej praxe pri ukladaní alternatívnych trestov? (ak áno, uveďte aké) Otázka č. 5: Považujete právnu úpravu alternatívnych trestov za dostatočnú? Otázka č. 6: Podarilo sa rozšírením alternatívnych trestov posilniť zásadu, že nepodmienečný trest odňatia slobody je *ultima ratio*, ktorý treba uplatniť len vtedy, keď iné, menej závažné prostriedky boja proti zločinnosti zlyhali? Otázka č. 7: Je podľa vášho názoru dostatok ponúkaných pracovných príležitostí na vykonanie trestu povinnej práce? Otázka č. 8: Považujete spoluprácu medzi orgánmi činnými v trestnom konaní, súdom a probačným a mediačným úradníkom za dostatočnú? Otázka č. 9: Mala by sa podľa vás pre skvalitnenie práce oddeliť probačná služba od mediačnej služby, i.e. vznik dvoch nezávislých úradov? Otázka č. 10: Považujte v súčasnosti ukladanie trestu domáceho väzenia zo strany súdov v pôsobnosti vášho obvodu za dostatočné?

I v tomto prípade sa prevažná väčšina (16 PMú, i.e. 80 %) súhlasne vyjadrila k priaznivému stavu právnej úpravy. Odpovede respondentov preukázali, že probační a mediační úradníci hodnotili vytvorené legislatívne podmienky pre aplikáciu restoratívnej justície a alternatívnych trestov kladne.

Ďalšia séria otázok sa týkala samotného využívania alternatívnych trestov v praxi a prípadných aplikačných problémov. Na otázku „či je podľa názoru probačných a mediačných úradníkov ukladanie alternatívnych trestov v praxi dostatočne aplikované“, má viac ako polovica (13 PMú, i.e. 65 %) negatívnu mienku. S uvedeným súvisela aj ďalšia otázka smerujúca „k zisteniu eventuálnych existujúcich prekážok aplikačnej praxe pri ukladaní alternatívnych trestov“. Takmer 3/4 opýtaných (14 PMú, i.e. 70 %) boli toho názoru, že v aplikačnej praxi existujú viaceré prekážky neumožňujúce efektívne využívanie alternatívnych trestov, príkladom uvádzajú: „pretrvávajúce nestotožnenie sa s filozofiou alternatívnych trestov, ako aj odklonov v trestnom konaní zo strany sudcov a prokurátorov“, „sudcovia nie sú naplno stotožnení s ukladáním týchto trestov“, „počas víkendov je IPŠ nevykonateľný, pretože probační a mediační úradníci nie sú k dispozícii“ a „rigidnosť súdov“. Odpovede respondentov preukázali, že probační a mediační úradníci evidujú viaceré prekážky vyskytujúce sa aplikačnej praxi.

Z hľadiska alternatívnych trestov bola pozornosť venovaná aj vybraným druhom trestov – trestu domáceho väzenia a trestu povinnej práce. Dopytujú sa na názor probačných a mediačných úradníkov „či považujú v súčasnosti (výskum bol realizovaný v roku 2016 – poznámka autora) ukladanie trestu domáceho väzenia zo strany súdu, v pôsobnosti ktorého pracujú, za dostatočné“, sa takmer všetci (19 PMú, i.e. 95 %) zhodli na negatívnej odpovedi. Odpovede respondentov potvrdzujú aj reálne štatistické údaje Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky týkajúce sa ukladania trestu domáceho väzenia, z ktorých je zrejme jeho ukladanie vo veľmi nízkych počtoch.⁹ V súvislosti s aplikáciou ďalšieho alternatívneho trestu – trestu povinnej práce – sme zisťovali „či je podľa názoru probačných a mediačných úradníkov dostatok ponúkaných pracovných príležitostí pre vykonanie trestu povinnej práce“. V tomto prípade sa viac ako polovica respondentov (12 PMú, i.e. 60 %) zhodla na tom, že pracovných príležitostí je dostatok. Ich odpovede vypovedajú aj o tom, že dostatok pracovných príležitostí má priamy vplyv na ukladanie trestu povinnej práce, čo sa odzrkadľuje i v jeho početnom využívaní.¹⁰

Keďže probační a mediační úradníci sú kľúčovými subjektmi participujúcimi na uplatňovaní restoratívnej justície a alternatívnych trestov v aplikačnej praxi, zaujímal nás ich názor „či považujú za dostatočnú ich vzájomnú spoluprácu s orgánmi činnými v trestnom konaní a súdmi“. Z odpovedí je zrejme, že väčšina opýtaných (13 PMú, i.e. 65 %) je so spoluprácou spokojná a považuje ju za dostatočnú. Prostredníctvom poslednej otázky sme sa snažili zmapovať názor probačných a mediačných úradníkov na skutočnosť „či by sa mala v záujme skvalitnenia ich práce oddeliť probačná služba od mediačnej služby, v dôsledku čoho by vznikli dva nezávislé úrady“. V odpovedi na položenú otázku sa probační a mediační úradníci nezhodli, keďže polovica z nich bola za oddelenie úradov, druhá polovica za zachovanie súčasného stavu.

⁹ Podľa štatistických údajov Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky bol trest domáceho väzenia ukladaný takto: v roku 2007 – 25, v roku 2008 – 28, v roku 2009 – 51, v roku 2010 – 59, v roku 2011 – 28, v roku 2012 – 25, v roku 2013 – 21, v roku 2014 – 17, v roku 2015 – 16 trestov domáceho väzenia.

¹⁰ Podľa štatistických údajov Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky bol trest povinnej práce ukladaný takto: v roku 2007 – 349, v roku 2008 – 578, v roku 2009 – 830, v roku 2010 – 1352, v roku 2011 – 2265, v roku 2012 – 3123, v roku 2013 – 3581, v roku 2014 – 3351, v roku 2015 – 3037 trestov povinnej práce.

Záver

Kvalitné fungovanie systému trestnej justície závisí od vzájomnej spolupráce jednotlivých subjektov trestného konania, ktoré potom vedie k naplneniu cieľov restoratívnej justície. Probační a mediační úradníci plnia mimoriadne dôležitú úlohu, preto sa treba neustále usilovať o zlepšenie nielen materiálno-technických a organizačných podmienok, ale aj personálne posilniť ich stavy a vyriešiť problém ich pracovného preťaženia. Lubelcová uvádza, že pre efektívne a účinné aplikačné pozadie restoratívnej spravodlivosti nestačí uvedenie pertraktovaných inštitútov do právneho rámca, ale nevyhnutná je starostlivosť o dostatočné personálne pokrytie, stála vzdelávacia, metodická, poradenská a supervízna podpora mediačných pracovníkov a vytvorenie podmienok pre ponuku nadväzujúcich sociálnych programov a špeciálnych služieb.¹¹

Článok sumarizuje výsledky výskumu realizovaného v roku 2016. Predmetom výskumu bola restoratívna justícia a alternatívne tresty z pohľadu probačných a mediačných úradníkov. Do výskumu sa zapojilo 20 probačných a mediačných úradníkov, priemerný vek respondentov predstavoval 45 rokov, z hľadiska pohlavia 15 žien a 5 mužov. Dotazník obsahoval 10 otázok. Odpovede respondentov preukázali, že väčšina probačných a mediačných úradníkov (60–85 % opýtaných) zastáva pozitívny postoj k restoratívnej justícii a alternatívnym trestom. Restoratívna justícia je vhodným nástrojom riešenia na zníženie kriminality, odbremenenie súdov, zvýšenie účinnosti trestov a zvýšenie ochrany obetí. Zvyšovanie informovanosti a povedomia o význame restoratívnej justície prispelo k stotožneniu sa respondentov s uvedenými inštitútmi. Pokiaľ ide o právnu úpravu, 80 % opýtaných považuje právnu úpravu alternatívnych trestov za dostatočnú. Na strane druhej až 3/4 opýtaných je toho názoru, že v aplikačnej praxi existujú viaceré prekážky, ktoré znemožňujú efektívne využívanie alternatívnych trestov. S tým súvisí i nedostatočné využívanie alternatívnych trestov (65 % opýtaných), osobitne trestu domáceho väzenia (95 % opýtaných). Pokiaľ ide o výkon trestu povinnej práce, situácia je lepšia. Priamy vplyv na ukladanie trestu povinnej práce má dostatok pracovných príležitostí, o čom je presvedčených vyše polovice opýtaných (60 %). Pozitívne hodnotíme skutočnosť, že väčšina opýtaných (65 %) považuje spoluprácu probačných a mediačných úradníkov so súdmi a orgánmi činnými v trestnom konaní za dostatočnú a uspokojivú.

Summary

Restorative Justice and Alternative Punishments from the Point of View of Probation and Mediation Officers

The article summarizes the results of research conducted in the year of 2016. The research was focused on the restorative justice and alternative punishments in the context of probation and mediation officers. Into the research activity has joined 20 probation and mediation officers, the average age of the respondents was 45 years old (between 62 years to 25 years old) in terms of gender 15 women and 5 men. The questionnaire contained 10 questions.

¹¹ LUBELCOVÁ, G.: Teoretické a aplikačné pozadie modelu restoratívnej spravodlivosti. In STRÉMY, T. (ed.): *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej konferencie.* Praha : Leges, 2014, s. 91.

Respondents' answers indicated that most probation and mediation officers (60–85 % of respondents) take a positive attitude to restorative justice and alternative punishments. Restorative justice is a useful tool to the reduction of crime, the relief of the court system, increase the efficiency of penalties and increase the protection of victims. Raising awareness of the importance of restorative justice has contributed to the identification of respondents with these institutes. With regard to the legislation – 80 % of respondents consider that the system of alternative punishments is adequate. On the other hand, 3/4 of respondents are of the opinion that still exist several barriers which have effect on less uses of alternative sentences. It has also influence on the insufficient use of alternative penalties (65 % of respondents), especially the sentence of house arrest (95 % of respondents). With regard to the punishment of compulsory labor – the situation is much better. Direct impact on the sentence of compulsory labor has enough job opportunities what we are convinced together with more than half of respondents (60 %). We appreciate the fact that the majority of respondents (65 %) think that the cooperation of probation and mediation officers with the courts, prosecutors and police is adequate.

Bibliografia:

- DIANIŠKA, G./STRÉMY, T./VRÁBLOVÁ, M. a kol.: *Kriminológia*. 3. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2016;
- DÜNKEL, F./GRZYWA-HOLTEN, J./HORSFIELD, P. (eds.): *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters. Vol. 1*. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg, 2015;
- KARABEC, Z. (ed.): *Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003;
- STRÉMY, T. (ed.): *Restorativná justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha : Leges, 2014;
- STRÉMY, T. (ed.): *Restorativná justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Trnava : Leges, 2015;
- STRÉMY, T./KURILOVSKÁ, L./VRÁBLOVÁ, M.: *Restorativná justícia*. Praha : Leges, 2015.

Miriam Laclavíková/Štefan Siskovič

Správa z medzinárodnej vedeckej konferencie: XX Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Kultura Europy Środkowej” na tému „Rola arystokracji w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska”, konanej v dňoch 17.–18. novembra 2016 v Zabrze, Poľsko

Poľská akadémia vied (PAN), oddelenie Katowice, Poľské Towarzystwo Historyczne, oddelenie Katowice a mesto Zabrze po dvadsiaty krát privítalo významné vedecké podujatie z cyklu „Kultura Europy Środkowej”. Témou jubilejného ročníka sa stala z historického a právnohistorického hľadiska prítažlivá téma šľachty a jej úlohy v pomeroch strednej Európy, s osobitným zreteľom na oblasť horného Sliezska „Rola arystokracji w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska”. Téma získala mimoriadnu prítažlivosť aj vzhľadom na pretrvávajúce diskusie o používaní či nepoužívaní šľachtických titulov v európskych podmienkach. Predmetná téma sa pred pár rokmi riešila aj na európskej úrovni a Súdny dvor Európskej únie potvrdil (pri posudzovaní súladu rakúskeho zákona o zrušení šľachtictva z roku 1919 s právom EÚ) prípustnosť zákazu šľachtických titulov z pohľadu práva Európskej únie. Zaujímavým v tejto súvislosti je, že na Slovensku je v platnosti ešte stále (či už na úrovni obsoľtej právnej normy alebo na úrovni *lex imperfecta*, teda normy bez sankcie) zákon č. 61/1918 Zb. o zrušení šľachtictva, radov a titulov. Uvedené skutočnosti dokazujú fakt a potrebu chápania práva v jeho súvislostiach, a aj v tých historických.

Rokovanie konferencie prebehlo v historických priestoroch budovy Divadla a budovy Múzea baníctva v Zabrze v dňoch 17.–18. novembra 2016 a už na úvod môžeme za účastníkov konferencie konštatovať jej mimoriadne zaujímavý priebeh, ktorý umocnila atmosféra historických priestorov a prítomnosť erudovaných prednášajúcich z rôznych vedných odborov. Otvorenie rokovania konferencie sa nieslo v slávnostnom duchu jubilejného 20. ročníka podujatia, v rámci ktorého odznali prejavy a poďakovania organizátorom a osobám, ktoré sa pričínili nielen o založenie tejto tradície, ale aj o jej udržanie. Osobitnú vďaku si rozhodne zaslúži prof. dr hab. Antoni Barciak, ktorý sa zaslúžil nielen o vznik daného cyklu vedeckých podujatí, ale aj o ich pokračovanie do dnešných čias. S plenárnym referátom vystúpila prof. dr hab. Ewa Chojecka, emeritná profesorka Sliezskej univerzity v Katoviciach, Vo svojom príspevku na tému „Arystokratyczne rezydencje górnośląskie – współczesne miejsca pamięci i niepamięci“ zaujímavo predstavila a obrazovo zdokumentovala šľachtické rezidencie Horného Sliezska (už zničené alebo v súčasnosti obnovené) z hľadiska dejín umenia a architektúry. Nasledujúci plenárny referát predniesol prof. dr hab. Sławomir Gawlas (Varšava) na širšie formulovanú tému „Arystokracja na ziemiach polskich, przeszłość i pamięć“, ktorou poukázal na zásadnú a kľúčovú úlohu šľachty v poľských historických reáliách, jej značnú rôznorodosť a politickú moc. Príspevok vytvoril vhodné predpolie pre nasledujúcu panelovú diskusiu, ktorá si stanovila širšie formulovanú tému postavenia, miesta a významu šľachty (aristokracie) v strednej Európe do Prvej svetovej vojny (s osobitným zreteľom na Horné Sliezsko). Zaujímavé bolo rozvrstvenie a profesijná orientácia jednotlivých panelových diskutujúcich z oblasti dejín stredoveku, novoveku, ale aj najnovších dejín, z oblasti dejín umenia a politiky (prof. dr hab. Ewa Chojecka, prof. dr hab. Bogusław Dybaś, prof. dr hab. Tomasz Fałęcki, prof. dr hab. Wojciech Iwańczak,

prof. dr hab. Tomasz Shramm, prof. dr hab. Jerzy Wyrozumski). Osobitný prínos mala účasť Macieja Radziwiłła, potomka slávneho šľachtického rodu a jeho osobné spomienky, hodnotenia, kritické a polemické postoje k prezentovaným tézám. Diskutujúci sa tiež zamerali na vysvetlenie pojmov ako aristokracia, šľachta a zemianstvo. Diskusia bola nesmerne živá a dynamická, so zaujímavými postojmi k používaniu/nepoužívaniu šľachtických titulov v podmienkach súčasnej Európy.

V poobedňajších hodinách sa rokovanie konferencie prenieslo do budovy Múzea baníctva. V rámci počiatočných referátov orientovaných na oblasť stredoveku ako prvé odznelo vystúpenie prof. dr hab. Mareka Cetwińskiego (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie) na tému „*Parentibus non valde nobilibus*“ s podtitulom „Księga henrykowska o mechanizmach wyłaniania śląski chelit“, na ktoré nadviazalo vystúpenie prof. dr hab. Sławomira Gawlasa (Uniwersytet Warszawski) „Problem genetyzacji możnowładztwa i prawa rycerskiego w Polsce“. Do uhorských dejín nás preniesla prof. dr hab. Adrienne Körmendy (Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusku) s témou postavenia uhorských magnátov v čase panovania dynastie Anjouovcov. Nasledujúci referenti – Dr hab. Wojciech Mrozowicz (Uniwersytet Wrocławski), Dr Marek Stawski sa venovali poľským šľachtickým pomerom aj na báze kazuistiky jednotlivých predstaviteľov obdobia vrcholného stredoveku. Podvečerný blok príspevkov sa zaoberal šľachtou v poľsko-slovensko-českých súvislostiach a začal sa vystúpením Dr hab. Bogusława Czechowicza, prof. UO (Uniwersytet Hradec Králové; Uniwersytet Opolski) a Prof. PhD. Marie Bláhovej, DrSc. (Univerzita Karlova v Prahe), približujúcim aj postavenie a úlohu českej šľachty v stredovekej historiografii. Slovenské reálie a úlohu rodu Thurzovcov predstavil prof. dr hab. Józef Ciągwa (Uniwersytet Śląski w Katowicach) a na záver zaujímavý a podnetný príspevok k slávnostiam organizovaným na kráľovskom dvore, ako napríklad krsty, svadby a pohreby, predniesla prof. dr hab. Beata Wojciechowska (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) „Uroczystości dworskie Jagiellonów w świetle Roczników Jana Długosza“.

Druhý konferenčný deň otvoril nasledujúcu historickú epochu – novovek, príspevkami Ks. prof. dr hab. Waldemara Graczyka (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), prof. dr hab. Andrzeja Rachuba (Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk), prof. dr hab. Jolanty M. Marszalskiej (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) a prof. dr hab. Andrzeja Stroynowskiego (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie). Osobitostiam a predstaviteľom jednotlivých šľachtických rodov sa venovali príspevky Mgr. Grzegorza Madeja (Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej) „Bielscy Sułkowsy – pomiędzy lojalizmem a duchem rewolucji“ a Dr hab. Dariusza Nawrota, prof. UŚ (Uniwersytet Śląski w Katowicach) „Rola księcia Friedricha Ferdinanda Anhalt Koethen-Pless w mobilizacji Śląska przeciwko Napoleonowi w 1806/1807 i 1813 roku“. Oba príspevky zaujali aj osobitnou grafickou prezentáciou, ktorá v poslucháčoch umocnila dojmy z historického pozadia a osobných pomerov života šľachtických rodov. Uhorské a československé právne dejiny svojimi príspevkami obsiahli doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD., Prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc. a JUDr. Mgr. Štefan Siskovič, PhD. (všetci Trnavská univerzita). Zamerali sa v nich na oblasť majetkových vzťahov medzi šľachtickými manželmi a na proces zrušenia šľachtických privilégií v podmienkach Uhorska a Československa.

Poobedňajší blok príspevkov druhého dňa konferencie sa posunul do obdobia konca novoveku a novších dejín a v rámci neho odzneli príspevky Mgr. Romualda Kubicielea „Promnitzów w rozwoju pszczyńskiego państwa stanowego“ a Dr hab. Bogumiły Burda, prof. UZ (Uniwersytet Zielonogórski) na tému spôsobu a reálneho obsahu šľachtického

vzdelávania v Sliezske „Akademia Rycerska. Droga edukacyjna arystokracji polskiej przez Śląsk“. Prof. dr hab. Stefan Ciara (Uniwersytet Warszawski) predstavil peripetie jedného šľachtického manželstva na báze historických reálií „Ze Śląska na Pomorze Gdańskie. Małżeństwo Jakuba Wejhera z Anną Elżbietą Schaffgotsch (Ratyzbona 28 X 1636) i jego konsekwencje“. Biskup prof. dr hab. Jan Kopiec (Uniwersytet Opolski) otvoril tému vzťahov šľachty a Katolíckej cirkvi „Czy postawa górnośląskiej arystokracji względem Kościoła katolickiego była altruistycznym stanowiskiem?“ Novú industriálnu éru a meniacu úlohu šľachty v nej na báze rodov Hohenzollernovcov a Donnermarckovcov s osobitnými konotáciami k Hornému Sliezske reflektovali príspevky Dr hab. Rafała Kowalczyka (Uniwersytet Łódzki) a Dr Arkadiusza Kuzio-Podruckeho. Premeny šľachtickej spoločnosti v rakúskej časti Sliezska si všímal Mgr. Jiří Brňovják, Ph.D., (Uniwersytet Ostrawski). Obdobie po Druhej svetovej vojne a osudy poľskej aristokracie v danom období nám v príspevku priblížil Dr hab. Zygmunt Woźniczka (Uniwersytet Śląski w Katowicach) a Dr Radosław Domke (Uniwersytet Zielonogórski) a prof. dr hab. Andrzej Małkiewicz (Uniwersytet Zielonogórski). Osobitným problémom sa aj z hľadiska archívnictva venovali dva záverečné príspevky Dr Olgy Oseredchuk (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki) a Dr Romana Stelmacha (Archiwum Państwowe we Wrocławiu).

Predstavené vedecké podujatie potvrdilo záver o nutnosti interdisciplinárneho pohľadu pri skúmaní historických tém. Uvedené osobitne platí pri témach orientovaných na výskum sociálnych vrstiev, keďže až multidisciplinarita pohľadu nám môže odhľadiť viac z daných historických reálií na potvrdenie alebo vyvrátenie našich záverov a téz. Je to odvážna výzva, ale jej výsledky sú nepomerne hodnotnejšie. Toto konštatovanie plne platí o konferenciách organizovaných Poľskou Akadémiou vied, oddelením Katowice v rámci cyklu „Kultura Europy Środkowej“, na ktorých sme mali možnosť uviesť sa ako aktívni účastníci.

Branislav Borovský

Review of the conference on “Character education and digital lifestyles”.
Professional course in Rome, 18th–20th October 2016

New technologies are hugely influential tools in our modern societies. In the last few decades there has been a sharp increase in the development of social networking websites, smart phones, tablets and their accessories, to name but a few. The Internet is a powerful tool that enables people to communicate all around the world. Practically the majority of western and eastern civilization is dependent upon it. When looking for a new job, writing an article or just getting in touch with friends, we use modern technologies that were completely unknown to human kind a century ago. Governments, public and private companies, households and individuals, all are massively connected to the networks and they are interrelated with all the others. The boost in the digital world brings challenges and raises questions that need to be responded adequately.

A human being asks crucial questions and at the same time looks for appropriate answers. As Aristotle put it, “All men by nature desire to know”¹. The world around us is a constant source of questions: What is the meaning of existence? What are we looking for in our lives? Should we seek happiness? What is happiness? How do the different elements of nature work? These and many other questions are raised daily in our heads and lead us to look for suitable answers. The great number of the Internet sources available makes it easier to investigate and get the desired information within minutes, sometimes even within seconds. But a tremendous amount of information does not necessarily mean clearness and authenticity of ideas. Paradoxically, a lot of information may cause lack of transparency, insecurity and disinformation. Where to look for proper information in a sea full of sources?

We always desire to know, and apart from that we want to do the right thing. According to the classical concept of virtues, happiness lies in a virtuous life². The character of a person may therefore be defined as a set of good habits or bad habits which together with the temperament form the personality. From this perspective, good character means living a virtuous life; bad character is the result of a vicious, depraved life. Each action that we take forms a habit, and the habit is either a good one (and is called virtue) or a bad one (called vice). We can undoubtedly say that character is a dynamic part of our personality, because it may change to a certain extent.

Education is a life-long engagement and we dare to say it never ends. How do character and education fit together? To put it bluntly, character may be taught, and for that reason the process of education is needed. The virtue of prudence leads us to desire not only knowledge, but also to educate our habits and form them according to a virtuous way of life.

¹ Arist. *Metaph.* I,1.

² Aristotle holds the belief that “happiness is an activity according to virtue” or defines it as well as “an action in accordance with reason”. Arist. *Eth. Nic.* I,1098b,30; X. When speaking about happiness in his works, he uses a Greek word *εὐδαιμονία*; when speaking about virtue, he uses another Greek word *ἀρετή* (original meaning: excellence). His teacher Plato argues that those people who act morally are the only ones who can be truly happy. Cf. Plat. *Resp.* X,612b. Socrates was the master of Plato who claimed that the key to happiness is to turn attention away from the body and towards the soul, which is linked to virtue. Cf. Plat. *Symp.*

The importance of family in the first place, and the role of other educators (mainly school, but also churches or clubs for kids, for example) in the second place, are palpable in bringing up children.

Coming to this point, we have to put a question that leads us directly to the topic of the conference that took place in Rome in October 2016, in the premises of the Pontifical University of the Holy Cross. The question is: What is the link between the three notions: character, education and digital lifestyles? The answer to this question was the subject of the conference. There were several teachers, professors, students, tutors and youth-workers from all four continents who gathered with the aim of discussing these three interconnected areas.

Professor **James Arthur**, the main speaker of the three-day-long conference, came to the stage with the key lecture on “Character education: the virtues at the centre of an adolescent’s life”. The speaker is the Deputy Pro-vice-chancellor of the University of Birmingham³ and Director of the Jubilee Centre for Character and Virtues⁴. The key argument of his talk was an affirmation that good character matters to individuals and society. The qualities which make up character can be learnt and taught, and we need a new emphasis on their importance in schools and professional education. One of the goals of his efforts as an educator is to promote through rigorous research the importance of teaching character in schools and society. Prof. Arthur defined character as a set of personal traits or dispositions that evoke specific emotions, inform motivation and guide conduct. For him, character education is an umbrella term for all explicit and implicit educational activities which help young people to develop positive personal traits called virtues. Subsequently he spoke about the four domains of virtue: moral, civic, performance and intellectual. *φρόνησις*⁵ is the key virtue that unites all the four domains. The professor’s talk was based on a neo-Aristotelian interpretation of virtue ethics⁶. The final parts were dedicated to a framework for character education in schools, virtuous digital lifestyles and the central pillars of “the old theory for a new-age problem”: digital flourishing, character virtues, cyber-phronesis.

The next speaker was Professor **Concepción Naval**, Head of the Education and Psychology Department at Navarre University in Spain⁷. She presented her talk in Spanish and it was entitled “On usage of the Internet with regard to the promotion of social virtues”. The technology culture nowadays is an essential part of every social group. The connection between the Internet, participation and education was analysed. It is clearly important to use

³ <http://www.birmingham.ac.uk/schools/education/staff/profile.aspx?ReferenceId=5014>.

⁴ <http://www.jubileecentre.ac.uk/>.

⁵ *φρόνησις* is a Greek word which can be translated as practical wisdom, judgement, good sense.

⁶ At the beginning of changing modern moral philosophy was a paper titled “Modern Moral Philosophy” written by Elisabeth Anscombe in 1958. She heavily criticised moral philosophy’s preoccupation with a conception of ethics based on law. This law conception of ethics deals exclusively with obligation and duty; the notions that are fundamental for the discipline of law. Among the moral theories she criticised was Kant’s deontology and Mill’s utilitarianism. The normative approach to ethics is based on universal principles and results in a rigid moral code. She called for a return to the Aristotelian way of treating ethics based on notions such as virtue, character, happiness and flourishing, instead of the normative theories. The neo-Aristotelian approach is also called virtue ethics. Learn more about the neo-Aristotelian interpretation of virtue ethics from these recent publications: ANSCOMBE, G. E. M.: Modern Moral Philosophy. In *Philosophy*. Vol. 33 (1958), no. 1024, pp. 1–19; MACINTYRE, A.: *After Virtue*. 2nd edition. London : Duckworth, 1985; PIEPER, J.: *The Four Cardinal Virtues*. Notre Dame, IN : University of Notre Dame Press, 1966; RODRÍGUEZ LUÑO, A.: *Ética general*. Sexta edición. Pamplona : Iniciación Filosófica, 2014.

⁷ <http://www.unav.edu/>.

the digital space in order to educate in social virtues and enhance the active participation of children, teenagers and adults. The professor explained several principal international studies in the area of education and the digital world, such as Civic Engagement in the digital age from 2013 by the Pew Research Center’s Internet & American life project; Adults’ media use and attitudes, report prepared in 2014 by OFCOM; Política e Internet, una lectura desde los jóvenes (y desde la red) from 2015. A case study named the “Civil parliament project”, which is aimed at developing activities related to encouragement of democratic values and educating social virtues online, was presented as well. The case study puts emphasis on so-called “service learning”.

Mr. **Alfonso Aguiló** is the President of the Spanish Confederation of Centres for Education⁸ and the President of Institution Arenales⁹. His talk was centred on educative proposals regarding the technologies in school halls and classrooms. John Henry Newman once said that “To live is to change, and to be perfect is to have changed often”. Virtuous life is a synonym for attaining perfection in life. Thus Mr. Aguiló wanted to stress the importance of a constant tendency among educators to change their attitudes and teaching methods. Education is inserted in a world that unremittingly changes and progresses. Educators should therefore undoubtedly adapt themselves to those changes in order to keep pace with the times. The biggest of them is the increase in digital technologies in recent years, which is a challenge that can contribute to a better education by achieving the best use of the potential that the digital world encompasses. Rigidity of educators may be an error in the sense that they are *a priori* reluctant to use digital technologies and know-how in the educational process. Innovation, creativity and openness are the pillars for virtuous leadership by educators.

Common Sense¹⁰ is an American leading independent non-profit organization dedicated to helping children thrive in the world of media and technology. They empower parents, teachers and policy-makers by providing unbiased information, trusted advice and innovative tools to help them harness the power of media and technology as a positive force in all children’s lives. Mrs. **Betsy Bozdech** is the Executive Editor of Common Sense, and she presented the organization’s means and objectives in a speech entitled “Character is common sense: evaluating media for kids and families”. The media content that most children and adolescents consume and create has a profound impact on their social, emotional, cognitive and even physical development. Learning how to use media and technology wisely is an essential skill for life and learning in the 21st century. Educators – parents, teachers and policy-makers – struggle to keep up with the rapidly-changing digital world in which children live and learn. Now more than ever, they need a trusted guide to help them navigate a world where change is the only constant.

In the afternoon there were a large number of workshops going on in different classrooms of the university. Mr. **José Quintano** from Viaró Global School¹¹ in Barcelona led a session called “Education, technology and mass media”. Participants in the conference had to choose from the list of the workshops, as the sessions took place simultaneously: “Filter Qustodio” by Mrs. Sophie Domingues. She presented the product “Qustodio”¹² – a parental control application – which protects, helps to understand and manages children’s Internet

⁸ Confederación española de centros de enseñanza: <http://www.cece.es/>.

⁹ Fundación Arenales: <http://www.fundacionarenales.es/>.

¹⁰ <https://www.commonsemmedia.org/>.

¹¹ <https://www.viaro.es/en>.

¹² <https://www.qustodio.com/en/>.

activity; “Technology to size: customizing children’s access to technology based on age group” by professional coach **Juan Bethencourt** from Puerto Rico; “Family and Media” led by Professor Norberto González from the Pontifical University of the Holy Cross; or “Usage of digital tools as a secure relation in the family” presented by Mr. Antonio Affinita, who is the co-founder of Moige Institute, a movement of Italian parents. The last sessions of the first day’s workshops were the following: “Social networks and adolescents” led by Mr. Antonio Milán from Fomento Institution, whose objective is to establish private schools all around the world where responsible parents are the ones who decide on the educative process of their children¹³; “Educative dimensions of the service: cases of success” by Mrs. María Vega; “Virtue as the fundamental of character formation” presented by Professor Elda Millan Ghisleri from University Villanueva in Spain; and “Media and digital education in the new era of communication” led by Mr. Francisco González from the institution *A favor de lo mejor* (In favour of the best)¹⁴.

On Wednesday 19th October the workshops started in the afternoon¹⁵. The topics to choose from were enriching and attractive: “Unstructured conversation about media and kids” led by Mrs. **Betsy Bozdech** and Mr. **Jeff Haynes** from Common Sense Media; a workshop on children browsing the Internet called “The digital tsunami” presented by Professor of public law **Juan Martínez Otero** from Spain; “Character formation and usage of the social network Snapchat” led by Professor **Mariana de la Mora** from the Mexican Panamericana University; a session about the Interaxion Group and its activities¹⁶. Other workshops during this afternoon were “Digital identity: educative possibilities” explained by Prof. **Isabel Dans** from the University of Vigo; “Digital education: a new opportunity for the union between family and school” led by Mrs. **Begoña Ladrón**; Mr. **Luisón Lassala**, a member of the Internet Safety Advisory Council of Ireland, spoke about “Effective presentations about digital safety and social networks to parents and children”; Mr. **Nicola Ferrigni** led a workshop entitled “Prevention of bullying and cyber-bullying in schools”; Professor of media relations Mr. **Bruno Mastroianni**, and Professor of social media management Mr. **Massimiliano Padula**, introduced the workshop on “How to use time on social networks?”.

The last conference day, Thursday 20th October, began with a speech entitled “Models for adolescents in TV series” by Prof. **Armando Fumagalli** from the Catholic University of Sacro Cuore in Milan. Big cultural changes have taken place in the most recent 40 years with positive aspects such as less poverty, less racism, more equality in dignity between men and women, or the decrease in atheistic Communist regimes; and negative aspects: the spread of euthanasia in some countries, the increase in individualism and secularism, financial networks which go against social justice and against the real economy, or gender

¹³ <http://www.fomento.edu/>.

¹⁴ <http://www.afavordelomejor.org/>.

¹⁵ In the morning there was an informal meeting with Mons. Javier Echevarría Rodríguez, who served as the Chancellor of the Pontifical University of the Holy Cross. It was one of his last public meetings of this kind before he died on 12th December 2017 at the age of 84 years. <http://opusdei.org/en-us/article/bishop-javier-echevarria-has-passed-away/>.

¹⁶ Interaxion is an educative forum which equips parents and educators with material and instruction regarding adolescent use of social media (social networks, the Internet, video games). Their online forum offers courses, tutorials, articles and other services to collaborate with all who participate in the process of adolescent socialization: families, schools and friends. The objective of Interaxion is to provide parents and teachers with tools designed for educating children and adolescents in the correct use of new technologies, envisioning this formation as an integral part of an educative model, not an isolated aside. <http://www.interaxiongroup.org/en/>.

ideology. American and English media have huge impact all over the world, as well as the movie industry, which shapes global culture. Some examples of movies and TV series were given. A very interesting observation was made: Hollywood is a community of less than 10 000 people (the number of people who matter is probably less than 500) who tell billions of people what is worth living for, fighting for, or suffering for. Education in watching TV is basically divided into two areas: the first deals with education of taste, intelligence and feeling; the second is aimed at the training of educators in entertainment.

Mrs. **Anna Luiza Rotta** is a project manager at Optenet¹⁷ and ex-President of Protégees. The topic of her talk was “How to create a digital behaviour guide at school: problems prevention”. The main issues that were analyzed can be divided into these groups: general ideas and statistics about bullying and cyber-bullying; analysis of aggressors, victims and observers; and finally some concrete suggestions on how to prevent this kind of school violence.

The CEO of InterMedia Social Innovation¹⁸, Prof. **Reynaldo Rivera**, gave a speech about “Digital lifestyles and scientific investigation”. He presented InterMedia activities, projects and people involved from the very beginning in InterMedia. A study about teenagers and their risk-taking behaviour together with social leadership across Latin and Central America was the next issue. The Professor stressed the influence that digital lifestyles can exert on the younger generation.

Mr. **Thomas Lickona** is Professor emeritus of Education at the State University of New York at Cortland¹⁹. He addressed the audience with a speech entitled “Battling pornography: power of media literacy and character development”. Pornography may be defined as the depiction of erotic behaviour (sexual display in pictures or writing) which is intended to cause sexual excitement in the viewer. Pornography use has become common with the Internet because it is accessible, affordable (much of it free), and anonymous. The bad effects of pornography are: it violates the dignity of the human person by treating people as sex objects; it violates the purpose of sex (love and life); it is addictive, bringing short-term pleasure but then starting to run your life; for boys it is usually accompanied by masturbation, another habit which is hard to break; both habits will reduce your self-control and self-respect; both can cause problems in marriage²⁰. More issues such as strengths and weaknesses of character, emotional dangers of premature sex and educating for character in the sexual domain were explained. The American College of Pediatricians published a study named “The impact of pornography on children” in 2016²¹ with analysis of its effects on children, adolescents and families. Subsequently Mr. Lickona provided

¹⁷ A company whose motto is “delivering a safe Internet experience”. <http://www.optenet.com/>.

¹⁸ InterMedia Social Innovation is an international NGO founded in 2005, a full member of Eurochild and International Cooperation Network, which designs and manages social innovation projects with the objective of promoting children, teens and youth rights and development. <http://www.intermediasocialinnovation.org/>.

¹⁹ Thomas Lickona is a developmental psychologist, and at the State University of New York at Cortland he directs the Center for the Fourth and Fifth Rs (Respect and Responsibility). A past President of the Association for Moral Education, he serves on the Board of Directors of the Character Education Partnership, and speaks around the world to teachers, parents, religious educators, and other groups concerned with the character development of young people. <http://www2.cortland.edu/centers/character/staff.dot>.

²⁰ There are several websites that provide reliable information (scientific research and studies included) about the dangers of pornography: <http://fightthenewdrug.org/>, <http://pornkillslove.com/>, <https://mercatornet.com/>, <http://www.acepresa.com/>, <https://www.bioedge.org/>, <http://www.psychguides.com/guides/porn-addiction/>.

²¹ Available at: <https://www.acpeds.org/the-college-speaks/position-statements/the-impact-of-pornography-on-children>.

profound insights into the sexual revolution of the past half-century. He argues that the sexual revolution is the dominant cultural revolution of modern times. While it fostered more open communication about sex, it has created a sexual culture that is in many ways harmful to children's academic, social-emotional, sexual and character development. Then he explained the sexual revolution's problematic consequences for youth (some examples: the sexualizing of children by hypersexualized media – including pornography – and marketplace; increased sexual activity among young people; unwed pregnancies and births; sexually transmitted diseases; fatherless families as a leading predictor of youth problems; children raised in unstable cohabiting households; children growing up in poverty. The important role of virtues was at the forefront during his speech. The professor cited German sociologist Mr. Gabriele Kuby: "Everybody knows from experience that the urges and drives of the body need to be controlled, be it sex or food or drink; otherwise they will control us. Therefore temperance is one of the cardinal virtues. (...) Sexual norms have a decisive influence on the whole cultural edifice. We are now in a cultural revolution that overthrows sexual morality. (...) The severe consequences are obvious. As sex goes, so goes the family. As the family goes, so goes society". Mr. Lickona also gave some useful advice for parents: have early and ongoing conversations about sex and your family's beliefs and values in this area; discuss sexual messages in the media; discuss what pornography is and why it is wrong; establish clear rules about viewing pornography (develop conscience).

Mr. **Jeff Haynes** is senior editor of video games and websites at Common Sense Media. He spoke about "21st century myths: how digital media reinforce culture and virtue", basing the discourse on the four functions of myth: metaphysical, cosmological, sociological and psychological. There is a link between myths and video games, which share the same four functions. Apart from the myth dimension, video games may form or deform a person's character to a certain extent. Choosing appropriate games for children is a task that parents cannot ignore.

The closing speech of the conference was given by Mr. **Luis Blázquez**, Director of Fondazione Vincoli Romani. He thanked all the speakers and participants, stressing the significance of organizing similar conferences in future. After his short speech a massive wave of applause ran through the university hall.

In the afternoon there were the last workshops of the conference. Mrs. **María Luisa Estrada** led a workshop on "Affectivity and social networks" from an organisation Protege tu corazon, which was founded in 1993 in Colombia. Its aim is to educate parents, children and teachers how to live sexuality in a human way²². Prof. **Juan Martínez Otero** had another session about "How to educate children to face the digital tsunami". Mr. **José Manuel López** spoke of "Conecta+". "Experience of social networks for adolescents" was a workshop led by Mrs. **María José Soler** from the Jóvenes fuertes organisation²³. Mr. **Félix Garrido** facilitated a workshop titled "Educative programme: a computer for a kid, an experience of social transformation". Mr. **Luis Brusa** is an Argentinian coach from the Polish Leader 100 institution²⁴ and he presented programmes provided by his institution for schools and youth clubs.

All the workshops finished in the late afternoon, the speakers and the participants exchanged last contacts, and most of them left for the airport. The impressions and

²² <http://www.protegetucorazon.com/>.

²³ <http://www.jovenesfuertes.org>.

²⁴ Leader 100 offers professional courses for development of habits and competencies. <http://www.leader100.pl/>.

knowledge they gained during the Roman conference are enriching. We all hope that in the coming years there will be another conference focused on the same topic. The reason is simple: the digital world changes constantly and therefore constant education in this area is indispensable.

Monika Martišková/Viera Valková

MOSNÝ, Peter/LACLAVÍKOVÁ, Miriam (eds.): *Právno-historické trendy a výhľady I. Periodicky vydávaný zborník obsahujúci aj príspevky z medzinárodnej vedeckej on-line konferencie konanej 9. novembra 2015 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci výzvy Ministerstva školstva SR „Týždeň vedy a techniky“*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2016. 259 s. ISBN 978-80-8082-958-2

Zborník s názvom „Právno-historické trendy a výhľady I.“ predstavila odbornej verejnosti Katedra dejín práva Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave v roku 2016. K výslednému dielu prispela najmä on-line medzinárodná vedecká konferencia, konaná dňa 9. novembra 2015. Zborník obsahoval vedecké príspevky z oblasti slovenských a českých dejín štátu a práva, svetových dejín štátu a práva, teórie práva a dejín právneho a politického myslenia. Jeho obsah tvoria aj recenzie, anotácie a správy z vedeckého života. V nasledujúcej recenzii sa zameriame na vedecké príspevky jednotlivých autorov z právno-historickej oblasti.

Zborník otvára príspevok s názvom „**K využitiu historicko-lingvistickej analýzy v právnych dejinách**“. Doc. PhDr. JUDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M. v ňom na konkrétnom príklade veľkomoravských textov objasňuje využitie historicko-lingvistickej analýzy. Úvodom vysvetľuje, že pri historicko-lingvistickej analýze písomných prameňov nejde o výskum výlučne z jazykovedného hľadiska a treba zohľadniť predovšetkým dobový kontext termínov. Analýza spočíva v sledovaní premien používania týchto pojmov, s odzrkadlením ich významu. Autor vo svojom príspevku spomína priekopníkov historicko-lingvistickej metodológie a hodnotí súčasný stav metodológie v tejto oblasti, zohľadňujúc niektoré výsledky využitia historicko-lingvistickej analýzy v okolitých štátoch.

„**Biografické projekty a právni veda**“ je názov príspevku JUDr. Ondřeja Horáka, Ph.D., ktorý v ňom predstavuje stav a perspektívy českého a slovenského biografického bádania v oblasti právnej vedy. Autor v príspevku osobitne predstavuje slovenské biografické príspevky. Z jeho textu sa dozvieme, že je nesmierne dôležité zaujímať sa o svoj odbor, jeho históriu a predstaviteľov. V nadväznosti na to vysvetľuje, prečo práve takéto príspevky majú nezanedbateľné právo na našu pozornosť a úctu.

Doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. nám priblížil „**Uhorské ústavné dejiny a ich jazyk vo svätoštefanských legendách**“. Ústavnoprávna terminológia zachovaná z obdobia uhorského kráľovstva sa viaže viac na odraz doby, než na obdobie vlády Štefana I. Z príspevku sa dozvedáme, že napríklad vtedajší pojem *regnum* nespĺval s vládou kráľa, ale s panovaním vo všeobecnosti. Stredovek vzhliadal viac k ideálu vlády ako k ústave v novovekom či modernom zmysle, pričom ústavné dejiny boli skôr improvizovanými politickými hrami vtedajších politických aktérov. Absenciu noriem nahrádzali rituály a symboly, ktoré konaniu „ústavných inštitúcií“ takpovediac v tlačili pečať legality a legitimacy.

Doc. JUDr. Marek Števček, PhD. a doc. PhDr. JUDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M. svoj spoločný príspevok výstižne nazvali „**Musel Sokrates zomrieť? Krátka úvaha nad *Ἀπολογία Σωκράτους* (*Apologia Sokratous*) z hľadiska slobody prejavu aténskeho občana a povinnosti dodržiavať zákon**“. Proces so Sokratom predstavuje stále aktuálny konflikt vnútornej slobody prejavu so slobodou právom garantovanou, obmedzenou povinnosťami, ktorých porušenie vedie k potrestaniu. Súčasťou príspevku je úvaha o tom, či bol Sokrates potrestaný za slová, alebo za bezbožnosť a kazenie mládeže. Problém, podľa názoru spoluautorov, netkvie v tom, či išlo o slová alebo spomenuté skutky (keďže tých sa možno dopustiť slovami), ale v tom, či Sokratove slová neboli zakázané, nebezpečné. Vysvetlené je aj vtedajšie chápanie bezbožnosti, ktorá okrem náboženského charakteru mala aj politický rozmer. Účelom obžaloby Sokrata bolo chrániť vtedajšiu aténsku demokraciu proti jej vnútorným škodcom. Sokrates, predstavujúci nárok slobody subjektu, slobody jednotlivého ducha, bol teda nebezpečenstvom pre vtedajšiu aténsku demokraciu.

„**Prínos Platóna a Aristotela pre súčasnú právnu vedu**“ vo svojom príspevku analyzovala JUDr. Eva Vranková, PhD. Zaoberala sa v ňom ideálnym štátom v predstave Platóna, nespravodlivými ústavami, jeho vnímaním prirodzeného práva a písaných zákonov. Z teórie Aristotela venovala osobitnú pozornosť jeho koncepcii spravodlivosti. Záverom jej krátkej štúdie je, že Platón ako praotec moderného kolektivismu formuloval praiideu koncepcie právneho štátu. Aristotelova teória má zasa prepracovanejšiu terminológiu a možno v nej pozorovať väčší zmysel pre realitu ako u Platóna.

Príspevok JUDr. PhDr. Róberta Jágera, PhD. s názvom „**Právne pojmy a právna terminológia manželsko-právnych vzťahov**“ sa zameriava na obdobie Veľkomoravskej ríše. Analýza pôvodného významu termínov z tohto obdobia smerovala k rekonštrukcii samotných vzťahov vo vtedajšej spoločnosti. Išlo konkrétne o osobno-právne vzťahy medzi manželmi, odlišenie monogamného a polygamného charakteru manželstva, či o zohľadnenie formy uzatvárania manželstva. Jazykovedným rozborom pôvodného významu uvedených slov či termínov je v príspevku predostretá základná predstava o podobe manželských a manželsko-právnych vzťahov z pocyrilovsko-metodského obdobia, ako aj z obdobia dejín, ktoré mu predchádzalo.

JUDr. Ingrid Lanczová v úvode svojho príspevku „**Vplyv Katolíckej cirkvi na formu uzavretia manželstva na území Slovenska v historickom priereze**“ formulovala tézu spočívajúcu v tom, aký vklad Katolíckej cirkvi možno vidieť na súčasnej právnej úprave formy uzavretia manželstva. Položila si otázku, akým spôsobom kánonické právo ovplyvňovalo formu a spôsob uzavierania manželstva na území Slovenska, zohľadňujúc reakciu spoločnosti. Odpoveď hľadala s prihliadnutím na vybrané formálne a materiálne znaky uzavretia manželskej zmluvy, najmä na súhlas ako konštitutívny prvok vzniku manželstva a svedeckú prítomnosť. Autorka zodpovedala položenú otázku vysvetlením skutočnosti, že súčasné ustanovenie zákona o rodine upravujúce formu uzavretia manželstva je výsledkom desiatich storočí, počas ktorých úprava manželských vecí podliehala kánonickému právu a jeho vývoju. Dodala aj to, že možnosť uzavretia manželstva pred orgánom obce alebo mestskej časti, ktorá vedie matriku, je výsledkom sekularizačných tendencií minulých dvoch storočí.

Vedecká štúdia s názvom „**Právne základy testátneho dedenia v období formovania novodobého dedičského práva (1861–1950)**“, ktorej autorkou je doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD., prináša stručný historicko-právny pohľad na formovanie testátneho dedenia od druhej polovice 19. storočia. Štúdia vychádza z prvej všeobecnej úpravy dedičského práva, a to Dočasných súdnych pravidiel (r. 1861), dualistického a prvorepublikového zákonodarstva a dotýka sa aj československého Občianskeho zákonníka z roku 1950.

V rámci jej jednotlivých podkapitol nachádzame systematicky vysvetlené jednotlivé testamentárne úkony, ako závet, kodícil, dedičskú zmluvu a darovanie *mortis causa*. Autorka štúdiu obohatila i podnetnou judikatúrou z daného obdobia, vychádzajúcou z rešpektovanej všeobecnej súdnej praxe najvyšších uhorských a československých súdov.

V príspevku s názvom „**Prvotná profilácia protizidovských opatrení v Maďarsku v 20. storočí**“ spoluautori prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc. a doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD. podávajú čitateľovi pohľad na diskriminačnú politiku Maďarska vo vzťahu k židovskému obyvateľstvu na začiatku 20. storočia. Autori analyzujú ustanovenia zákona č. XV/1938 vrátane jeho dopadu na oblasti južného Slovenska. V závere konštatujú, že maďarské vládnuce kruhy čoraz tesnejšie nasledovali politiku nacistického Nemecka vydávaním rôznych protizidovských právnych noriem porušujúcich základné ľudské a občianske práva. To napokon viedlo až k vydaniu rozhodnutia o úplnom vyhladení židovského obyvateľstva.

Autorka Mgr. Zuzana Illýová sa vo svojom článku „**Medzivojnové Československo – štát na dobu určitú?**“ venovala hypotetickej úvahe o tom, či je možné založiť štát na dobu určitú, ako aj úvahe Dr. Vojtecha Tuku s názvom „V desiatom roku Martinskej deklarácie“, ktorá vyšla v roku 1928 v denníku „Slovák“. Úvaha Dr. Tuku vychádzala z premisy rozpadu spoločného štátneho zväzku Čechov a Slovákov, ku ktorému mohlo dôjsť 31. októbra 1928, keby sa politickí predstavitelia Čechov a Slovákov nezhodli v otázke slovenskej autonómie. Hlavná myšlienka štúdie sa niesla v duchu tézy, či bude medzivojnová republika štátom na dobu určitú. V závere kapitoly autorka konštatovala, že v histórii nenájdeme žiadny prípad štátu, ktorý by v čase svojho vzniku obmedzil dobu svojho trvania, pričom podľa nej to vylúčené nie je.

Štúdia, ktorej autorom je JUDr. Mgr. Štefan Siskovič, PhD., nesie názov „**Analýza samosprávneho postavenia obce v zák. čl. XXII/1886 o zriadení obce v podmienkach prvej ČSR**“. Analyzuje zákonný článok XX/1886, ktorý striktné neoddeľoval prenesenú a samostatnú pôsobnosť obce, čo viedlo k tomu, že štát často zasahoval i nad rámec zákona do vnútorných záležitostí obce. Obec sa pritom proti tomuto nezákonnému postupu nemohla nijakým spôsobom brániť. Autor postupne analyzuje vývoj uhorskej obecnej samosprávy až do rozpadu Rakúsko-Uhorska. Porovnáva i postavenie samosprávnych orgánov pred a po vzniku Československej republiky.

Príspevok s názvom „**Postoj štátu k otázke drobenia pozemkového vlastníctva v Československu v rokoch 1945–1964**“ predstavuje vývoj štátnej agrárnej politiky v rokoch 1945 až 1964. Autor Mgr. Ján Sombati, PhD. v ňom vysvetľuje, že táto politika viedla k postupnému odstraňovaniu rozdrobenosti pozemkového vlastníctva, k uskutočňovaniu pozemkovej reformy, sceľovaniu pôdy a k obmedzeniu dispozičnej slobody vlastníctva pôdy. Vychádzala z kľúčovej zásady, podľa ktorej „pôda patrí tým, ktorí na nej pracujú“. Táto zásada sa napokon premietla aj do Ústavy z 9. mája.

Doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. predstavil článok „**Základné koncepty aztéckeho trestného práva (hmotného)**“, v ktorom podal čitateľovi základné informácie o Aztéckom a ich kultúre, o aztéckom práve vo všeobecnosti a potom i o aztéckom trestnom práve. Analýza právnej úpravy trestnoprávnych pojmov ako trestnoprávna zodpovednosť, trestný čin, páchatel trestného činu, trestanie a trest obsiahnuté v texte, poskytujú čitateľovi možnosť utvoriť si pohľad na právny život Aztékov. Autor konštatuje, že trestné právo bolo v aztéckej spoločnosti, v ktorej prevládal monopol štátnej moci na stíhanie a trestanie páchatelov, tým najúčinnnejším a najdôležitejším nástrojom sociálnej kontroly. Každodenný život Aztékov tak bol podriadený určitej disciplíne, ktorá zaručovala správny chod štátu.

Publikácia „Právno-historické trendy a výhľady I.“ je prvou z projektu každoročne vydávaných zborníkov určených pre širšiu odbornú verejnosť. Projekt si za cieľ stanovil sprostredkovať aktuálnu vedeckú činnosť akademických pracovníkov formou vedeckých štúdií, predstavenia vedeckých podujatí, habilitačných a inauguračných prednášok, obhajob vedeckých prác a predstavenia aktuálnej knižnej vedeckej produkcie predovšetkým v oblasti právnych dejín. Z tohto dôvodu boli do zborníka zaradené aj recenzie a správy z vedeckých podujatí. Druhý zborník z danej edície, vychádzajúci najmä z príspevkov prednesených na konferencii Trnavské právnické dni 2016, bude predstavený odbornej verejnosti už začiatkom roka 2017.

Róbert Puškár

FALADA, David: *Receptce rímskeho práva*. Plzeň : Aleš Čenek, 2016. 158 s. ISBN 978-80-7380-603-3

V roku 2016 vyšla vo vydavateľstve a nakladateľstve Aleš Čenek publikácia s názvom „Receptce rímskeho práva“ od českého romanistu JUDr. Davida Faladu. Autor v úvode na stranách 8 až 9 naznačil, že publikácia sa snaží vystihnúť aspoň najdôležitejšie charakteristiky jednotlivých etáp vzájomnej komunikácie medzi rímskym a moderným právom a poskytnúť základnú orientáciu v procese, nazvanom trochu zjednodušene „receptcia rímskeho práva“. Profesionálna dráha autora – absolvent Právnickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe, absolvent postgraduálneho štúdia na bolonskej The Hopkins University, School of Advanced International Studies a vyučujúci predmetu „Rímske právo a základy novodobého práva súkromného“ na Právnickej fakulte Univerzity Karlovej – to všetko nasvedčuje, že dokáže odhadnúť potreby cieľovej skupiny, pre ktorú je publikácia určená. Môžeme pritom predpokladať, že toto dielo bude raziť cestu podobne zameraným prácam, a to či už od samotného Faladu, alebo iných odborníkov zameraných na rímske právo.

Zostavenie učebného textu bola náročná úloha, ktorú autor zvládol na veľmi dobrej úrovni. Dielo začína úvodom, v ktorom je prezentovaný zmysel tejto publikácie, postup pri jej zostavovaní, ako aj jej význam. Jej jadro tvorí 10 kapitol, ktoré jednoducho a stručne pojednávajú o predmetnej problematike. Prvá kapitola sa zaoberá pojmom receptcia, a to z viacerých hľadísk a významov. Falada v hrubých rysoch načrtáva i časové vymedzenie tohto fenoménu.

V ďalšej kapitole autor poukazuje na obdobie pred rímskoprávnou recepciou, teda od pádu Západorímskej ríše až po právny vývoj na Západe do konca 11. storočia. Ako zaujímavé témy druhej kapitoly možno označiť najmä pojednania o kodifikácii rímskeho práva a *Corpus iuris civilis*, vulgarizácii rímskeho práva, výučbe práva v ranom stredoveku, ako aj právnej škole v italskej Pavii. Tým, že Falada do publikácie zaradil aj opis obdobia pred recepciou, priblížil najdôležitejšie predpoklady recepčného procesu.

V tretej, najobsiahlejšej kapitole s názvom „Glosátori“ sa autor zaoberal počiatkami samotnej receptcie rímskeho práva, ktorá sa uskutočnila v prostredí mestských komún severnej Itálie 11. storočia. V tejto kapitole autor opisuje, ako sa najprv Itália, a prostredníctvom nej i ďalšie krajiny západnej Európy, zoznámili s justiniánskou kodifikáciou, vrátane Digest. Najvýznamnejšími podkapitolami tejto kapitoly sú: „Cirkev a rímske právo“, v ktorej autor poukazuje na vzťah Katolíckej cirkvi a rímskeho práva v duchu myšlienky *Ecclesia vivit lege Romana* (Cirkev žije rímskym právom), „Bolonská univerzita a *doctores ultramontani*“, a „Práce glosátorov a prínos školy glosátorov“.

Riadna glosa (*Glossa ordinaria*) k Digestam bola, ako Falada uvádza v tretej kapitole, spísaná približne v polovici 13. storočia. Jej zostavenie znamená formálne ukončenie činnosti školy glosátorov. Tí, ktorí vyučovali a študovali právo po spísaní riadnej glosy, boli nazývaní, ako znie aj názov štvrtej kapitoly, „Postglosátori, komentátori, konciliátori“. Autor v štvrtej kapitole opisuje ich pôsobenie v období od polovice 13. storočia do konca 15. storočia a vníma ich ako druhú stredovekú rímskoprávnú školu. Napokon poukazuje na fungovanie univerzít do konca 15. storočia, ako aj na diela a prínos školy postglosátorov.

Piata kapitola recenzovanej publikácie nesie názov „Právny humanizmus“. V nej Falada poukazuje na hnutia renesancie a humanizmu, ktoré zaznamenali vplyv aj na rímskoprávnu vedu. Autor venuje jednu z podkapitol Univerzite v Bourges, kde vznikla nová škola – *mos gallicus*, ako opozitum *mos italicus*. Jedna z podkapitol je nakoniec venovaná i prínosu prvej menovanej školy.

V šiestej kapitole sa Falada pokúsil o priblíženie dvoch rímskoprávných škôl: druhej scholastiky a elegantnej holandskej jurisprudencie, ktoré spolu zdanlivo nesúviseli, avšak v skutočnosti sa cez ideologický a náboženský antagonizmus zaoberali podobnými problémami. Popri Holandsku bolo ďalšou krajinou, kam sa uchýlili hugenoti z Francúzska, Nemecko. V tejto krajine vznikla škola *usus modernus Pandectarum*. Práve tejto škole a jej prínosu venoval autor siedmu kapitolu.

V ôsmej kapitole recenzovanej monografie Falada poukazuje na dianie na prelome 18. a 19. storočia. Preto nesie názov „Historická škola a nemecká pandektistika 19. storočia“. V nej autor poukazuje na návrat francúzskeho občianskeho zákonníka (*Code civil des Français*) a rakúskeho občianskeho zákonníka (*Das Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*) k rímskemu civilnému právu, ako aj na problém, že na území dnešného Nemecka neexistovala k rímskemu právu žiadna relevantná alternatíva.

Predposledná kapitola má názov „Recepcia rímskeho práva v Uhorsku“, pričom autor sa v nej pokúsil vyrovnáť s touto zložitou otázkou, ktorá je dodnes v právnej vede často pertraktovaná. V poslednej kapitole sa zaoberal recepciou rímskeho práva v českých krajinách. Falada tejto kapitole venoval náležitú pozornosť a čitateľ sa z nej dozvie viacero zaujímavých informácií.

Na vynikajúcej úrovni je jazyková úroveň diela. Je totiž napísaná jasným a zrozumiteľným štýlom, čo ocenia najmä čitatelia z radov laickej verejnosti.

V závere monografie sa nachádza výberová bibliografia, z ktorej autor pri zostavovaní prevažne vychádzal. Z tohto zoznamu je zrejmé, že pracoval najmä s českou, ale aj s anglickou a nemeckou literatúrou.

Pri hodnotení recenzovanej publikácie je zrejmé, že ju pripravil skúsený pedagóg s mnohoročnou praxou. Falada rozhodne splnil cieľ stanovený v úvode, keď zdôraznil, že svoju prácu poníma ako učebnú pomôcku, ktorá by mohla zaujať pri výučbe predmetu Rímske právo dôležité miesto.

Na záver môžeme konštatovať, že monografia „Recepce rímskeho práva“ od Davida Falada je zaujímavým a podnetným príspevkom k odbornej diskusii v tejto téme. Dielo má potenciál prispieť k lepšiemu pochopeniu významu štúdia rímskeho práva na právnických fakultách, ako aj jeho významu pre právnu prax. Recenzovaná publikácia má najlepšie predpoklady stať sa dôležitou pomôckou pre študentov, odborníkov z vedeckého prostredia, ale aj pre každého, koho zaujíma rímske právo a história.

Miloš Deset

SZABOVÁ, Eva: *Odvolanie v trestnom konaní*. Praha : Leges, 2015. 127 s.
ISBN 978-80-7502-110-6

Hlavným účelom trestného konania je odhaľovanie trestných činov a zisťovanie ich páchatelov, aby mohli byť spravodlivo potrestaní. V postupe orgánov činných v trestnom konaní alebo súdov, ktorým sa sleduje dosiahnutie tohto účelu trestného konania, sa však niekedy vyskytujú chyby znamenajúce napríklad porušenie práv obvineného. Ich odstránenie si vyžaduje preskúmanie rozhodnutia, prípadne rozhodnutí prvostupňových orgánov nadriadenými orgánmi. Revízia rozhodnutí, respektíve právo na účinný opravný prostriedok, je právo, ktoré okrem iného vyplýva napríklad z čl. 13 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a ktoré má z uvedeného dôvodu v trestnom konaní mimoriadny význam.

Nedávno obohatila knižný trh s odbornou literatúrou kniha s názvom „Odvolanie v trestnom konaní“, ktorej autorkou je doktorka Eva Szabová, odborná asistentka pôsobiaca na Katedre trestného práva a kriminológie Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Autorka sa v nej venuje práve uvedenej problematike a skúma jeden z riadnych opravných prostriedkov v trestnom konaní, ktorým je odvolanie podávané proti rozsudku súdu prvého stupňa.

Kniha má 127 strán a je členená do deviatich kapitol. Vyšla v zahraničnom vydavateľstve Leges a jej recenzentmi sú profesor Jozef Záhora a docent Jaroslav Klátik.

Ako autorka uvádza v predhovore, primárnym cieľom monografie bolo vyhodnotenie právnej úpravy opravného prostriedku z hľadiska *de lege lata*, a to z hľadiska jej správnosti a dostatočnosti viažucej sa k ochrane záujmov osôb disponujúcim odvolacím oprávnením. Na tento primárny cieľ nadväzujú ďalšie, čiastkové ciele, najmä identifikácia hlavných nedostatkov aktuálnej právnej úpravy a koncipovanie návrhov *de lege ferenda* smerujúcich k ich eliminácii, ako aj k celkovému zefektívneniu predmetnej právnej úpravy.

Pri dosahovaní tohto cieľa sa autorka snažila postupovať systematicky a postupne sa venovala každej relevantnej parciálnej otázke, ktorá súvisí so skúmanou problematikou. V prvých piatich kapitolách sa postupne zaoberala základnou charakteristikou odvolania, jeho formálnymi a obsahovými náležitosťami, lehotou na jeho podanie, vzdaním sa a späťvzatím odvolania a osobami, ktoré sú na jeho podanie oprávnené. Ďalšie tri kapitoly, šiestu, siedmu a ôsmu, venovala samotnému konaniu o odvolaní. V šiestej kapitole najskôr charakterizovala základné črty a princípy uplatňované v tomto konaní, v siedmej analyzovala konanie o odvolaní na súde prvého stupňa a v ôsmej konanie na odvolacom súde. Kvalitu jej práce podčiarkuje aj záverečná, deviatu kapitola, v ktorej z komparatívneho hľadiska upriamila pozornosť na konanie o odvolaní v niektorých vybraných štátoch (konkrétne vo Francúzsku, Nemecku a USA).

Po prečítaní knihy a záverov, ku ktorým autorka pri svojom skúmaní dospela a ktoré sformulovala, treba uznať, že vytýčené ciele sa jej podarilo splniť. Problematiku odvolania a celého konania o odvolaní spracovala komplexne, na vynikajúcej odbornej úrovni a pri písaní knihy, ako aj pri formulovaní záverov, sa prezentovala výbornou odbornou a vedeckou erudíciou. Autorka veľmi dobre zvládla aplikáciu vedeckých metód, najmä analýzy, ktorú

využila pri rozboroch nielen odbornej knižnej a časopiseckej literatúry, ale aj pri početných súdnych rozhodnutiach domácich a zahraničných súdov, ako aj metódy komparácie využitej zasa pri skúmaní odvolania v niektorých zahraničných právnych úpravách. Zvolenú tematiku nespracovala iba z teoretického hľadiska, ale aj z praktického hľadiska, na základe čoho dospela k viacerým podnetným záverom, čo robí z jej knihy mimoriadne zaujímavé a hodnotné dielo, ktoré je prínosom pre odbornú verejnosť s potenciálom prispieť k rozvoju právnej vedy na Slovensku.

List of authors/Die Autoren/Autori

Mgr. et Mgr. Branislav Borovský
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Trnava University in Trnava, Faculty of Law

JUDr. Miloš Deset, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Trnava University in Trnava, Faculty of Law

doc. JUDr. Ing. Adrián Jalč, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Trnava University in Trnava, Faculty of Law

doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Trnava University in Trnava, Faculty of Law

Mgr. Monika Martišková
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Trnava University in Trnava, Faculty of Law

JUDr. Mária Patakyová
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Comenius University in Bratislava, Faculty of Law

JUDr. Róbert Puškár
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Trnava University in Trnava, Faculty of Law

JUDr. Eva Puškárová
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Trnava University in Trnava, Faculty of Law

JUDr. Mgr. Štefan Siskovič, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Trnava University in Trnava, Faculty of Law

JUDr. Viera Valková
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Trnava University in Trnava, Faculty of Law

doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Trnava University in Trnava, Faculty of Law

doc. JUDr. Miriam Vráblová, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Trnava University in Trnava, Faculty of Law

Pokyny pre autorov

1. Rukopis musí byť spracovaný v anglickom, nemeckom, českom alebo slovenskom jazyku.
2. Redakcia prijíma iba rukopisy v elektronickej podobe vo formáte kompatibilnom s programom MS Word 2010. Formálne náležitosti rukopisu: typ písma Times New Roman 12; riadkovanie 1,5; v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10; slová na konci riadku nedeliť; strany rukopisu nečíslovať.
3. Citácie a poznámky prosíme uvádzať pomocou programu MS Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať priebežne. Číslo poznámky je potrebné uviesť ako index. Pri citovaní bibliografických údajov sa vychádza z normy ISO 690.
4. Rozsah vedeckého článku je v rozmedzí 15 až 30 normostrán. Príspevok zaslaný ako podnet do diskusie má najviac 20 strán. Recenzie a anotácie majú najviac 10 strán.
5. Príspevok musí mať náležite zvolený názov, prípadne podnázov, musí obsahovať tituly, meno, priezvisko a miesto vedeckého pôsobenia autora. Vedecký článok má okrem toho mať abstrakt v rozsahu najviac 15 riadkov, kľúčové slová v rozsahu najviac 10 výrazov a záverečný súhrn podstatných myšlienok v anglickom alebo nemeckom jazyku. V prípade príspevku v anglickom alebo nemeckom jazyku sa záverečný súhrn uvádza v materinskom jazyku autora. Kapitoly a podkapitoly sa číslujú arabskými číslicami.
6. Vedecký článok je predmetom obojstranne anonymného recenzného konania, pričom recenzný posudok vyhotovia nezávislí recenzenti. Ak recenzent podmieňuje publikáciu rukopisu zapracovaním pripomienok, redakcia autora vyzve, aby rukopis prepracoval. Recenzné posudky majú odporúčajúci charakter; o zaradení rukopisu do tlače rozhoduje redakčná rada.
7. E-mailová adresa, na ktorú je možné zasielať príspevky, je **fie@truni.sk**.

FORUM IURIS EUROPAEUM

4/2016/Nr. 2

Published by the Faculty of Law, Trnava University in Trnava, Kollárova 10, SK-918 43 Trnava, IČO: 31825249, in the publishing house TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied.

The journal is published twice a year.

Editor-in-chief: doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Editorial office: Kollárova 10, SK-918 43 Trnava, e-mail: fie@truni.sk

For distribution, reservations and subscriptions, also to foreign countries, contact: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Dúbravská cesta 9, SK-845 02 Bratislava

Herausgeber: Juristischen Fakultät der Trnavaer Universität in Trnava, Kollárova 10, SK-918 43 Trnava, IČO: 31825249, im Verlag TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied.

Erscheint zweimal pro Jahr.

Chefredakteur: doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Redaktionsanschrift: Kollárova 10, SK-918 43 Trnava, e-mail: fie@truni.sk

Verbreitet, Bestellungen und Abonnements (auch ins Ausland) bearbeitet: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Dúbravská cesta 9, SK-845 02 Bratislava

Vydáva Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Kollárova 10, SK-918 43 Trnava, IČO: 31825249, vo vydavateľstve TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied.

Časopis vychádza ročne dva razy.

Hlavný redaktor: doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Adresa redakcie: Kollárova 10, SK-918 43 Trnava, e-mail: fie@truni.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné i do zahraničia prijíma: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Dúbravská cesta 9, SK-845 02 Bratislava

Instructions for authors

1. Manuscript must be written in English, German, Czech or Slovak.
2. Manuscripts must be submitted in electronic form in formats compatible with MS Word 2010. Formal requirements are as follows: font Times New Roman 12; spacing of lines 1,5; font of footnote references Times New Roman 10; words at the end of lines remain undivided; pages of manuscript should not be numbered.
3. Quotations and references must be made in the form of MS Word footnotes. References to literature must be made in accordance with the norm ISO 690.
4. Length of original research article should be 15–30 pages. Manuscript in the form of contribution to a discussion may not exceed 20 pages. Reviews and annotations may not exceed 10 pages.
5. Manuscript must have its proper title and subtitle (when appropriate). Manuscript must include abbreviations of academic degrees acquired by its author, name and surname of its author and the name of the research institution. Research articles must also include a short abstract not exceeding 15 lines, key words not exceeding 10 terms and a summary of essential conclusions of the article. The summary should be written in English or German language. In case of English or German contribution the summary is in native language of the author. The editorial office recommends that authors structure their papers using Arabic numerals to denote their chapters and subchapters.
6. Research articles are subject to a peer review process in which they are assessed by independent experts. The editorial office will send to authors the review assessments as soon as it gets them from reviewers. If the reviewer suggests modifications to the article, the editorial office will contact the author in order to have the manuscript suitably modified. The editorial office is not bound by the results of the review process.
7. Manuscripts must be submitted to **fie@truni.sk**.

Anweisungen für die Autoren

1. Das Manuskript muss entweder in der englischen, deutschen, tschechischen oder slowakischen Sprache verfasst sein.
2. Die Redaktion akzeptiert ausschließlich Manuskripte in elektronischer Form in einem mit MS Word 2010 kompatiblen Format. Textfassung: Schrifttyp Times New Roman 12; Zeilenabstand 1,5; in den Fußnoten Times New Roman 10; keine Worttrennung am Zeilenende, Manuskriptseiten bitte nicht nummerieren.
3. Zitationen und Anmerkungen bitte mit Hilfe von Microsoft Word als Fußnoten an der betreffenden Seite untereinander anführen und laufend nummerieren, wobei die Nummer der Anmerkung als Index angeführt werden soll. Beim Zitieren der bibliographischen Angaben ist die Norm ISO 690 maßgebend.
4. Der Umfang eines wissenschaftlichen Artikels beträgt meistens 15–30 Seiten. Der Umfang eines Beitrages in die Rubrik „aus dem wissenschaftlichen Leben“ beträgt höchstens 20 Seiten. Rezensionen und Nachrichten aus dem wissenschaftlichen Leben betragen meistens bis zu 10 Seiten.
5. Das Thema muss mit einem zutreffenden Titel, bzw. Untertitel versehen werden. Weiter müssen auch akademische Grade des Autors, sein Vorname und Name und der Ort, an dem er wissenschaftlich tätig ist, angeführt werden. Ein wissenschaftlicher Artikel muss zudem auch einen Abstrakt im Umfang von höchstens 15 Zeilen, Schlüsselwörter im Umfang von höchstens 10 Wörtern und eine Zusammenfassung der wichtigsten Gedanken in der englischen oder deutschen Sprache enthalten. Im Falle eines in der englischen oder deutschen Sprache verfassten Artikels ist die Zusammenfassung in der Muttersprache des Autors zu verfassen. Es wird von Seiten der Redaktion den Autoren empfohlen, ihr Manuskript übersichtlich zu strukturieren; Kapitel und Unterkapitel werden mit arabischen Ziffern nummeriert.
6. Wissenschaftliche Artikel sind Gegenstand eines Rezensionsverfahrens, wobei das Rezensionsgutachten von einem unabhängigen Rezensenten ausgefertigt wird. Die Redaktion versendet den Autoren die Rezensionsgutachten umgehend. Im Falle, dass der Rezensent das Publizieren eines Manuskripts unter der Bedingung der Einarbeitung seiner Bemerkungen zulässt, wird der Autor von Seiten der Redaktion zur Umgestaltung seines Manuskripts aufgefordert. Die Rezensionsgutachten haben den Charakter von Empfehlungen; über das Publizieren des Manuskripts entscheidet der Redaktionsbeirat.
7. Die Beiträge sind an folgende E-mail-Adresse zu schicken: **fie@truni.sk** (E-mail-Adresse der Redaktion).